

М-р Бранко БУНТАШЕСКИ

К. III 130

веш. бр: 10 987

ДИМЕНЗИИТЕ НА ЛИЧНОСТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТИ
ВО ИЗБОРОТ НА НАСОКАТА ЗА ШКОЛУВАЊЕ ВО
ГИМНАЗИЈАТА И ИДНОТО ЗАНИМАЊЕ

- докторска дисертација -

Скопје, 1977.

СОДРЖИНА

I дел

НАУЧНО-ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВА-
ЊЕТО - ДИМЕНЗИИТЕ НА ЛИЧНОСТА КАКО
ДЕТЕРМИНАНТИ ВО ИЗБОРОТ НА НАСОКАТА
ЗА ШКОЛУВАЊЕ ВО ГИМНАЗИЈАТА И ИД-
НОТО ЗАНИМАЊЕ

Глава прва

ПСИХОЛОШКО-СОЦИОЛОШКИ РАМКИ НА ФОРМУ-
ЛАЦИЈАТА НА ПРОБЛЕМОТ

1. Марксистичкото свакое за суштина-
та на човековиот труд. 1
2. Последици од погрешниот избор на
занимањето. 22

НАСТАВЕН ПЛАН за гимназиите со маке-
донски наставен јазик

- I. Општествено-јазична насока 49

НАСТАВЕН ПЛАН за гимназиите со маке-
донски наставен јазик

- II. Природно-математичка насока 50

Глава втора

НАУЧНО-ТЕОРЕТСКИ ПРИОД НА ИСТРАЖУВА-
ЊЕТО

1. Поим за професионална ориентација. 52
2. Општествено-економските услови за
појавување на професионалната о-
риентација. 58

2.1. Појавување на професионалната ориентација.	58
2.2. Развивокот на професионалната ориентација во капитализмот.	61
2.3. Развивокот на професионалната ориентација во социјалистичкото општество	75
2.4. Развивокот на професионалната ориентација во самоуправното социјалистичко општество.	82

II дел

РЕЗУЛТАТИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО ДИМЕНЗИИТЕ НА ЛИЧНОСТА КАКО ДЕТЕРМИ- НАНТИ ВО ИЗБОРОТ НА ПАСОКАТА ЗА ШКОЛУ- ВАЊЕ ВО ГИМНАЗИЈАТА И ИДНОТО ЗАНИМАЊЕ.	90
--	----

Глава прва

ПРЕДМЕТ И ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражувањето	
1.1. Одредување предметот на истражувањето.	110
1.2. Теоретска одреденост на поимите	111
1.3. Осврт на некои досегашни слични истражувања	118
2. Цел и хипотези на истражувањето	
2.1. Научна цел.	142
2.2. Општествена цел	142
2.3. Хипотези	
Општи хипотези.	143
Посебни хипотези.	144

Глава втора

МЕТОД И ОРГАНИЗАЦИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Метод и техника на истражувањето.	146
1.1. Метод на истражувањето.	146
1.2. Примерок.	147
1.3. Техника на истражувањето.	152
Стратегија на прашањата	153
Психолошки карактеристики	154
Дескрипција на скалите.	158
2. Научна и општествена оправданост на истражувањето	
2.1. Научна оправданост.	160
2.2. Општествена оправданост	160

Глава трета

РЕЗУЛТАТИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Анализа и интерпретација на ре- зултатите	
1.1. Дескриптивна анализа.	162
1.2. Анализа на неексперименталните податоци.	191

РЕЗУЛТАТИ ОД ИЗБОРЪТО ПО НАСМЕЛЕНИ

МЕСТА, 193

3. Избраната насока и димензиите на личноста.	221
4. Заклучоци за зависноста на избо- рот на насоката од специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способ- ности, ставот спрема изборот на идната професија и менталната ри- гидност.	264

5. Желбата за реален избор на професијата и димензиите на личноста.	267
5.1. Желбата за реален избор на професијата и избраната насока	267
Ранг-листа на желбите за реален избор на професијата.	271
5.2. Желбата за реален избор на професијата и специјалните ментални способности	285
6. Заклучоци за поврзаноста на желбата за реален избор на професијата со избраната насока и специјалните ментални способности	293
7. Категорија на ученици кои имаат реална желба за професија од другата област на науките.	295
8. Категоријата на ученици кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката.	308
9. Општи заклучоци.	317
10. Проблеми што треба да се истражуваат.	324
Литература.	326
Прилози.	336

Ако сме избрале професија за која немаме потребни способности, тогаш ние никогаш не ќе можеме достоинствено да работиме и наскоро со чувство на срам ќе се увериме во сопствената неспособност и интимно ќе помислиме дека сме такви членови на општеството кои не можат да одговорат во својата професија.

Карл Маркс

I дел

НАУЧНО-ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО
ДИМЕНЗИИТЕ НА ЛИЧНОСТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТИ
ВО ИЗБОРОТ НА НАСОКАТА ЗА ШКОЛУВАЊЕ ВО
ГИМНАЗИЈАТА И ИДНОТО ЗАНИМАЊЕ

Глава прва

ПСИХОЛОШКО-СОЦИОЛОШКИ РАМКИ НА ФОРМУЛАЦИ-
ЈАТА НА ПРОБЛЕМОТ

1. Марксистичкото сваќање за суштината на човековиот труд

"Трудот е извор на целокупното богатство, велат политичките економисти. Тој тоа е - покрај природата, која му дава материјал што тој го претвара во богатство. Но, трудот уште е и нешто бескрајно повеќе од тоа. Тој е прв основен услов на целокупниот човечки живот, и тоа во толкава мера да во извесна смисла мораме

да речеме: трудот го створил самиот човек."¹

Трудот е една од битните одлики со која човекот се разликува од другите живи суштества. Тој е сложена, организирана и планска дејност која човекот свесно ја врши за да постигне некоја цел и оствари одредени задачи. "Во врска со тоа се истакнува и непобитното тврдење дека трудот е централна човечка вредност и како таков играл, а и денес игра, пресудна и одлучна улога во процесот на формирањето и развојот на човекот."²

Трудот е составен и неодвоен дел на човековиот живот. Тој има голема важност како во индивидуалниот така и во општествениот живот. Со негова помош човекот успеал да се оддели од животните, да завладее со природата, и да ствара различни материјални и културни добра. Заради тоа човекот од своето настанување најголемиот дел од времето го поминувал во работата. Во врска со тоа некои оправдано тврдат дека историјата на човекот всушност е историја на неговиот труд.

¹ Фридрих Енгелс, Улога рада при претварању мајмуна у човека, "Култура", Београд, 1969, стр.7.

² Предраг Раденовиќ, Социологија рада, Београд, 1973, стр.49.

Меѓутоа, и покрај тоа што трудот има непреценлива важност како во постанокот на човекот, така и во неговата социјализација и хуманизација, сепак во историјата на човечкото општество тој релативно касно постанал предмет на научното проучување. Тој е предмет на проучување на општествените, природните и психолошките науки. Спрема тоа, трудот може да се разгледува од повеќе аспекти меѓу кои посебно треба да се нагласат: техничките, физиолошките, медицинските, психолошките, правните, филозофските, економските и социолошките.

Од техничко-технолошки аспект човековиот труд се наблудува од гледиштето на присвојувањето на природата од страна на човекот и неговите способности за изработка и употребувањето на орадијата за работа. Од економски аспект човековиот труд се наблудува како процес за стварање на употребни вредности за задоволување на човековите потреби. Од социолошки аспект човековиот труд се наблудува како взаемно делување на природата и човекот во единствениот процес на меѓузависност.³

³ Данило Ж. Марковиќ, Основи социологије рада, Савремена администрација, 1975, стр.94.

Меѓутоа, трудот далеку помалку е техничка и економска категорија, а многу повеќе човечка дејност, општествен однос и како таков заеднички именител на секој човечки живот во општеството, и спрема тоа, првенствено социолошка категорија.⁴

Човекот преку трудот како свесна и целосходна активност успеал да створи различни типови на социјални заедници. Трудот е социјална активност бидејќи се обавува не само во присуство, туку и со активно учество на другите личности. Во процесот на работата меѓу учесниците доаѓа до социјални интеракции.

Општествената природа на трудот се манифестира на повеќе начини. Прво, трудот е меѓучовечки однос кој се манифестира не само во односот на човекот, учесник во работниот процес, спрема другите учесници во работниот процес, туку и во односот на човекот спрема работата. Второ, трудот се манифестира и како тип на одредена работна организација која се формира во рамките на постојните услови на одреден општествен систем. Трето, трудот доведува до постоење на низа

⁴ M. Bolle de Bal, Problèmes de sociologie du travail, Paris 1969, p.27.

општествени професии кои се појавуваат во рамките на остварената поделба на работата и карактерот на работните односи. И четврто, општествената природа на трудот се манифестира како однос меѓу човековиот труд и сите други општествени и културни активности и односите на луѓето во општеството.⁵

Трудот како човечка активност го проучува и физиологијата. Физиологијата ги изучува функциите на живиот организам, неговите органи, ткивата и клетките. Физиологијата трудот го проучува во смисла на тоа како организмот ги обавува задачите пред кои го поставува производството и како таа делува на неговата работна способност и здравствената состојба.

Регулацијата на функциите на организмот во текот на работата се врши со помош на нервниот и ендокриниот систем. При тоа специјална улога има автономниот нервен систем со симпатичниот и парасимпатичниот дел. Симпатикусот се активира кога организмот треба да ја зголеми својата активност. Тој ги мобилизира резервите во организмот.

⁵ Мала политичка енциклопедија, "Савремена администрација", Београд, 1969, стр.980.

Сосема спротивно на симпатикусот се активира парасимпатикусот кој го штеди организмот од трошење на енергија. Кога тој се активира организмот е во мирување.

Покрај автономниот нервен систем во процесот на работата се активира и ендокриниот систем. Адреналинот како хормон на надбубрежната жлезда уште повеќе ја засилува работата на симпатикусот, а хипофизата под влијание на адреналинот и возбуждавањата од хипоталамусот го засилува лачењето на сопствените хормони кои стимулативно делуваат на другите ендокрини жлезди.

Автономниот и ендокриниот систем претставуваат главни регулатори на организмот и ја прилагодуваат функцијата на организмот на барањата на трудот.

Нервно-хуморалните процеси се одвиваат на физиолошко ниво. Тие не се резултат на свесното прилагодување на човекот. "Тие всушност, нито доведуваат до работата, нито управуваат со работата."⁶

Од физиолошка гледна точка физиологот

⁶ Зоран Бујас и Борис Пеџ, Медицина рада, "Медицинска књига", Београд - Загреб, 1966, стр.249.

ги проучува функциите на внатрешните органи во процесот на работата. Тој настојувајќи да ги открие физиолошките основи на трудот, мора од една страна да ги открие физичко-хемиските промени, а од друга страна мора да води сметка за психонервната активност во процесот на трудот. На тој начин физиологот навлегува и во психолошките аспекти на трудот.

Од психолошка гледна точка трудот го проучува психологијата на трудот. Психолошкото проучување на трудот во однос на физиолошкото е многу посложено. Тоа мора да биде далеку покомплексно. При тоа мора да се проучат психолошките карактеристики на различните видови на трудови активности, особините на работникот учесник во процесот на трудот, како и влијанието на работната средина врз работникот.

"Во колку нас на пример, не интересира само конкретен процес на трудот на човекот како поединец, тогаш во прв план доаѓа психолошкиот и физиолошкиот аспект на трудот, додека пак технолошките, физичко-хемиските и социолошките аспекти можат да се потиснат во позадина. Напротив, ако тежиштето на испитувањето е пренесено на некој друг аспект од трудот, тогаш се менуваат и

неговите соседни подрачја."⁷

Главните поттикнувачи во процесот на работата се психонервните процеси кои се поврзани со функцијата на големиот мозок, особено со функцијата на асоцијативната област. "Правиот труд бара натамошна интеграција на активностите во општата структура на работниот процес, кој како што знаеме, не постои без мотивација, предвидувањето на работниот учинок, целта на работата и управување спрема таа цел".⁸

Психофизиологијата на трудот ги проучува взаимните односи кои постојат меѓу психофизиолошките особини на човекот и неговата работна активност. "Практичната задача на психофизиологијата на трудот е да врз основа на утврдени факти и нивните законитости овозможи полно искористување на сите фактори кои поволно делуваат на работниот учинок, на здравјето, задоволството и личноста на работникот, а воедно и на делувањето на штетните

⁷ Зоран Бујас, Психофизиологија рада, "Институт за хигијену рада", Загреб, 1959, стр.36.

⁸ Ибид, стр.250.

фактори или да ги оневозможи или да ги сведе на најмала можна мера."⁹

Работниот учинок е функција на психичките и физиолошките особини на човекот и другите општествени, природни и технички услови. Меѓу психофизиолошките особини и срединските услови постои взаемен однос.

Физиолошките и психолошките феномени во процесот на трудот не само што не можат меѓу себе да се одвојат, туку напротив се испреплетуваат и дополнуваат. Всушност тоа се две страни на еден исти процес. Физичкиот труд, претежно ги активира мускулите, а менталниот повеќе ги активира психонервните активности. Spreма тоа нема физички труд кој би се вршел само со физиолошки процеси, нито пак има ментален труд кој би бил само од психонервна природа.

Натаму, не навлегувајќи во набројување и опишување на другите аспекти во проучувањето на трудот како сложен феномен, сепак можеме да заклучиме дека за целосно проучување на трудот потребен е интердисциплинарен приод. На тој начин

⁹ Зоран Бујас, Психофизиологија рада, Институт за хигијену рада, Загреб, 1959, стр.40.

може целосно да се запознае сложеноста на човековата личност и нејзините манифестации во процесот на трудот.

Трудот е свесна активност која зависи од внатрешните потреби и надворешните поттикнувачи. Дејството на мотивацијата е далеку поголемо, отколку на другите субјективни фактори. Во колку се наруши биолошката рамнотежа во организмот се јавуваат биолошки мотиви. Кај човекот како биосоцијално суштество непостојат само биолошки, туку и други видови на стекнати мотиви. Тој е повеќе страно мотивиран за работа. Погрешно е мислењето дека само желбата за поголема заработувачка е единствен мотив. Материјалните средства што човекот ги обезбедува преку работата се нужни за неговата егзистенција но, тој мотив не е доволен. Во работата човекот се потврдува самиот себе си. "Трудот добива права вредност тект тогаш кога човекот во него го внесува сето најдобро и највредно што го поседува во себеси... Секој од нас носи во себе си макар и несвесна тежба за творење."¹⁰ Потребата за творење кај луѓето има различен ин-

¹⁰ Маријан Кошичек, Личност, емоције, сукоби, брак, алкохолизам и радна способност, "Привреда", Загреб, 1963, стр.164.

тензитет. "Еднаш таа ќе се задоволи во сосема скромно творештво, а друг пат ќе биде насочена на врвни остварувања на човечките мисли и чувства".¹¹

Потребата за творење е составен дел на човековата природа. Таа е една од најсилните мотивации за работа. Димензиите на творештвото не се детерминирани од потребите за егзистенција и зголемување на материјалните потреби. Преку работата воопшто, а преку творечкиот труд посебно човекот ги задоволува своите чувства. Неговото задоволство е поголемо во колку предходно вложил поголем напор. Творечкиот труд е мошне тежок и често неизвесен. "Нема широк пат кој води во науката, и само оние имаат изгледи дека ќе се качат на нејзините светли врвови кои не се плашат од заморот при качувањето по нејзините стрмни патишта." (К.Маркс). Можноста за манифестирање на сопствената иницијатива уште повеќе го мотивира човекот за поголемо ангажирање. Секој човек во работата настојува да внесе нешто свое и оригинално. Трудот кој што е наметнат делува дестимулативно. Оттаму задоволството во работата е далеку поголемо во колку човекот е мотивиран за своето занимање и во колку повеќе од-

¹¹ Ибид.

говара на неговите психофизички способности, наклоности и интереси.

Потребата за афирмација е исто така јака мотивација. Кога човекот за постигнатите резултати во работата добива соодветно признание тогаш уште повеќе и поинтензивно се ангажира. "Многу работници истакнуваат дека големо задоволство во работата им овозможува свеста за тоа дека ќе постигнат повисока квалификација во својата професија и така со трудот ќе си обезбедат признание од општествената заедница".¹²

Мотивацијата во процесот на работата зависи од физичката, социјалната и психолошката средина. Физичките услови, како што се светлината во работните простории, температурата, буката и друго, во колку се нормални стимулативно делуваат на работата. Од факторите на социјалната средина кои делуваат на мобилноста во работата најважни се: станбените услови, семејните услови, можностите за користење на слободното време и др.

Од психолошките фактори покрај оние кои се поврзани со психофизичките особини на личноста на работникот значајна улога имаат и меѓучовечките односи. Позитивните меѓучовечки односи ги мо-

¹² Ибид, стр.165.

тивираат работниците на поголема продуктивност, а негативните односи делуваат во обратен правец.

Марксистичкото сваќање и одредување на поимот труд дадено е во низа дела на класиците на марксизмот. Во своето дело Критиката на Готскиот програм Маркс вели: "Природата е извор на употребните вредности исто толку колку и трудот, кој и сам не е ништо друго туку манифестација на една природна сила, човековата работна сила."¹³

Проучувањето на трудот како општествена категорија мора да појде од Марксовото сваќање за трудот, човекот и општеството. Sprema неговото учење трудот е процес меѓу човекот и природата.

Маркс вршејќи анализа на трудот како сложен општествен процес го истакнува следното: "Трудот е пред се процес меѓу човекот и природата, процес во кој човекот со својата сопствена активност овозможува, ја регулира и ја надгледува својата размена на материјата со природата. Sprema природната материја тој настапува како при-

¹³ К.Маркс, Критика Готског програма и критика Ерфуртског програма, "Култура", Београд, 1959, стр.70.

родна сила. Тој ги раздвигува природните сили на своето тело, рацете и нозете, главата и дланката, да би можел природната материја да ја прилагоди во форма употреблива за неговиот живот. Со тоа што со ова движење делува на природата надвор од себе и ја менува, тој воедно ја менува и својата сопствена природа. Тој ги развива потенциите кои во неа дремат, и ги потчинува на својата власт игрите на нејзината сила. Овде не се работи за првите животински инстинктивни форми на трудот... Ние го претпоставуваме трудот во форма каква што е својствена само на човекот. Пајакот врши работи слични на ткајачот, а со градењето на своите восочни комори пчелата понекогаш го засрамува човечкиот градител. Но, она што предходно го одделува и најлошиот градител од најдобрата пчела е тоа што тој својата градба ја конструирал во главата пред да ја изгради во восокот. На крајот од процесот на работата излегува резултат каков што на почетокот од процесот веќе постоел во замислата на работникот, значи идеално."¹⁴

Човекот е опитествено животно, тозoon политикон. Тој не е само животно кое се дружи, туку животно кое само во друштвото може да се

¹⁴ К.Маркс, Капитал I, "Култура", Београд, 1974, стр.127-127.

осами. Неговиот живот надвор од општеството не може да се замисли. Човековиот труд секогаш има општествен карактер бидејќи претпоставува постоење на човекот како општествено суштество.

Маркс во "Раните трудови" нагласувајќи дека корен на човекот е самиот човек го вели и следното: "Практичното произведување на предметниот свет, преработувањето на анорганската природа претставува потврдување на човекот како свесно работно суштество, т.е. суштество кое спрема трудот се однесува како спрема својата сопствена суштина, или спрема себе како работно суштество. Навистина, животното исто така произведува. Тоа гради за себе гнездо, станови, како пчелата, дабарот, мравката итн. Но, таа произведува само она што нејзе непосредно и треба или за своето младунче, тоа произведува едностранчиво, додека човекот пак произведува универзално; тоа произведува под власта на непосредната физичка потреба, додека човекот произведува и кога е слободен од физичките потреби, и вистински произведува тек кога е ослободен од нејзе; тоа произведува само за себе, додека човекот ја репродукува целата природа, производот на животното припаѓа непосредно само на неговото физичко тело, додека човекот слободно се спротивставува на својот про-

извод. Животното обликува само по мера и по потреба на видот на кој припаѓа, додека човекот знае да произведува спрема мерата на секој вид и знае секаде да му даде на предметот инхерентна мера; затоа човекот обликува и спрема законите на убавината.

На тој начин човекот стварно се потврдува како генеричко суштество баш во обработката на предметниот свет. Тоа производство е негов делатен генерички живот. Преку него природата се појавува како негово дело и негова стварност. Предмет на трудот е предметување на човековиот генерички живот со тоа што тој не се удвостручува само интелектуално, како во свеста, туку делатно, стварно, и со тоа себеси се наблудува во светот кој сам го створил."¹⁵

Од овој цитиран дел на Маркс се гледа дека човекот за разлика од животните произведувајќи се себе си, својот човечки род, тој постанува се поуниверзален. Активниот однос на човекот спрема трудот Маркс го сваќа како израз на неговата генеричка суштина. "Тоа што тие се,

¹⁵ К.Маркс, Рани радови, "Култура", Загреб, 1961, Стр.216, 251-252.

се поклопува со нивното производство, како со тоа што произведуваат, така и со тоа како произведуваат. Ито се индивидуумите, тоа зависи, значи, од материјалните услови на нивните производи."¹⁶

Со проблемите и природата на трудот се бавел и Енгелс. Тој трудот го проучува генетски. Спрема неговото сваќање трудот има мошне голема улога во еволутивниот развиток на мајмуноот во човек. Енгелс истакнувал дека човекот бил присилен да ги распореди бројните функции, на пример, функцијата на рацете и нозете. Со ослободувањето на раката од дотогашната функција направен е мошне значаен чекор, бидејќи можела да врши се посложени и посложени функции. Нејзината стекната еластичност постепено се наследувала од поколение на поколение. Спрема тоа, раката не е само орган за работа, таа е негов производ. Меѓутоа, раката не е изолиран орган, туку еден од членовите на сложениот организам.

Трудот исто така допринесол за појавување и развиток на говорот. Во врска со тоа

¹⁶ К.Маркс-Ф.Енгелс, Немачка идеологија, 1844-1845, стр.72.

Енгелс пишува: "Најпрво трудот, а потоа, и заедно со него говорот — тоа се два најбитни поттикнувачи под чие влијание мозокот на мајмуноот постепено се преобразил во човечки мозок, кој и покрај сите свои сличности со мајмунскиот, далеку го надминува и со големина и со усовершеност. А паралелно со натамошниот развој на мозокот се движел и натамошниот развој на неговите најблиски орадија, чулните органи. Како што постепениот развој на говорот нужно е пратен со соодветни усовршувања на органите за слух, така и развојот на мозокот е пратен воопшто со усовршување на сите чула."¹⁷

После конечното одвојување на човекот од мајмуноот, неговото понатамошно усовршување не престанало. Човекот постепено го ширел кругот на сознанијата, ги богател своите претстави и поими, кое постепено делувало неговиот труд да добие свесен карактер.

Истакнувајќи ја разликата меѓу трудот кај човекот и животните Енгелс истакнува: "Животното само се користи со надворешната природа

¹⁷ Ф. Енгелс, Улога рада при претварању мајмуна у човека, "Култура", 1969, стр.11.

и предизвикува во неа промени едноставно со своето присуство; човекот, меѓутоа, ја принудува, промените кои во неа ги внесува, да служат на неговите цели, да владее со нив. И тоа е последна, битна разлика меѓу човекот и другите животни, и пак трудот е тој кој ја ствара таа разлика."¹⁸

Маркс во своите дела посветил посебно внимание на прашањето за значењето на трудот за човекот и за неговата генеричка суштина. Затоа тој подвлекува дека оттуѓувањето на трудот, претставува основа на сите видови на оттуѓување на човекот.

Ако внимателно се проанализираат Марксовите ставови за отуѓувањето на човекот, тогаш може да се рече дека тој отуѓувањето на човекот не го сватил како отуѓување од нешто што му е на човекот надворешно и појавно, туку од нешто кое човекот го конституира и што му е својствено. Отуѓувањето на човекот е отуѓување од неговите суштински црти.

Маркс сметал дека човечкото суштество не е само природна животна сила која егзистира како нагон. Тој подвлекол дека човечката пракса е далеку над нагонот. "Човекот не е само природ-

¹⁸ Ибид.

но суштество, туку е човечко природно суштество, природно суштество т.е. суштество кое постои само за себе, оттаму генеричко суштество, кое како такво мора да се потврди и манифестира, како во своето битие така и во своето знаење."¹⁹

Резимирајќи ги изнесените ставови на класиците на марксизмот за трудот и неговата суштина пред се како општествен феномен можеме да го заклучиме следното:

Прво, трудот го створил човекот да биде човек. Мајмунскиот мозок постепено низ процесот на трудот претрпувал квантитативни промени кои во еден момент довеле до нов квалитет т.е. до појавување на свеста како најсложено својство на големиот мозок кај човекот.

Второ, трудот е свесна човечка универзална активност. Тој од несвесна активност постепено постанал свесен општествен однос и процес. Низ трудот човекот се потврдува како генеричко суштество.

Трето, трудот е севкупна природна човечка сила, и процес меѓу човекот и природата,

¹⁹ К.Маркс, Економско-филозофски рукописи, Рани радови, стр.287.

при кое човекот не само што ја менува природата, туку во исто време се менува и самиот себе.

Четврто, човекот не е само природно суштество, туку човечко природно суштество. Како што се што е природно мора да постани, така и човекот има своја историја на појавување. Историјата е права природна историја на човекот. Трудот е форма на самореализација на човекот.

2. Последници од погрешниот избор на занимањето

Маркс човекот го третира како севкупност на општествените односи, која севкупност најдобро се манифестира во човековата професија.

Занимањата се појавиле на основа општествената поделба на трудот. Во почетокот поделбата на трудот имала природен карактер. Во неразвиените општествено-економски формации, поради ниското ниво на техничко-технолошките производни односи, повеќе доаѓале до израз био-физичките и психолошките особини на работникот. Всушност природните разлики во нивните индивидуални психо-физички способности биле основа за диференцирање на луѓето во обавувањето на поедини занимања. Затоа во почетокот поделбата на трудот имала природен или физиолошки карактер.

Сpreма Марксовата теорија поделбата на трудот и приватната сопственост претставуваат историски категории. Со појавувањето на приватната сопственост трудот добива општествен карактер. Делувањето на законот за општествената поделба на трудот доведува до диференцирање на општеството на оние кои ја вршат работата и оние кои управуваат. Тие имаат различно учество во

расподелбата на производството. На тој начин се доаѓа до општествената поделба на трудот на класни основи и до класната структура на општеството. Во сите класни општества поделбата на трудот има класен карактер.

Поделбата на трудот Маркс ја класифицира по нивото на општеството. Во таа смисла тој вели: "Ако го имаме во предвид самиот труд - тогаш раздвојувањето на општествениот производ на големи нејзини родови, како земјоделие, индустрија итн., можеме да го означиме како општа поделба на трудот, разделување на овие родови на производство на видови и подвидови како посебна поделба на трудот, а поделба на трудот во рамките на една работилница како поединечна поделба на трудот."²⁰

Поаѓајќи од овие Марксови ставови, поделбата на трудот можеме да ја поделиме на општествена и техничка. Поделбата на целокупниот труд на области и гранки ја сочинува општествената поделба, а поделбата на трудот во рамките на една производна работна организација е техничка поделба. Техничката поделба на работата е последица на општествената поделба.

²⁰ К.Маркс, "Капитал", "Култура", Београд, 1947, стр.281.

На денешниот степен од развиеноста на техничко-технолошкиот процес и техничката револуција, спрема некои автори тешко е да се направи разлика меѓу општествената и техничката поделба на трудот. "Но, непостои само проширување на технолошката поделба на трудот на општествената област. Спротивно од тоа гледаме дека во структурата на некои претпријатија се задржуваат извесни форми на општествената поделба, особено оние што се хиерархиски, со оглед на статусот во претпријатието или на правата на командовање, кои повеќе не одговараат на никакви технички барања. Тоа е ист случај во механизираното и автоматизираното производство каде се одржува извесна хиерахија на функциите и положаите, а која повеќе не одговара на технолошката структура!"²¹

Меѓу општествената и техничката (технолошката) поделба на трудот постои дијалектичко единство. Општествената поделба на трудот има свои специфични одлики во капиталистичкото и социјалистичкото општество. "Во социјалистичкото општество, присутен е процесот на постепено исчезнување на противречностите и класните

²¹ Р.Супек, Социологија и социјализам, "Знање", Загреб, 1966, стр.139-140.

белези на општествената поделба на трудот, но самата општествена поделба на трудот не се укинува."²²

Во развитокот на човековиот труд се појавиле голем број на различни занимања. Евидентно е дека денес постојат околу 10.000 занимања. Присутна е тенденцијата за натамошно зголемување на нивниот број.

Брзиот развој на науката, техниката и технологијата на производството и воведувањето на автоматски и полуавтоматски машини постепено, но сигурно доведува до промени во структурата на занимањата. Во таа несопирлива динамика некои стари, "класични" занимања се потиснати од страна на новонастанатите и современите.

Во нашата земја како резултат на брзиот развој на стопанството, модернизацијата и автоматизацијата на индустриското производство се појавуваат нови и непознати занимања. Всушност тие се "нови" и за нас непознати, а во други поразвиени земји тие се класифицирани и регистрирани во нивните но-

²² Јосип Обрадовиќ, Теоријски аспект емпиријског пристапа проблему алијенације, "Наше теме" бр.12, Загреб, 1966.

менклатури на занимања.²³

Постојат бројни фактори кои делуваат на промените во структурата на занимањата. Тие можат да бидат: технички и нетехнички (економски, социјални и политички) фактори.

Процесот на исчезнување на старите занимања и појавувањето на новите е мошне бавен и долготраен. "Ако се наблудува бројот на вработените во однос на времето кога занимањата се појавиле, интересно е да се наведат резултатите од истражувањата извршени во САД. Од 73 милиони вработени во 1964/65 година, 77% работат во занимањата кои се појавиле до 1850 година; 4% работат во занимањата кои се појавиле во периодот од 1850 до 1900 година; 16% од вработените се во занимањата кои се појавиле меѓу 1900 и 1950 година; 3% во занимањата кои се појавиле после 1950 година. Исто така утврдено е дека од моментот на применување во стопанството на некој нов пронајдок или технички изум поминува во просек 13 години (колебањата се движат меѓу 2 и 32 години) до појавувањето на ново занимање."²⁴

²³ Јован Марковиќ, "Човек и занимање" бр.2, 1971.

²⁴ Ибид.

Мошне е интересно и корисно да се види каква е структурата на занимањата во зависност од времето на нивното појавување во нашата земја. Меѓутоа, такви податоци не бевме во можност да пронајдеме. Во извесна мера може да се претпостави дека и кај нас и ако во поинакви општествено-економски услови постојат слични појави и тенденции.

Една од основните задачи на професионалната ориентација е постојано и систематски да ги запознава занимањата. Кандидатите кои се наоѓаат пред изборот на својата идна професија, треба благовремено преку разни форми на професионално информирање да се запознаваат со бројот на занимањата, нивната природа и барањата што ги поставуваат. Непознавањето на природата на занимањата или нивното делимично познавање може да биде една од причините за погрешниот избор на професијата.

Промените во општествено-економскиот развој на општеството, а особено развитокот на индустријата доведува до постојано зголемување на бројот на занимањата и нивната диференцијација. Во врска со тоа се наметнуваат две битни прашања. Едното се однесува на напорите за детално запознавање со бројот на постојните зани-

мања, а другото се однесува на нивната класификација.

Бројот на занимањата зависи од степенот на стопанскиот развој на земјата. Оттаму во поедини земји се зборува за различен број на занимања. И покрај објективните тешкотии при утврдувањето на нивниот дефинитивен број во некои држави постојат успешни обиди. Во САД во 1942 година е издаден речник кој содржи 22.028 дефинитивни занимања познати под повеќе од 40.000 различни имиња. Сосема е сигурно дека тој број денес е далеку поголем.

Во нашата земја исто така постојат обиди за опишување и опишување на занимањата. На овој план најмногу е направено во рамките на пописите на населението 1953, 1958 и 1961 година при кое е евидентирано околу 5.000 занимања, а се смета дека има околу 2.000 - 3.000 кои постојат, но не се зафатени. Овој број на евидентирани занимања е далеку поголем од 1947 година кога биле регистрирани преку 400 занимања.

Паралелно со запознавањето со бројот на разновидните занимања се наметнува потребата од нивна анализа. Анализата овозможува од една страна да се запознаат задачите од кои се состои работата, во какви услови се врши работата и какви барања поставува занимањето во однос на психофи-

зичките особини на личноста. Од друга страна анализата на занимањето и работното место треба да ги утврди способностите и другите особини кои се потребни за успешно обавување на индивидуалното занимање или група занимања.

Меѓу големиот број на индивидуални занимања има и такви кои меѓу себе се слични. Тоа овозможува занимањата да се класифицираат спрема одредени критериуми.

Спрема една од подобрите класификации изработена од Државниот уред за труд во Хаг сите занимања се подредени во класи, фамилии и групи на занимања. Занимањата по степенот на нивната сложеност класифицирани се во седум класи. Во првата класа се сместени занимања за чие успешно обавување потребно е вежбање од неколку денови, а во последната класа се наоѓаат занимања кои имаат мошне сложена природа и бараат високо стручна спрема.

Фамилиите на занимањата ги зафаќаат оние занимања кои се сродни спрема битните психофизиолошки особини што тие ги бараат за успешно обавување. При тоа е важно која особина е примарна, која секундарна, а која терцијална. Спрема оваа класификација иста фамилија сочинуваат оние занимања кои имаат минимум три најпотребни осо-

бини еднакви и кои имаат исти редослед. Во иста фамилија можат да се сретнат занимања што припаѓаат на различни класи.

Групите на занимањата ги сочинуваат оние занимања кои имаат не само исти барања во однос на психофизичките особини туку и исти редослед и имаат слична сложеност.

Во нашата земја изработена е класификација на занимањата и издадена под наслов "Приручник за занимањата" издаден 1962 година. Овој Приручник има 11 книги. Првата книга на "Приручник" содржи номенклатура со класификација и список на занимањата по абецеда. Во другите 10 книги се наоѓаат описи на над 2.000 занимања од областа на стопанството.

За разлика од номенклатурата која претставува само список на постојните занимања, класификацијата е извршена спрема предходно утврдени принципи и критериуми.

Групирањето на занимањата во класификацијата е извршено по нивната сродност. Класификацијата се состои од четири степени на групирање. Првиот степен го сочинува збирот на

занимањата, вториот степен видот, третиот под-групата и четвртиот групата на занимањата. Меѓусебната сличност на занимањата најголема е кај збирот на занимањата, а најмала е кај групите на занимања. Бројот на занимањата најголем е во групите, а најмал во збирот.

Оваа како и секоја друга класификација на занимањата не е конечна и непроменлива. Таа во иднина ќе се дополнува, менува и усовршува во зависност од појавувањето на нови и непознати занимања и исчезнувањето на некои стари занимања.

За потребите на професионалната ориентација класификацијата на занимањата има мошне значајна улога, бидејќи служи како средство во информирањето и советувањето на младите луѓе кои се наоѓаат пред изборот на своето идно занимање.

Секој нормален човек на одреден степен од својот индивидуален психофизички развој се определува за некое занимање или професија. Поаѓајќи од фактот дека човекот една третина од својот животен век спроведува на своето работно место, тогаш заклучува-

ме дека изборот на занимањето во исто време значи и избор на неговата иднина. Избраното занимање постапува составен и неодвоив дел на неговиот живот. Животот без работа, без занимање би бил не само сиромашен, туку и многу непријатен.

Избраното занимање овозможува човекот да ги задоволи своите многубројни потреби. Тоа овозможува поуспешно да ги обавуваме работите и да обезбедиме посигурна егзистенција. Sprema тоа трудот кој се обавува во занимањето треба да биде извор на задоволство и лична среќа. Меѓутоа, во која мера ќе бидеме задоволни во работата зависи од правилниот, односно соодветниот избор на занимањето. При изборот на занимањето треба да се води сметка за следните неколку релевантни објективни и субјективни услови: 1. За индивидуалните склоности и способности, 2. За професионалните интереси и желби, 3. За барањата на занимањето или група занимања и 4. За моменталните и перс-

пективните кадровски потреби на општествената заедница.

Погрешниот избор на занимањето обично доведува до бројни негативни последици.

Незадоволството во работата е честата појава кај оние кои избрале професија која не е соодветна на нивните желби, интереси и способности. Ваквите констатации ги потврдуваат наблудувањата и анкетирањата што се спроведуваат кај работниците. Во една анкета спроведена 1938 година во САД, покрај другите било поставено и следново прашање: "Кога би можеле да се вратите во својата осумнаесетта година и да го отпочнете животот од почеток, дали би сте избрале некое друго занимање или друга работа?"²⁵

Од одговорите се констатирало

²⁵ Зоран Бујас, "Психофизиологија рада", Загреб, 1959, стр.71.

дека од 5.000 анкетирани 41% одговориле потврдно, а кај работниците од областа на индустрија тој процент изнесувал 61%.

Погрешниот избор на занимањето доведува до зголемување на бројот на професионалните заболувања и несреќи, ја намалува продуктивноста во работата, доведува до пореметување на меѓучовечките односи и до честа флукуација и менување на занимањето. Таквите и слични последици во прилична мера го отежнуваат процесот на прилагодувањето на човекот во работата. "Сpreма една америчка статистика од 1949 година 45% од оние кои ја напуштиле работата, тоа го направи-ле поради незадоволство."²⁶

Недоволната способност за одредено занимање е една од најважните причини за професионалните несреќи. Во различните работи учеството на човечкиот фактор во професионалните несреќи не е еднаков, но тоа учество скоро секогаш е поголемо од сите други причини заедно. Така на пример, спрема една статистика 60% од сите несреќи во авијацијата предизвикано е од неприлагоденоста на пилотот на барањата од занимањето, околу 25% од техничките недостатоци, а 15%

²⁶ Ибид. стр.71.

од приликите во околината."²⁷

Луѓето од секогаш професионално се ориентирале спрема поедини занимања или група занимања. Уште старогрчкиот филозоф Платон во својата идеална држава зборувал дека меѓу луѓето постојат природни разлики и insistiral да се распоредуваат на одредени функции и работни места спрема индивидуалните особини. Додека не се појавила психологијата на професионалната ориентација, доминирал така наречениот традиционален начин на изборот на занимањето. Младите луѓе се определувале за некое занимање сосема спонтано, најчесто под влијание на неинформираниот средина. Во таквите објективни услови најголемо влијание во донесувањето на професионалните одлуки на кандидатите имале добронамерните луѓе, како што се родителите, роднините, пријателите, другарите и др.

Ставот на родителите спрема нивните деца во врска со изборот на идната професија може да биде различит. Врз основа на тоа тие можат да се поделат во две групи. Едната група на родители (без разлика на степенот на нивната информираност за занимањата) по секоја це-

²⁷ Ибид. стр.71

на настојуваат да ги наметнат своите професионални желби и интереси. Некои од нив настојуваат нивните деца да го "наследат" нивното занимање, или пак да го изберат она занимање кое тие не-успеале поради објективни или субјективни причини (при тоа несвесно се идентификуваат со децата).

Втората група на родители постапуваат сосема спротивно од првата. Изборот на занимањето го препуштаат исклучиво на детето. Тие сметаат дека изборот на занимањето е исклучиво работа на детето.

И едните и другите со своите екстремни ставови грешат во своите постапки. На секој млад и недоволно искусен човек потребна му е помош во припремањето до конечното одлучување. Припремањето треба да се однесува на информирање за светот на различните занимања, за истакнување на позитивните и негативните карактеристики на одделни занимања или група занимања, за формирање на позитивен однос спрема трудот, за корисноста на општествената заедница, за барањата на занимањата и условите во кои се обавува работата и др.

Спрема тоа најдобро постапуваат оние

родители кои постепено го припремаат своето дете за изборот на идната професија, како преку своето лично ангажирање, така и преку училиштето или центрите за професионална ориентација. Родителот мора да биде свесен дека дефинитивната одлука детето, мора само да ја донесе. Бидејќи во таа фаза секој млад човек во помала или поголема мера доживува внатрешни психолошки конфликти, тогаш секоја добронамерна и одмерена помош ќе му биде од посебна корист.

Во која мера случајноста или спонтаноста на традиционалниот начин во изборот на занимањето игра своја специфична улога може да се види од следниот пример: "Завршувајќи основно училиште во некое место во внатрешноста, еден ученик тргнал за Београд за да се запише во предходно одредено училиште. Случајот сакал на београдската железничка станица да сретне неколку свои другари кои биле тргнати да се пријават на конкурсот во едно друго училиште. Кустиот разговор на железничката станица, бил доволен да го убеди младичот како училиштето во кое сакале да се запишат неговите другари е "подобро". Нивната восхитеност за одреденото занимање и училиштето брзо преминало и на него и тој тргнал со своите другари да се запише во

тоа "подобро" училиште. Случајот пак сакал да другарите кои го убедиле да оди во друго училиште биле одбиени на приемниот преглед, а тој бил примен. Така нашиот младич за брзо станал ученик во училиштето за кое никогаш до тогаш немислел и за кое, скоро ништо незнаел. Последниците не изостанале. Неговата восхитеност за тоа "подобро" училиште почнала да се намалува уште од моментот кога сознал дека неговите другари се одбиени. Во училишниот живот тешко се прилагодувал. Не бил задоволен со она што тоа му го давало и почнал да мисли како би било мошне подобро да во свое време на железничката станица да не ги сретнеше другарите и да појдеше во училиштето кое предходно го имаше одбрано. Имал среден успех, многу испод оној што го очекувал. Го завршил училиштето, во работата пак бил просечен, а тегобите кои почнале да му се јавуваат уште во текот на школувањето станувале се побројни, почесто се манифестирале во се потешки форми и младичет најпосле побарал лекарска помош, и започнало лекување во клиничка амбуланта, каде се констатирало дека здравствените тешкотии во голема мера се последица на тегобите и незадоволството во врска со изборот на училиштето и со

избраното занимање."²⁸

Изнесениов случај е доволно евидентен што сметаме дека нема потреба од посебна интерпретација. Тој не е единствен, туку еден од бројните со идентична или слична содржина. Тешко е и невозможно да се наведат сите случаи во кои родителите и учениците грешат во изборот на училиштето или занимањето. Во секојдневната животна практика се забележуваат бројни примери кога луѓето сами себе си поставуваат прашање: Како сум можел да го избирам ова занимање? Последниците од погрешниот избор на занимањето не ги чувствува само личноста на која се однесуваат, туку и семејството, работната организација, како и целокупната општествена заедница.

Незадоволството во работата, зголемениот број на професионални несреќи и заболувања, пореметените меѓучовечки односи и сл., во крајна инстанца доведуваат до смалувањето на продуктивноста во процесот на работата, до зголемување на флукуацијата, до појавување на желба за промена на занимањето и др. Тоа пак од своја страна доведува до нови инвес-

²⁸ Живорад Васиќ, "Избор позива", Београд, 1955, стр.7.

тирања во преквалификувањето и професионалното стручно оспособување, како и други инвестициони вложувања од социјална или економска природа.

Со развојот на научната мисла во областа на психолошките и медицинските науки, а особено со брзото напредување на психолошките гранки се дошло до диференцирање на посебна гранка на применетата психологија под името професионална ориентација. Психологијата на професионалната ориентација се јавува како противтежа на традиционалниот, спонтаниот или стихискиот начин во изборот на занимањето. Психологијата на професионалната ориентација во спрега со медицината и социологијата на професионалната ориентација, постепено и тешко, но, сигурно го надминува традиционалниот начин во изборот на занимањето, преку бројни теоретски и практични-емпириски сознанија.

Анализирајќи ги досегашните поважни истражувања од оваа област констатиравме дека нема такви кои ги испитувале димензиите на личноста и нивното влијание во изборот на насоката за школување во гимназијата и нивната натамошна професионална ориентација.

Во Законот за средно образование никаде посебно не се зборува за професионалното ориентирање на гимназиите. Само во член 2 каде што се зборува за посебните задачи на средното образование сосема воопштено е речено за професионалното насочување. Последната алинеја од тој член гласи: "да и дава на младината и возрастните потребна претспрема за продолжување на образованието во соодветните високошколски установи, како и за натамошно усовршување и специјализација или здобивање со стручност за друго занимање".²⁹

Меѓутоа, во наставните планови и програми за подготвителниот период во една од задачите речено е нешто поодредено. "Да и се помогне на младината професионално да се ориентира на оние занимања и струки во завршното образование што ќе одговараат во најголема мера на нејзините интереси, склоности и способности, во склад со потребите на општествената заедница".³⁰

²⁹ Службен весник на СРМ, бр.24, Закон за средно образование, Скопје, 1970.

³⁰ Републички завод за унапредување на школството на СР Македонија, Средно образование, наставни планови и програми за подготвителниот период, "Просветно дело", Скопје, 1973, стр.5.

Од цитираните делови и во едниот и во другиот документ се гледа дека за професионалната ориентација не само што сосема малку е речено, туку и тоа што е речено е многу воопштено.

За да може на гимназијалците да им се помогне во нивното професионално насочување потребно е од страна на надлежните органи и институции да се изработи посебна програма за професионалното информирање и ориентирање.

Посебно загрижува поставеноста на професионалната ориентација во најновиот Закон за самоуправните интересни заедници за вработување. Во досегашниот развој на службите за професионална ориентација најголем допринос дадоа заводите за вработување, бидејќи професионалната ориентација во нивни состав беше лоцирана. Скоро во сите заводи постоеја, а и денес постојат посебни центри или служби за помош на младината и возрасните во нивната професионална ориентација. Но, најновиот Закон за самоуправните интересни заедници за вработување само во два члена сосема воопштено ја третира проблематиката на професионалната ориентација. Така на пример, во членот 8 се вели: "Работниците кои бараат вработување заедницата за вработување е должна да им дава стручна и друга помош во врска со вработувањето и изборот

на занимањето". А член 16 гласи: "Ја организира и спроведува професионалната ориентација на привремено невработените во согласност со тековните и перспективните потреби за вработување и соработува со други организации, заедници и органи во спроведувањето на професионалната ориентација на младината".³¹

Ова што го цитиравме сосема јасно покажува дека во самоуправните интересни заедници за вработување скоро и да не постои можност за делување на професионалната ориентација. Тоа покажува дека општествената заедница мора да превзема конкретни мерки за создавање на посебни институции за професионална ориентација на младината.

³¹ Службен весник на СРМ, бр.20, Закон за самоуправните интересни заедници на вработување и за материјално обезбедување за време на привремена безработност, Скопје, 1974.

Реформираната гимназија за разлика од постарата покрај низа позитивности се разликува и по воведувањето на насоки. Насочувањето на учениците им дава можност да ја изберат онаа насока која спрема физиономијата на наставниот план и програм најсоответно одговара на нивните индивидуални способности, склоности и интереси. Оние ученици кои повеќе се склони спрема природната група на предмети логично е да се ориентираат во природно-математичката насока. Додека другите кои повеќе имаат желба, интерес и способности за општествената група на предмети треба да се насочуваат во општествено-јазичната насока.

Само овие насоки се споменуваат заради тоа што учениците на кои се изврши истражувањето при училишната ориентација во гимназијата имале можност изборот да го извршат само од две насоки. Меѓутоа, со најновата реформа на насоченото средно образование школувањето во средните училишта се дели на два периода: подготвителен и завршен. Подготвителниот период трае две години, а

траењето на наставата во завршниот период се утврдува со основите на наставниот план и програма за секој вид училиште.³²

Во Законот за средно образование во вториот дел каде што се зборува за видови на училишта за средно образование, во член 19 став прв и втор се вели: "Гимназиите им ја даваат на учениците потребната претспрема за натамошно образование на високошколски установи и знаења за вршење на одделни практични дејности.

Гимназиите се организираат по насоки (општествено-јазична, природно-математичка, педагошка, општотехничка и др.) или без насоки (општа насока)."³³

Од оваа учебна 1976/77 година во гимназиите во СРМ постојат општи гимназии

³² Службен весник на СРМ, бр.24, Закон за средно образование, член 39, став 5, Скопје, 1970.

³³ Ибид, член 19, став 1 и 2.

(без насоки) и гимназии со насоки. Во насочените гимназии во специјализираниот - завршен период можат да постојат пет насоки и тоа: математичко-физичка, физичко-хемиска, хемиско-биолошка, општествена и јазична насока.

Всушност досегашните две насоки се раставени на повеќе други. Природно-математичката е поделена на три: математичко-физичка, физичко-хемиска, хемиско-биолошка. Општествено-јазичната е поделена на две: општествена и јазична.

Ваквата поделба на насоките од една страна повеќе се приближува до научната класификација на системот на науките, а од друга страна на учениците во гимназијата им дава поголеми реални можности специјализираното, професионално образование пообјективно

да го сообразат спрема индивидуалните желби, интереси, способности и склоности.

Меѓутоа и оваа поделба на насоките во гимназијата не е до крај сообразена по наше мислење, со системот на науките и нивната класификација. Во неа повеќе се апострофираани природните и општествените науки, а занемарени се психолошките науки.

Поаѓајќи од марксистичкото гледиште за основните критериуми што треба да се имаат во предвид во поделбата на науките тогаш поделбата мора да се заснива на сложеноста на одделни форми на движењето на материјата кои ги проучуваат посебните науки. Енгелс во врска со тоа пишува: "Класификацијата на науките, од кои секоја анализира некоја одделна форма на движење или низа форми на движење кои што се сродни и преминуваат една во друга, е класификација, распоредување на самите овие форми на движење, по нивниот инхерентен редослед, и во тоа нејзината важност... Како една форма на движење се развива од друга, така и нивните одрази, различните науки, мораат нужно една од друга да произлегуваат."³⁴

Спрема марксистичкото сваќање целокупната објективна стварност се состои од три области: природна, општествена и психолошка. На секоја област и одговара и соодветна група на науки: природни, општествени и психолошки.

Од оваа класификација се гледа дека психолошките науки не се нито природни, нито општествени, туку посебна група која има свој предмет на проучување. Оттаму се наметнува потребата од преиспитување на постарите насоки при кое треба по наше мислење да се даде и соодветно место на психолошките науки. Само на тој начин проучувањето на објективната стварност може да биде целосно.

Учениците што ги испитуваме работат по две насоки: природно-математичка и општествено-јазична. За поцелосно согледување на сличностите и разликите на обете насоки ги поместуваме нивните наставни планови.

НАСТАВЕН ПЛАН
за гимназиите со македонски наставен
јазик

I. Општествено-јазична насока

Ред. бр.	Наставни предмети	Класови			
		I	II	III	IV
1.	Македон. јазик и литература	4	4	4	5
А					
2.	Историја	3	3	3	3
3.	Основи на науката за општеството со општ. уредув. на СФРЈ	-	-	3	4
4.	Психологија	-	2	-	-
5.	Логика	-	-	2	-
6.	Филозофија	-	-	-	3
7.	Уметност (муз. и ликовна)	2	2	2	2
8.	Странски јазик	4	4	4	4
9.	Латински јазик	2	2	-	-
Б					
10.	Географија	3	3	-	2
11.	Биологија	2	2	2	-
12.	Хемија	-	3	2	-
13.	Физика	3	2	2	-
14.	Математика	4	3	2	2
15.	Предвојничка обука	-	-	2	2
16.	Техничко образование	1	2	2	2
17.	Физичко воспитание	3	3	2	2
Вкупно		31	34	32	31

НАСТАВЕН ПЛАН
за гимназиите со македонски наставен јазик
II. Природно-математичка насока

Ред. бр.	Наставни предмети	Класови			
		I	II	III	IV
1.	Македон. јазик и литература	4	3	3	3
	А				
2.	Математика	4	4	4	5
3.	Физика	3	3	3	3
4.	Хемија	-	4	2	2
5.	Биологија	2	2	3	2
6.	Нацртна геометрија	-	-	2	2
7.	Техничко образование	1	2	2	2
	Б				
8.	Географија	3	2	-	2
9.	Историја	3	3	2	-
10.	Основи на науката за општеств. со општеств. уредув. на СФРЈ	-	-	2	2
11.	Психологија и логика	-	-	2	-
12.	Филозофија	-	-	-	2
13.	Уметност (муз. и ликовна)	2	1	-	-
14.	Странски јазик	1	3	3	3
15.	Латински јазик	2	2	-	-
16.	Предвојничка обука	-	-	2	2
17.	Физичко воспитание	3	3	2	2
	Вкупно	31	32	32	32

Поради тоа си поставивме задача да испитаме некои димензии на личноста како детерминанти во изборот на насоката за школувањето во гимназијата и идното занимање кај учениците од четвртите класови на гимназијата.

Ова истражување треба да даде скромен научен прилог во проучувањето на сложената проблематика во школската и професионалната ориентација кај учениците од завршниот клас на гимназијата.

Глава втора

НАУЧНО-ИСТОРИСКИ ПЕРИОД НА КОНТРАЖУВАЊЕТО

1. Поним. за професионална
оријентација

Професионалната оријентација се појавила на одреден степен од општествено-економскиот развој на општеството. Основните причини за нејзиното воведување имаат економска природа, а произлегло од стопанството, посебно од индустријата како главна гранка на стопанството. Немосредната цел за воведување на професионалната оријентација е потрагата од зголемување на продуктивноста на поединците и општеството во целина.

"Нивното ја чини битната разлика меѓу традиционалната насочување и рационалната оријентација е во тоа, што првото се заснива на наследување на навики и повеќе или помалку на произволни оценки, додека втората проаѓа од психолошкото познавање на поединецот, објективното познавање на различните професии и анализите на сегашните и перспективните потреби на заедницата."³⁵

³⁵ Зоран Вујас, "Психологија на работа", Загреб, 1939, стр.75.

Професионалната ориентација поаѓа пред се од научните сознанија и настојува да ги сообрази индивидуалните психофизички особини на личноста со барањата на занимањата односно групата занимања во една одредена област. Таа има за цел да ги сообрази личните и општествените интереси.

Професионалната ориентација како организирана општествена дејност смета дека нема човек кој не е способен нито за едно занимање, како што нема човек кој подеднакво е способен за сите занимања. Секој човек претставува засебна личност. Секоја личност има одредени индивидуални психофизички способности за одделни занимања. Во почетната фаза професионалната ориентација настапувала мошне амбициозно. Основната нејзина крилатица била: "правиот човек на право место". Целите на современата професионална ориентација се далеку поскромни. Таа тврди дека човекот е способен да се прилагоди не спрема едно занимање, туку спрема цела област од занимања. Професионалната ориентација има повеќеструко значење. Нејзината реална вредност најдобро може да се согледа со компарирање на успехот на оние кандидати кои послушале совет и оние кои не послушале. "Спрема

статистиката на лондонскиот Национален институт за индустриска психологија, од кандидатите кои послушале совет, успеале во занимањето 92%, а само 8% не успеале; напротив, од оние кои не послушале совет, успеале во занимањето 57%, а не успеале 43%... Точноста на прогнозата се движи во просек 80%, а тоа покажува дека рационалниот избор на занимањето сепак е за околу 30% поуспешен од спонтаниот неконтролиран избор."³⁶

Професионалната ориентација е континуиран, сложен и долготраен процес. Таа се состои од професионално просветување и информирање; професионално советување и професионално пратење.

Професионалното просветување и информирање треба да ги припреми учениците за посоответно прифаќање на професионалниот совет. Оваа фаза треба да отпочне уште од најрана возраст. Во неа прво треба да се запознаат индивидуалните психофизички особини на учениците. Потоа да се воспитуваат за формирање на правилен однос спрема трудот и работниот човек. Кај учениците

³⁶ Зоран Бујас, "Психофизиологија рада", Загреб, 1959, стр.74.

треба да се развива свест за фундаменталните поставки на нашето самоуправно општество дека трудот е основното мерило за вредноста на човекот.

Натаму во оваа фаза учениците треба да се информираат за занимањата што се познати, какви се нивните барања, условите за работа и потребите на општествената заедница.

Целта на професионалното советување и информирање е што повеќе да се мотивираат учениците за активен однос спрема изборот на идната професија. Тие мора да учествуваат мисловно и емоционално - со целокупната своја личност.

Професионалното советување логички се надоврзува на советувањето и информирањето. Советувањето се однесува во давање на индивидуална помош на кандидатите пред да донесат конечна одлука. Стручни совети можат да даваат само стручни специјализирани институции кои се бават со проблемите на изборот на занимањето. Во нив се вклучени повеќе стручни профили кои го испитуваат кандидатот од свој аспект и потоа заеднички ја одредуваат содржината на советот кој треба да му се соопшти.

Кандидатот врз основа на целокупните сознанија и дадениот совет треба самостојно и слободно да донесе дефинитивна одлука. Советот е поуспешен во колку има поголема прогностичка вредност. Советот е индивидуален и не е обавезен за кандидатот.

Професионално пратење е трета и последна фаза во професионалната ориентација. Во процесот на професионалната ориентација не е доволно само да се просветуваат, информираат и советуваат кандидатите, туку и да се прати нивниот професионален успех со цел за поуспешно прилагодување во избраната образовна институција или на работното место за кое се оспособил.

Професионалното пратење најчесто го вршат стручните институции кои го советувале кандидатот во соработка со психолошко-педагошките служби во училиштата и стручните кадровски служби во организациите на здружен труд.

Планското и систематското пратење на советуваните кандидати за време на стручното образование и потоа во обавувањето на својата професија има теоретско и практично значење. Од една страна контролата овозможува да се изврши верификација на применетите методи и

постапки во професионалната ориентација, а од друга страна пратењето ги открива конкретните потреби дали треба или не треба на советуваниите кандидати да им се дава индивидуална помош за поуспешно прилагодување.

Професионалната ориентација иако пред се е наменета за младата генерација која се наоѓа пред изборот на својата идна професија, сепак може успешно да им помогне и на возрасните. Поготово во денешните услови на научната, техничката и технолошката револуција и се помасовното применување на автоматизацијата во процесот на производството, извесен број на работници од различна возраст мора да се поместува од едно работно место на друго или од една област на општествената и техничката поделба во друга.

2. Општествено-економските услови за појавување на професионалната ориентација

2.1. Појавување на професионалната ориентација

Професионалната ориентација се појавила во почетокот на XX век. Тоа е време кога започнала брзата индустријализација во САД и во некои европски земји. Непосредните мотиви за воведување на професионалната ориентација и селекција биле: непотрефени занимања, зголемувањето на професионалните несреќи и желби за зголемување на продуктивноста во работата.

Професионалната ориентација води сметка за индивидуалните склоности, способности и интересите на секој поединец. Таа на еден организиран начин им помага на кандидатите кои се пред изборот на идното занимање врз основа на познавањата на психофизичките особини на секоја личност,

и барањата на занимањата, а во соодветност со општествените потреби од стручни кадри, за да обезбеди најдобро прилагодување на работата. Прилагоденоста на производителот на работата и занимањето допринесува за продуктивноста на трудот во еднаква мера како и степенот на развиеноста на производните сили, техниката и организацијата на работата. Корист од професионалната оријентација има како поединецот, така и општеството. Економските причини дале потенцијал за воведување на професионалната оријентација, а социјалните причини поставиле пред пошироката општествена заедница барање да и се обезбеди на младината и возрасните помош во изборот на најсоодветно занимање. По мислењето на Назимов подобноста на човекот за занимањето се разгледува од три взаимно поврзани стајалишта, кои одговараат на главните начела, на поделбата на трудот: физиолошко, општествено-економско и техничко-организационо стајалиште. "Разновидноста на занимањата и струките на една и способностите, темпераментот и карактерот на луѓето, на друга страна, ги чинат стварните предуслови, да се дојде до практична и научна разработка на проблемот "сообразување" на работните одлики на човекот и барањата на занимањата. Експериментал-

но докажаната можност дека на сметка на тоа се зголемува производноста била главен економски поттикнувач за појавување и развој на службата за професионална оријентација и изборот на занимањето".³⁷

Професионалната оријентација се реализира во потесна и поширока смисла. Професионалната оријентација во потесна смисла се спроведува во специјализирани институции врз основа на подетални психолошки и медицински испитувања. Врз основа на покажаните резултати на кандидатот му се даваат совети за изборот на занимањето пред да ја донесе дефинитивната одлука.

Меѓутоа, во професионалната оријентација во поширока смисла на зборот учествуваат поголем број на фактори како што се: родителите, наставниците, другарите, стручњациите од одделни професии, наставните предмети, филмот и др. Професионалната оријентација во поширока смисла е континуирана, систематска и плански организирана дејност за давање на помош во припремањето на избор на занимањето, во давање на совет пред ко-

³⁷ И.Н.Назимов, "Професионална оријентација и избор занимања у социјалистичком друштву", Београд, 1973, стр.32.

начната одлука на кандидатот при изборот на занимањето.³⁸

2.2. Развитокот на професионалната ориентација во капитализмот

Во историјата на човечкото општество имало обиди на зголемен интерес за подетално проучување на можностите за хуманизирање на производно-технолошкиот процес во областа на индустријата. При тоа факторот од економска природа бил и денес останал како пресуден. Првите научни обиди за рационализација на модерната индустрија поврзани се со Тејлора и Фејола. Тие својата теоретска и практична дејност ја почнале кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Тејлоровиот систем на организација на ра-

³⁸ Ф. Јакелиќ, Професионална ориентација у основној школи, Сплит, 1966, стр.34.

ботата се состои од една страна во одредувањето на најдобриот и едино можниот начин за изведување на секое движење во работниот процес, а од друга страна во издвојување на раководењето од извршувањето.

Тејлоризмот во капиталистичките услови на производство на работниците им ги влошил работните услови. Тејлор во својата организација на работата помалку отишол на нејзината рационализација, а повеќе на интензификација. Работникот бил третиран како додаток на машината.

Ленин зборувајќи за тејлоризмот истакнува дека тој има две страни. Првата, негативна - "префинето ѕверство на буржоаската експлоатација", и втора, позитивна - "низа најбогати научни достигнувања."³⁹

"Легалниот или полулегалниот отпор на работниците при спроведувањето на Тејлоровите идеи во претпријатијата, недвосмислено покажаа дека проблематиката на научната организација на индустриското производство мора да се третира на еден поширок план. Ова во самата суш-

³⁹ В.И.Ленин, Сабрана дела, IV-то руско издание, стр.229.

тина едноставно значи дека мора да се пристапи кон подлабоко и посестрано проучување баш на личноста на работникот во нејзината целост, на работата и надвор од работното место."⁴⁰

Тејлор и неговите следбеници настојувале да ја зголемат продуктивноста на трудот со автоматизација на работните движења, а посебно со изборот на работниците кои можеле да го издржат наметнатото темпо на работа. Личните способности во работата сватени се како организационо прашање. "Оддавајќи признание на изборот на извршители во состав на организацијата на трудот, Ф.Тејлор за таа цел сепак не створил посебни служби и методи. Ова се објаснува нарочито со тоа што видовите на работите кои што тој ги проучувал и уредувал, имале физичко, мускулни својства (пренесување на терет, преместување на различни растресити материјали со лопата и сл.) оттаму подобноста за нив била забележителна уште при приемот на работа или брзо се манифестирала уште во текот на првите денови. Освен тоа, во времето на Тејлор работ-

⁴⁰ Илија Станојчиќ, Социологија рада, Београд, 1973, стр.600.

ната делатност на човекот ја одредувале воглавно економските поттикнувачи, кои делувале безпрекорно, политичката свест на работникот била ниска, поради што уште не била изразена потреба за бирање на луѓето спрема мерилата на нивната вредност, насоченост (општествено-психолошка) на склоностите и побудите спрема работата, класната соработка и сл.⁴¹

Излазот од основните тејлористички претераности се наоѓал во зголемиот интерес за психо-физичката страна на човековата личност. Модерното производство барало подобро прилагодување на човекот на работното место, како и на работниот процес на човекот. Во врска со таквите барања се поставило прашањето за испитување на човековите способности и истовремено рационално распоредување на луѓето на најсоодветни работни места. Меѓутоа, се констатирало дека работата и продуктивноста во работата не зависи само од способностите на работникот, туку и од други особини на личноста.

Подолгогодишните проучувања на оваа проблематика од страна на психолозите, социолозите и лекарите недвосмислено покажале дека понатамошното зголемување на продуктивноста на трудот не може да се постигне, ако во реали-

⁴¹ И.Н.Назимов, Професионална ориентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973, стр.46.

зацијата на производството не се внесат и некои други фактори. "Работникот се помалку може да ја согледа поврзаноста на своите работни операции со другите работни операции во текот на изработката на финалниот производ. Тој се повеќе ја губи смислата на својот труд. Се врши процес на "деперсонализација" на работникот. Трудот не може за него да претставува задоволство за манифестирање на неговите лични особини, туку гол извор на заработувачка."⁴²

Изнесените факти, а и други од слична природа допринесле дека во процесот на производството мора да се води сметка за човековиот фактор". Денес нито буржоаските економисти не ја потценуваат улогата на човековиот фактор во производството. Дури и најголемиот приврзаник на тејлоризмот ~~Хенри~~ Хенри Форд 1945 година, ја истакнал паролата дека "човечкиот фактор" мора да добие предимство во однос на "машинскиот фактор". "Самиот поим "човечки фактор" ја изразува тежбата за сестрано проучување на стварните можности на работникот, а при тоа да се несведи на пасивен додаток на машината. Навистина, и овде во самиот почеток, про-

⁴² Милка Ласиќ - Шеат, "Људски односи у индустрији", Наша стварност, 1956, бр.4, стр.434.

учувањата биле сведени на проучување на био-физиолошките страни на личноста на работникот. Но, постигнатите резултати во таа насока претставуваат солидна и неопходна основа за понатамошно развивање на движењето да се изгради една вистинска нова наука за човекот и производството."⁴³

На овој начин се увидело дека зголемувањето на продуктивноста во работата не е само техничко прашање, туку е и прашање кое се однесува на положбата на работникот во работниот процес. Меѓутоа, треба посебно да се подвлече што во почетокот работата на таквите прашања не била поврзана со името "професионална оријентација", туку со терминот "психотехника".

Меѓународното здружение на психотехничарите психотехниката е дефинирало на следниов начин: "Примена на методите на експерименталната психологија во остварувањето на практичните цели во сите области од човечкиот живот, индивидуалниот и социјалниот."⁴⁴ Психотехниката најмногу се употребува во испиту-

⁴³ Илија Станојчиќ, Социологија рада, Београд, 1973, стр.602.

⁴⁴ Руди Супек, Психологија у привреди, Београд, 1958, стр.17.

вањето на човечкиот труд. Кон крајот на XIX век се забележува прва примена на психотехниката во областа на транспортот. "Се приметиле дека до некои тешки несреќи на железниците дошло поради тоа што машиноводачите не ги разликувале сигналните светла бидејќи биле далтонисти. Тоа ја обусловило потребата за обавезно испитување на видот на занимањата во сообраќајот."⁴⁵

Напорите на психотехничарите довеле до воведување на "човечкиот фактор" во индустријата "кој сигурно означува една нова пови-сока етапа во напорите да се изгради еден што понаучен и со самото тоа и похуман третман на индустриското произведување."⁴⁶

Во текот на Првата светска војна дошло до создавање на поголем број на психотехнички установи. Така на пример, во Франција 1915 година извршена е прва селекција на авијатичарите. Во Германија 1916 година селекција на шофери, а во САД за време на Првата светска војна извршена е селекција на околу 1.500.000 војници.

⁴⁵ Фране Јакелиќ, Професионална оријентација у основној школи, Сплит, 1966, стр.66.

⁴⁶ Илија Станојчиќ, Социологија рада, Београд, 1973, стр.602.

Во дваесеттите и триесеттите години на XX век во времето на силниот развој на капиталистичката интензификација и рационализација на трудот, се појавиле посебни служби за примена на професионалната оријентација и изборот на занимањето. Ваквите служби имале задача да ги предвидуваат работните успеси на кандидатите за одделни занимања или група занимања. При тоа ако се констатира дека поедини кандидати неposedуваат во доволна мера соодветни особини и способности, тогаш службите за професионална оријентација должни се да ги спречат материјалните трошоци за стручно и професионално оспособување. Во капиталистичкото општествено-економско производство можностите на професионалната оријентација се ограничени. Професионалната оријентација има класен карактер и често добива несоцијални белези. Постојат така наречени "високи" и "ниски" занимања. Слободата во изборот на професијата детерминирана е од материјалните можности на класата, на која поединецот припаѓа. "На тој начин можноста за избор постои повеќе или помалку само во рамките на ограничен збир на занимања кои што се достапни на одредена класа."⁴⁷

⁴⁷ Зоран Бујас, Психофизиологија рада, Загреб, 1959, стр.76.

Во Русија 1897 година се појавила студијата на професорот Н.И.Пиркејева со заглавие: "Изборот на факултетот и посетување на универзитетска настава". Во неа воглавном опишани се случаите за неуспешен избор на факултетот. Нешто подоцна 1917 година од страна на И.Рибникова и Н.Рибников издадена е студија "На раскрсница" во која се изнесени интересите на младината за занимањата. Меѓутоа, ваквите обиди на теоретско разгледување на интересите за одделни занимања не дале основа за практична работа на професионалната ориентација.

Томсон како следбеник на Тејлор пристапил кон формирање на служби за избор на занимањето. Тој ги подложил на психо-физички испитувања работниците кои ги разврстувале куглиците за лежиштата на велосипедот.

Германскиот професор на Харвардскиот универзитет Минстерберг 1910 година почнал со проучување на причините за зачестени расипувања на трамваите. Тој 1914 година напишал прво дело посветено на психотехниката. Разработил посебна методика за избор на возачи на трамваи.

До силен развиток на службата за примена на професионалната оријентација дошло во многу европски земји како што се: Германија, Франција, Белгија, Голема Британија, Швајцарија, Австрија и други. Основните причини за тоа биле честите менувања на занимањата, флукуацијата на работната сила, несреќните случаи во сообраќајот и индустријата и сл. "Статистиката исто така покажала, дека бројот на работниците кои биле незадоволни со своето занимање бил мошне голем, така да од 5.000 испитани работници на рударската, метало-преработувачката и текстилната индустрија 63% изјавиле дека несе задоволни со своето занимање, а 15% дека работата што ја обавуваат премногу е еднолична."⁴⁸

Првите служби за професионална оријентација во капиталистичките земји биле приватни. Покасно повеќето од нив добиле статус на државни органи. Така на пример, во САД денес постојат преку 1.200 државни центри за советување при изборот на занимањето.

Значајна улога во професионалната оријентација во капиталистичките земји има професионалното информирање. Скоро преку содржините на

⁴⁸ И.Н.Назимов, Професионална оријентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973, стр.49.

сите наставни предмети на учениците им се даваат информации за занимањата. Посебна улога во професионалната оријентација на училишната младина му припаѓа на наставникот по општо-техничко образование.

Во Франција методолошка помош на училиштата и претпријатијата им дава Национално научно-истражувачкиот институт за професионална оријентација.

Посебно значење во професионалната оријентација на францускиот училишен систем имаат: комисиите за училишна и професионална оријентација, училишниот совет за организација, центрите за училишна и професионална оријентација и научно-истражувачка работа.

Место приемни испити големо внимание се посветува на лонгитудиналното пратење на психо-физичкиот развој на учениците со помош на кумулативното досије. Училишното досије се отвора при поаѓањето на детето во предучилишната установа и перманентно се пополнува се до запишувањето на универзитет или до стапувањето на работа. Водењето на ученичкото досије е обврзно за секое дете и претставува професионална тајна. Во досијето се внесуваат сите релевантни податоци кои се однесуваат на сите

компоненти на учениковата личност како што се: физичкиот развој, интелектуалниот, емоционалниот, социјалниот, успехот во училиштето и др.

"Последниве години многу меѓународни организации, кои влегуваат во состав на Обединетите нации, посебно го разгледуваат подобрувањето на работата на професионалната оријентација во системот на општо-образовните припреми на младината. Така, нарочито XXVI меѓународна конференција за народното образование, која заседавала во рамките на Обединетите нации, работила и испратила до сите членови на ООН препорака, во која се истакнува значењето на професионалната оријентација за продлабочувањето на врската меѓу училиштето и трудот, нејзината важна улога во подобрувањето на стопанското и општественото планирање, како што се разгледуваат начелата на методите и техниката на работата на професионалната оријентација. При тоа се обрнува внимание на неопходноста на проучувањата на особеностите на телесниот, умниот развој, како и развојот на чувствителниот живот на младите на кои им е потребно советување за изборот на занимањето, одреден е кругот на лицата, на кои треба да им се доверат работите на професионалната оријентација (посебно советодавачи или нас-

тавници на училиштата, кои својата основна дејност ја сообразуваат со спроведувањето на професионалната ориентација и сл.)⁴⁹

Брз основа на се што е речено за развитокот и улогата на професионалната ориентација во капиталистичкото општество, можеме да ги констатираме следните заклучоци:

1. Потребата од примената на професионалната ориентација и селекција во капиталистичкото општество најтесно се поврзани со развитокот и модернизацијата на индустриското производство.

2. Во напорите на буржоаската класа за зголемување на продуктивноста на трудот се согледала и потребата од почитување на човечкиот фактор т.е. од подетално проучување на психофизиолошките особини на работникот и на работните и животните услови на работното место и надвор од него.

3. Во развитокот на професионалната ориентација во капиталистичкото општество позитивно е што отпочнал процесот на хуманизирање на производниот процес, што се увидело да

⁴⁹ И.Н.Назимов, Професионална ориентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973, стр.53.

поголемото искористување на работната способност бара надминување на сваќањето дека работникот е додаток на машината. Првите проучувања од оваа област се однесувале на биофизиолошките карактеристики на личноста на работникот.

4. Општо погледнато во развитокот на професионалната ориентација во капиталистичката општествено-економска формација постигнати се значајни резултати не само во хуманизирањето и социјализацијата на работата, туку и во формирањето на посебни институции во поголем број на земји. Меѓутоа, во таа насока не се отишло многу напред, бидејќи класниот карактер на капиталистичките општествено-економски односи ги детерминираат димензиите на професионалната ориентација. Таа служела како средство за диференцирање на децата на буржоазијата и работничката класа. Професионалната ориентација и селекција требало да покажат дека децата на работничката класа се понеспособни и треба да се насочуваат на таканаречени "пониски" занимања. На тој начин професионалната ориентација добива несоцијални белези. Слободата во изборот на професијата била поврзана со материјалните можности на класата на која поединецот припаѓа.

2.3. Развитоког на професионалната ори- ентација во социјалистичкото општество

Професионалната ориентација и селекција во социјалистичкото општество битно се разликува од капитализмот.

Професионалната ориентација во социјалистичкото општество мора да појде од Марксовото сваќање на трудот, човекот - општеството. Професионалниот труд, знаење и вештина не се само социолошка туку и економска категорија. Бавејќи се со одредена професија човекот остварува различни материјални и други средства кои служат за задоволување на разновидни потреби.

Младиот Маркс уште во матурскиот труд под наслов: "Размислувањето на еден младич при изборот на занимањето" пишува: "Ако сме избрале професија за која немаме потребни способности, тогаш ние никогаш не ќе може-

ме достоино да работиме и наскоро со чувства на срам ќе се увериме во сопствената неспособност и интимно ќе помислиме дека ние сме такви членови на општеството кои не можат да одговорат во својата професија".

Натаму Маркс вели: "Но, главна водилја која нас мора да не води во изборот на занимањето е доброто човештво, нашиот потполн расцут. Нека не се мисли дека овие два интереси би можеле взаимно да се сукобуваат како спротивни, едниот да мора да го ништи другиот; напротив, природата на човекот е таква да тој својот развиток може да го достигне, само ако делува за расцут, за доброто на целиот свет на своите современици.

Ако твори само за себе, тој може, навистина да биде прочуен научник, голем мислител, одличен песник, но никогаш потполн, вистински голем човек."⁵⁰

⁵⁰ К.Маркс - Ф.Енгелс, Дела, том 1, "Просвета", Београд, 1968, стр.3-5.

Од цитираните Марксови ставови јасно се гледа дека тој му придава големо значење на изборот на занимањето во социјалистичкото општество. Правилниот избор на занимањето овозможува не само развоток на личноста, туку допринесува и за развотокот на општеството во целина. Задоволството во занимањето ствара и задоволство во работата, на работното место. Маркс ги истакнува хуманите карактеристики на професионалната ориентација како општествена активност.

Од правилното и позитивното решавање на проблемите кои непосредно се врзани за изборот на понатамошното школување, односно на занимањето зависи иднината на младата генерација, нејзината животна радост и задоволство на работното место, продуктивноста на трудот, доприносот на општествената заедница, негување на хумани односи меѓу луѓето, со еден збор - формирање на слободна, творечка и сестрана лич-

ност.⁵¹

Професионалната оријентација во социјализмот има друга цел и други задачи. Правото на работа во социјалистичкото општество е уставно прашање. Одредбите за правото на работа содржат уставите скоро на сите социјалистички земји. Правото на работа во социјалистичкото општество има свои нови димензии и стои во нераскинатата врска со самата суштина на социјалистичките општествени односи. Имено, социјалистичките општествени односи со својот карактер претставуваат пониска фаза на процесот на разотуѓувањето на човекот и трудот како коначна цел на борбата и историската улога на работничката класа и нужност предизвикана и обусловена од степенот на развитокот на производните сили во крајна инстанца.⁵²

Во капиталистичките општествено-економски односи при професионалната оријентација и селекција се поаѓа од интересите на работодавачот. Пресуден фактор се индивидуалните способности.

⁵¹ Родољуб А.Милиќ, Професионална оријентација у основној школи, Зајечар, 1975, стр.5.

⁵² Данило Ж.Марковиќ, "Ослободјење рада и право на рад у социјалистичком самоуправном друштву", ракопис, стр.8.

Меѓутоа, во социјалистичкото општество секој човек е слободен при изборот на својата професија. Професионалната оријентација мора да исполни неколку задачи. Пред се таа мора да ги сообрази професионалните желби, интереси и можностите на поединецот со кадровските потреби на општествената заедница. Училишната и професионалната оријентација мора да поаѓа од краткорочните и долгорочните општествено-економски планови. Во социјализмот за избор на занимањето не е заинтересиран само поединецот, туку целата заедница.

Второ, советувањето на кандидатите не поаѓа само од неговите способности, туку мора да води сметка за неговиот досегашен развоен пат.

Трето, професионалната припрема на кандидатот не е работа само на стручните институции (во потесна смисла), туку на целокупната општествена заедница.

Четврто, професионалната оријентација и селекција по својата природа не се асоцијални постапки. Тие добиваат таков карактер во склад со општествено-економското уредување, односно кој ги употребува и со каква цел.

Во развитокот на професионалната ори-

јентација во Советскиот Сојуз како прва и нај-стара социјалистичка земја, карактеристични се три фази:

Првата фаза почнува од 1927-1936 година. Тоа е време на организирање на службата за професионална оријентација и избор на занимањето. Во таа фаза основната задача на професионалната оријентација била да се вклучи во "борбата за формирање на социјалистичко стопанство, колективизирање на земјоделието, обезбедување на полна запосленост на сите работно-способни членови на општеството и надминување на остатоците на приватно-сопственичката психологија".⁵³

Во Ленинград 1927 година било отворено прво биро за советување за занимањата. Бирото имало скроман почеток. Покасно слични служби отворени се и во други градови. Биле извршени поголем број социолошки и педагошки истражувања во врска со професионалната оријентација. Од некои автори посебно внимание било пос-

⁵³ И.Н.Назимов, Професионална оријентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973, стр.62.

ветено за испитување на влијанието на општествената средина врз изборот на занимањата кај младата генерација.

Во оваа фаза покрај бирата за берзата на работата голем допринос имаат и општо-образовните училишта. Биле проучувани интересите за одделни занимања кај учениците, нивните индивидуални способности, посети на претпријатијата и сл.

Втората фаза почнува од 1936-1959 година во која карактеристична е стагнација на активностите. Се смета дека до значајно намалување на активностите во професионалната ориентација покрај другото доаѓа и поради недоволните научно-методолошки припреми во конституирањето на службите за професионална ориентација.

Третата фаза почнува 1959 година, кога Президиумот на Врховниот Совет на СССР прифати "Закон за зацврстување врската на училиштата со животот и за понатамошниот развој на народното образование во СССР". Основ-

ниот акцент во овој закон се однесува на поврзувањето на општо-образовните школи со производството. Наместо поранешниот став "школа - високошколска установа", се воведува нов: "школа - производство - високошколска установа".

2.4. Развивокот на професионалната оријентација во самоуправното социјалистичко општество

Професионалната оријентација во Југославија е релативно млада институција. Темпото на нејзиниот развивок е обусловен од една страна од општествено-економскиот и политичкиот систем, а од друга страна од развивокот на науката и техниката.

Целокупниот развоен пат на професионалната оријентација може да се подели во четири етапи: првата етапа го зафаќа периодот до ослободувањето; втората етапа од ослободувањето до 1951 година; третата од 1951 - 1960 година и четвртата од 1960 година до денес.

Првата етапа воглавном се карактеризира со создавање на првите институции за помагање на младите луѓе при изборот на идното занимање.

Таква прва институција формирана е во Београд 1929 година. Тоа е "Психолошкиот отсек" во рамките на Централниот хигиенски завод со задача да врши психолошки и медицински испитувања на учениците кои бирале одредени занаети. Една година подоцна 1930, исто така во Београд криминалистичкиот институт при Правниот факултет формира Психолошка лабораторија со задача да ги испитува питомците во домот за малолетни деликвенти.

Меѓутоа, први специјализирани институции чија основна задача била професионалната оријентација се формираат во некои поголеми градови 1931 година. Во Загреб се формира станица за советување при изборот на занимањето, а во Београд Психометриски завод. Во Љубљана е создадено советовалиште за избор на занимањето 1938 година.

Споменативе институции се занимавале со советување на младината во изборот на училиштето и селекција за занимања од областа на прометот. Меѓутоа, нивната судбина била различна. Советовалиштето во Београд прекинало да работи после две години, од своето формирање. Љубљанското советовалиште работело до 1945 година. Најдолго работела Загребачката институ-

ција, некаде до 1948 година.

Втората етапа на професионалната оријентација кај нас почнува од ослободувањето на нашата земја до 1951 година. По ослободувањето едино се задржала "Станицата за советување при изборот на занимањето" во Загреб. Таа тогаш влегла во состав на Министерството за труд на СР Хрватска. Направен е обид да се реорганизира нејзината работа во духот на новонастаналите општествено-економски услови. Со реорганизацијата станицата добила поинаква физиономија. Го променила старото име и добила ново - Завод за психологија и физиологија на трудот со три отсеци и тоа: отсек за распределба на стручните кадри и трудова педагогија; отсек за рационална организација на трудот и отсек за сузбивање на професионалните несреќи. Посебно треба да се истакне што во тоа време Заводот дал мошне значаен допринос во решавањето на разновидните проблеми на социјалистичкото стопанство. Меѓутоа, 1948 година и покрај своите видни резултати Заводот конечно е укинат.

Третата етапа почнува од 1951 година. Тогаш на иницијатива на Институтот за труд, Советот за народно здравје и социјална политика на владата на ФНРЈ, а врз основа на препораката

од Меѓународната организација на трудот, во текот на 1952 година се формираат три советовалишта за избор на занимањето и тоа во Београд, Загреб и Љубљана.

Потоа почнува интензивна работа во поглед на ширењето и унапредување на дејноста на професионалната оријентација. Интензивниот општествено-економски развиток создаваше се повеќе потреби од делување на професионалната оријентација. Како последица на тие напори се појавила потреба на целата територија од нашата земја да се организира густа мрежа на институции кои ќе работат на проблемите од професионалната оријентација.

Во почетокот на 1955 година Секретаријатот за труд и работни односи на Сојузниот извршен совет свикува меѓурепубличко советување во Загреб. Тогаш е донесена одлука за проширување на службата за помош при изборот на занимањето и утврден е профилот на новиот стручњак "референт за младина" (референт за професионална оријентација). Исто така во текот на 1956 година создадено е и "Југословенско здружение за професионална оријентација со задача да ја координира работата на планот на професионалната оријентација. Здружението по него-

вото формирање дало голем допринос за популаризација на професионалната оријентација, за унапредување на методите за работа, за развивање на соработката, за оспособување на кадровите, издавање на стручни публикации, како и воспоставување и развивање на соработка со Меѓународното здружение за професионална оријентација.

Со донесувањето на Законот за службите за вработување на работниците професионалната оријентација е споена со таа служба. Така е дојдено до создавање на посебни центри за професионална оријентација во рамките на заводите за вработување.

На подрачјата од сите републики и покраини се создаваат секции на здруженијата за професионална оријентација. Од страна на општинските заводи за вработување се формирани комисији за професионална оријентација. Тие имаат големи заслуги за популаризирање на професионалната оријентација, нејзините цели и задачи не само во образовните институции, туку и во областа на стопанството.

Сите институции, советовалиштата, здруженијата и комисиите за професионална оријентација посветувале посебно внимание на планот на из-

давачката дејност. Тие издале голем број публикации, материјали за советувања и семинари, описи на занимања, филмови, дијафилмови и др.

Југословенското здружение за професионална оријентација успеало да организира и издавање на свој лист "Човек и занимање". Листот перманентно излегува скоро 20 години. Во него се третира стручна проблематика од областа на професионалната оријентација, вработувањето и кадровите.

Четвртата етапа во развитокот на професионалната оријентација почнува со донесувањето на Законот на службата за вработување на работниците во средината на 1960 година. Тој ги обврза сите заводи покрај другото да се занимаваат и со професионална оријентација на младината и возрасните. Југословенското здружение за професионална оријентација дало иницијатива за организирано поставување на професионалната оријентација во состав на заводите за вработување.

"Републичките заводи за вработување на работниците добиваат значајна улога во унапредувањето на практичните и теоретските основи на професионалната оријентација во изра-

ботка или адаптирање на инструментите за работа, нивната стандардизација и валидација, во стручното оспособување и усовршување на кадрите, во издавање на информативно-пропаганден материјал, стручни публикации и документација за работа, во одредување на минимални норми во однос на опремата на работните единици за професионална оријентација, норми за опрема на амбуланти и во развивање на медицината на професионалната оријентација." ⁵⁴

Југословенското здружение за професионална оријентација дало иницијатива за формирање заедничка комисија за психологијата на професионалната оријентација. Таа идеја се реализирала во текот на 1962 година. Комисијата била составена од по еден претставник од сите републички заводи за вработување. Комисијата била стручно тело за унапредување на психологијата на професионалната оријентација. Таа изработила и посебна програма за научно-истражувачка дејност во оваа област.

На иницијатива на споменатото здружение подоцна формирана е и комисија за медицина-

⁵⁴ Група автори, Професионална оријентација у основној школи, Београд, 1966, стр.24.

та на професионалната ориентација и меѓуре-
публичка комисија за издавачко-публицистичка деј-
ност.

Професионалната ориентација денес ја
надмина потребата од објаснувања и докажувања
за нејзиното место и улога во нашето самоуправ-
но социјалистичко општество. Во досегашното пос-
тоее и делување таа постигна значајни резултати
и ја потврди својата општествена, хумана и еко-
номска оправданост. Сосема е евидентно дека про-
фесионалната ориентација е еден од неопходните
патишта и начини за решавање и за надминување на
некои од најсложените проблеми во развитокот на
социјалистичкото самоуправно општество.

Натамошниот развиток на професионал-
ната ориентација кај нас мора да се наблудува
во склопот на севкупните општествено-економски
односи. Општественото договарање и самоуправно-
то спогодување како основен принцип за регулира-
ње на меѓусобните односи во организациите на
здружениот труд мора да најде своја доследна и
конкретна примена и во регулирањето на професи-
оналната ориентација.

Основните поставки на концепцијата на
професионалната ориентација во самоуправното

социјалистичко општество мора да произлезат од Марксовото сваќање за ослободувањето на трудот како услов за ослободување на човекот и општеството во целост. Основно и појдовно прашање во таа насока е укинувањето на оние односи и појави во општеството кои доведувале до отуѓување на трудот од работниот човек. Тоа значи дека прво мора да се укине општествено-економската одвојеност на непосредниот производител од средствата за производство, од процесот на трудот и од резултатите на трудот. Во таа насока Маркс во "Капитал" вели: "Царството на слободата всушност почнува тек таму каде што престанува трудот кој што е одреден без волја и од надворешна целисходност; по природата на нештата, тоа, значи лежи од онаа страна на областа на самото материјално производство... Со неговото развивање (на човекот - Б.Б.) се проширува ова царство на природната нужност, бидејќи се зголемуваат потребите; но во исто време се зголемуваат производните сили кои тие потреби ги задоволуваат. Слободата во оваа област може да биде само во тоа да здружените луѓе, здружените производители, рационално да го уредат овој свој промет на материјата со

природата."⁵⁵

Во нашата самоуправна социјалистичка заедница процесот на ослободувањето на трудот почнува со укинувањето на приватната сопственост преку мерките на национализација и конфискација. Меѓутоа, со воведувањето на работничкото самоуправање отпочнува процесот на спојување на работникот со работниот процес. Кај нас работникот не е нито во техничко-технолошки, нито во општествено-економски поглед одвоен од средствата за производство, од процесот на трудот и од резултатите на трудот. Со новиот Устав, одлуките и ставовите на Десеттиот конгрес на СКЈ и Законот на здружениот труд, направен е голем чекор напред во творечката примена на марксизмот и во понатамошната афирмација на трудот и неговите резултати, во стварањето на новите вредности во стекнувањето на доходот кои постануваат основно мерило во одредувањето на материјалниот и општествениот положај на работниот човек.

Насочувањето кон правилниот избор на

⁵⁵К.Маркс, Капитал, "Култура", Београд, 1947.

занимањето е составен дел на настојувањата на нашето самоуправно социјалистичко општество за ослободувањето на трудот и човекот. "Основна претпоставка на дејноста за насочување кон занимањата е убеденост во ослободувачката вредност на трудот, неопходност и морална оправданост на насочувањето."⁵⁶

На секој човек кој се наоѓа пред изборот на своето идно занимање во потполност му е загарантирано демократското право за слободен избор на занимањето. Оттаму потребата за подетално информирање за светот на занимањата, за нивните посебни барања, за објективните услови под кои се обавува работата, за дефицитарноста и суфицитарноста од поедини профили на стручни, кадри и др. Исцрпното и деталното информирање ги зголемува реалните можности за поголема слобода во изборот на професијата.

Професионалната оријентација како општествена и стручна активност на здружениот

⁵⁶ Југослав Д. Рајковиќ, во книгата И. Н. Назимов "Професионална оријентација и избор занимања у социјалистичком друштву", Предговор, Београд, 1973, стр. 7.

труд и функција на слободните производители треба да овозможи потполна афирмација на човекот во работата и работното место. "За општеството во кое не постои отуѓување на човекот од трудот посебно е значајно, со оглед на индивидуалните разлики во поглед на работните можности, секој човек да се најде всушност во она занимање во кое неговиот допринос ќе биде оптимално задоволителен и кое ќе му овозможи негов оптимален развoток, творечко манифестирање и задоволство."⁵⁷

Натаму професионалната оријентација во развиената констелација на самоуправните општествено-економски односи треба да даде свој специфичен допринос во укинувањето на поделбата на функцијата на одлучувањето и извршувањето. "Тоа е и единствениот начин да се хуманизира човечкиот труд и животот надвор од работата и да се обезбеди најшироко учество на работниците во самоуправувањето."⁵⁸

⁵⁷ Бранка Бранчиќ, Човек и занимање, бр.7-8-9, 1976, стр.45.

⁵⁸ Ибид.

Професионалната оријентација во припремната фаза и фазата на советувањето треба да поаѓа од развојните планови и потребите за кадри во основните организации на здружен труд. Таа претставува инструмент во кадровската политика и регулатор во професионалниот развој на кадрите. "Професионалната оријентација е перманентен процес на прогресивните промени на кадрите во образованието и во работата, кои се менуваат по одредени законитости при кое секоја се потпира на предходната и делува на наредните промени. Sprema тоа сваќање професионалниот развој се однесува и на развојот, за, и на развојот во професијата, а како пак во нашето социјалистичко самоуправно општество, сите работни луѓе претставуваат база за напредување - тој е врзан и за оспособување за самоуправување кое кај нас е неделиво од работната активност. Ние непризнаваме дека работниот век е поделен на фаза на образование и на фаза на професионална активност... Sprema оваа дефиниција професионалниот развој на кадрите опфаќа запознавање на основите за занимањата и процесите на работата уште во текот на општото образование, бирањето на правецот на образование и правците на идните професионални активности,

потоа образование за работа и самоуправување, адаптирање на образовните и професионалните активности и образование на работата и низ работата."⁵⁹

При тоа треба да се имаат во предвид не само краткорочните потреби за одредени профили на стручни кадри, туку уште повеќе подолгорочните бидејќи припремањето на високостручни кадри кои ќе бидат вклучени во посложениот труд и посложена професионална активност не се припремаат за кусо време. "Утврдувањето на стратегијата за подолгорочен развој на кадровите и образованието треба да има во предвид дека човекот во нашето самоуправно општество е и главен агенс и крајна цел на секоја стопанска и друга активност."⁶⁰

Меѓутоа, во нашата самоуправна практика при донесувањето на плановите за развој од страна на ОСБТ недоволно, површно и рутински

⁵⁹ Д-р Ј.Брекиќ, Д-р Д.Филиповиќ, М-р Ш.Јурина и Д.Тарбук: Сувремене тенденције у политици професионалног развоја кадрова, у едицији: Самоуправна концепција развојта кадрова, Загреб, 1975.

⁶⁰ Од Основите на заедничката политика за долгогодишен развој на СФРЈ, Београд, 1974.

или воопшто недоволно се обрнува внимание на кадровските потреби. Здружениот труд во областа на стопанството и надвор од него смета дека кадровите треба да ги обезбеди образованието, тоа е исклучиво нивно прашање, а не составен и неделив дел на здружениот труд. Кадровските служби што треба да бидат главни иницијатори и основни носители на кадровската политика се уште ги нема. Само во некои поголеми ОЗТ можат да се сретнат, а во средно развиените и помалите воопшто ги нема.

Во таа насока професионалната оријентација како еден од инструментите во кадровската политика на самоуправното социјалистичко општество не само што може, туку и мора да одигра своевидна позитивна улога. "Професионалната оријентација делува како систем, политика и функција. Како систем таа ги зафаќа сите форми на образование на младината и/возрасните чинејќи нивна неразделна компонента, служи за ослободување на вертикалната и хоризонталната подвижност на кадровите во припремата и функцијата и ги прати кадровите на целиот пат на нивниот професионален развoтoк. Како политика (принцип) учествува во совладувањето на расчекорот меѓу структурите на насоченото школство и потребите на стопанството и другите дејности и расчекорот

меѓу формалните квалификации и стварните работни стручности и способности. Како функција (стручна дејност) остварува хуманизирање на односите образование - човек и трудот - човек."⁶¹

"Во оваа смисла, оријентацијата, професионалното насочување и развитокот на кадровите неможе да го обавува некој надвор од сверата на образованието и трудот за нив и во нивно име, туку нивни стручни служби, кои ќе ги пратат и ќе им даваат помош во професионалниот развиток."⁶²

Професионалната оријентација во нашето општество и теоретски и практично треба да постане составен дел на здружениот труд. На денешниов степен од општествено-економските односи во здружениот труд не е можно делување на професионалната оријентација надвор и мимо здружениот труд. Тој треба да постане регулатор на димензиите на професионалната оријентација. Меѓутоа, мораме да констатираме дека професионалната оријентација се уште е надвор од здружениот труд и се уште се смета оти припаѓа само на

⁶¹ Драган Тарбук, Професионална оријентација - један од инструментата кадровске политике самоуправног социјалистичког друштва, Човек и занимање, бр.7-8-9, 1976, стр.47.

⁶² Ибид, стр.48.

образовниот систем. "Некои, нажалост, целиот проблем во голема мера го сведуваат и го поклопуваат со образованието, не водејќи сметка и за другите битни општествено-економски аспекти на професионалната оријентација и занимањата.

Спрема тоа, станува збор за многу тесна општествена поврзаност на професионалната оријентација и занимањата со реалната општествено-економска позиција која работникот ја има денес во општествениот труд и сите оние перспективи кои низ самоуправниот организирање му се отвараат со Уставот и сега со новиот Закон на здружениот труд."⁶³

Концепцијата на професионалната оријентација во нашето самоуправни социјалистичко општество треба да ги сообрази способностите и другите особини на личноста со барањата на дејноста за која личноста има желба и интерес да се професионално насочи. Иатаму, исто така треба да го сообрази развитокот на човекот и трудот. "Динамичниот карактер на активностите на профе-

⁶³ Д-р Бора Петковски, Професионална оријентација као саставни део удруженог рада мора да поприми нове садржаје, Човек и занимање, 7-8-9, 1976, стр.42.

сионалната оријентација искажан е, пред се, низ перманентното сообразување на развитокот на кадровите и трудот, што е нужен предуслов за хармоничен општествено-економски развиток.⁶⁴ Развитокот на науката и научно-техничката револуција предизвикува промени и во областа на структурата на занимањата. "Тоа истовремено претпоставува и развиток на кадровите во смисла на стручно образование, оспособување и преквалификација за занимања" во процесот на исчезнување на некои стари и појавување на нови занимања, "како и да се брзо прилагодуваат на сите промени во процесот на производството и трудот воопшто."⁶⁵

Професионалната оријентација е сложен и континуиран процес. Таа на младиот човек кој се наоѓа пред изборот на занимањето не му е потребна само при изборот на занимањето, туку и понатаму како во процесот на општото и стручното оспособување, така и на работното место. Таа мора да го прати професионалниот развој на личноста и да предлага соодветни мерки за успех

⁶⁴ Бранка Бранчиќ, Основне поставке концепције професионалне оријентације у самоуправном социјалистичком друштву, Човек и занимање, бр.7-8-9, 1976, стр.46.

⁶⁵ Ибид, стр.45.

во процесот на трудот, задоволство во работата и од работата, а по потреба и евентуални промени на работното место. "Оттаму професионалната оријентација, како непосреден и научно заснован пристап на поединецот во решавањето на проблемите на неговиот професионален развој, претставува единствен и континуиран процес и мора да биде вградена насекаде каде што се работи за развитокот на човекот".⁶⁶

Меѓу организациите на здружен труд, образовните институции и самоуправните интересни заедници за вработување во областа на професионалната оријентација мора да постои синхронизирана и координирана активност. "Организациите на здружен труд - гледано во начело - на овој или на оној начин, во поголема или помала мера успешно "лансираат" или треба да "лансираат" на образованието и вработувањето информации за своите потреби и барањата во поглед на основните параметри на човечкиот фактор на производниот и секој друг творечки труд, а образованието и вработувањето возвратуваат или треба да возвратуваат и натаму зборувајќи кибернетички со соодветни повратни информации, односно на

⁶⁶ Ибид, стр.46.

кадровите потребни карактеристики."⁶⁷

Професионалната оријентација како составен дел на здружениот труд треба да помогне во решавањето на општествено-економските проблеми, преку својата општествена и стручна ангажираност и настојувањата "правиот човек" да дојде на право место и најрационалното користење на човечките психофизички потенцијали.

За професионалната оријентација во нашето самоуправно социјалистичко општество во низа значајни документи постојат сосема јасни ставови.

Во Програмата на СКЈ во делот за просветата, науката и културата се вели следното:
"Обезбедување еднакви можности на секој млад човек да се определува во изборот на својот животен позив и спрема своите способности и интереси да го продолжи школувањето и да го потполнува своето знаење до највисоките степени."⁶⁸

Во Уставот на СФРЈ покрај тоа што се нагласува дека не само што се загарантирани пра-

⁶⁷ Човек и занимање, бр.7-8, 1973, стр.15.

⁶⁸ Програм СКЈ, "Комунист", Београд, 1974, стр.221.

вата на работа и слобода на трудот, туку, "секој слободно го бира своето занимање и вработување", а на "секој граѓанин, под еднакви услови, достапно е секое работно место и функција во општеството."⁶⁹

Во Резолуцијата за задачите на Сојузот на комунистите на Југославија во социјалистичкото самоуправно преобразување на воспитанието и образованието, покрај другото се вели и следното: "Професионалната оријентација во социјалистичкото самоуправно општество треба да биде насочена на помош на младиот и возрасниот човек, посебно на женската младина, да остварува соодветен и складен професионален развик во текот на целиот работен век, и затоа треба да се обезбедат економски и други услови за обавување на оваа значајна општествена дејност."⁷⁰

Од цитираните делови на споменатите документи сосема се евидентни ставовите на нашето самоуправно социјалистичко општество за местото и улогата на професионалната оријентација во севкупните напори во градењето на новите општествено-економски и хумани односи и сигурните

⁶⁹ Устав на СФРЈ, член 160.

⁷⁰ X-ти Конгрес СКЈ, документи, "Комунист", Београд, 1974.

услови за нејзиниот несметан перспективен раз-
виток.

Насочувањето кон правилниот избор на
занимањето е составен дел на настојувањата на
нашето општество за натамошно ослободување на
трудот како услов за ослободување на човекот.

Во споменатите документи, посебно во
новиот Устав на СФРЈ, одлуките и ставовите на
X-от Конгрес на СКЈ и концепциите и решенијата
на новиот Закон за здружениот труд, се настоју-
ва да се градат нови општествено-економски од-
носи, кои со својата содржина претставуваат над-
минување на отуѓеноста на непосредниот произво-
дител од условите за работа (средствата за про-
изводство, процесот на трудот и резултатите на
трудот.

Формирањето на основните организации
на здружен труд претставува форма за ослободу-
вање на трудот и основна форма на здружување
на трудот. Таа е основна клетка во која работ-
ниците ги регулираат своите права и обврски
на самоуправна основа.

Процесот на формирањето на професионалните интереси и волби е многу сложен. Тој процес зависи од внатрешни и надворешни фактори. Во внатрешни фактори спаѓаат: способностите, склоностите, мотивите, успехот во училиштето, полот и други. Додека во надворешните спаѓаат: семејството, училиштето, врениците, општеството во целина и др.

Професионалниот развој е составен дел на целокупниот развој на личноста. "Под "нормален" професионален развој може да се подразбира успешно исполнување на професионалните задачи во соодветните етапи на животот во текот на општиот развој на поединецот."⁷¹

Професионалното развивање и созревање на личноста се одвива во интеракција со интелектуалниот, емоционалниот, социјалниот и физичкиот развој. што е професионалната созрелост?

"Професионалната созрелост се дефинира како степен на професионалниот развој, место постигнато во континуумот на професионалниот раз-

⁷¹ Душан В. Милиќ, За изградба наше аутентичне теорије професионалног развоја, Човек и занимање, 7-8-9, 1976, стр.50.

виток."72

Кај нас, во нашата земја се уште немаме изградено автентична теорија за професионалниот развiток и професионалното поведениe на личноста. Таа мора да го одразува менталитетот на нашата млада генерација која се развива и формира во сложени општествено-економски самоуправни социјалистички услови. "Ако практичната активност на професионалната оријентација најопшто ја дефинираме како поддршка, забрзување и насочување на професионалниот развiток на поединецот така да биде усогласен со општиот развiток на личноста која припаѓа на социјалистичкото самоуправно општество, тогаш мораме, да би ја таа задача успешно исполниле, да конструираме соодветна теорија, наша автентична теорија на професионалниот развiток и непрекинато да работиме на нејзиното доградување, проверување и усовршување."73

Во психолошката литература познат е поголем број на теории во изборот на занимањето. Меѓутоа нивното применување кај нас не може да биде успешно, бидејќи се настанати во поинакви објективни теоретски и практични услови.

72 Ибид.

73 Ибид, стр.51.

Теоријата за професионалниот развнток и професионалното поведеиe во основа мора да поаѓа од марксистичкото учење. При тоа покрај другото треба да се имаат во предвид две фундаментални поставки: Прво, сваќањето на трудот од сите нужни аспекти, а посебно од техничко-технолошки, економски и од социолошки аспект. Сваќањето на трудот кај нас битно се разликува од оние што постојат во капиталистичките и бирократско-етатистичките општествено-економски формации. Второ, при конструирањето на теоријата треба да се поаѓа од нашите конкретни историски општествено-економски самоуправни и социјалистички услови и особините на личноста како производител и самоуправувач.

Во досегашниот развој на професионалната ориентација кај нас карактеристично е следното:

1. Развојот на професионалната ориентација како општествено потребна, хумана и корисна дејност е тесно поврзан со општествено-економските промени, со развојот на науката и технолошката револуција.

2. Професионалната ориентација особено почнала да се развива со брзо темпо од 1951 година, кој период се совпаѓа со воведувањето на самоуправниот систем. Нејзиниот развој се карактеризира со донесување на законски прописи кои од една страна ги обединиле различните организациони форми и подрачја, а од друга страна обезбедиле и материјални можности за натамошен подем. Исто така дадени се сосема јасни и одредени насоки професионалната ориентација да се користи не само при изборот на занимањето на младината, туку и како помош на возрасните при стручно оспособување и вработување.

3. Во нашето социјалистичко самоуправно општество во низа значајни докумен-

ти (Програмата на СКЈ, Уставот на СФРЈ, Резолуцијата на X-от Конгрес на СКЈ за образованието и воспитувањето и други) постојат сосема евидентни ставови за местото, улогата и задачите на професионалната ориентација во здружениот труд.

4. Професионалната ориентација во досегашниот развoтoк постигна значајни резултати и ја потврди својата општествена, хумана и економска оправданост. Таа денес веќе ја има надминато потребата од објаснување и докажување за своето постоење.

5. Професионалната ориентација како составен дел на здружениот труд треба да помогне во решавањето на сложените општествено-економски проблеми преку стручната ангажираност за најрационално користење на психофизичките потенцијали на работниот човек.

6. Напорите на професионалната ориентација за настапување на младата генерација кон правилниот и слободниот избор на идната професија е составен дел на настојувањата на нашето општество за катаношно ослободување на трудот како услов за ослободување на човекот.

7. Во севкупните напори за побрз развој на професионалната ориентација посебно внимание во наредниот период треба да се посвети на изградување на посебна автентична теорија за професионалниот развој и професионалното поведење. Таа мора да поаѓа од нашите конкретни историски општествено-економски услови и од менталитетот на младата генерација која се формира во нови самоуправни социјалистички услови.

II дел

РЕЗУЛТАТИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

ДИМЕНЗИИТЕ НА ЛИЧНОСТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТИ
ВО ИЗБОРОТ НА НАСОКАТА ЗА ШКОЛУВАЊЕ ВО ГИМ-
НАЗИЈАТА И ИДНОТО ЗАНИМАЊЕ

Глава прва

ПРЕДМЕТ И ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражувањето

1.1. Одредување предметот на истражува-
њето

Предмет на ова истражување е завис-
носта меѓу димензиите на личноста како рела-
тивно трајни и општи диспозиции и изборот на
насоката за школување кај учениците од заврш-
ниот клас на гимназијата и идното занимање.

Основните содржински елементи на
предметот на истражувањето се:

1. Зависноста меѓу избраната насока
за школување и специјалните ментални способ-

ности (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички).

2. Зависноста меѓу избраната насока за школување и ставот на личноста спрема изборот на идната професија.

3. Зависноста меѓу избраната насока за школување и ригидноста на личноста.

4. Зависноста меѓу избраната насока за школување и желбата за реален избор на занимањето.

5. Зависноста меѓу желбата за реален избор на занимањето и специјалните способности, (спацијални, вербални, перцептивни, нумерички).

1.2. Теоретска одреденост на поимите

Дефинирањето на поимите што ги користиме потребно е од две причини: Прво, има случаеви за исти поим да се користат различни термини, а исто така со еден термин можно е да се искажуваат повеќе поими. Второ, оваа потреба се наметнува од чисто практични причини да не се појави терминологска забуна.

- Н а с о ч у в а њ е -

"Фуркација на наставата - форма - на диференцирање на наставата спрема која во училиште од исти тип во вишите, најчесто во завршните класови се спроведува делење или разграничување на наставата во два (- бифуркација), три (- трифуркација) или повеќе насоки (- полифуркација). Во секоја насока при изучувањето на наставното градиво по обем и интензитет се дава предност на одредена група на предмети.

Основната смисла на фуркацијата е: сообразување на школувањето со детските интереси и наклонетости; стварање поповолни услови во училиштето за натамошна училишна и професионална ориентација; поинтензивно продлабочување на извесни предметни подрачја со цел да се освојат современите токови на науката, техниката и културата; сообразување на содржините на наставата со локалното производство; поголема индивидуализација на наставата и стварање на услови за напредување на талентите во одделни предметни подрачја (физичари, математичари, биолози) итн.

Фуркацијата може да се изведува на различни начини, например, спрема традиционална-

та поделба на природни и општествени науки, оттаму реална хуманитарна насока; спрема учењето на странските јазици - класична и модерна насока; спрема карактерот на производството - физичко-земиска, земиско-техничка, биолошко-агрономска насока итн.

Ќуркацијата е оправдана на средниот степен на школување кога интересите на учениците се веќе јасно издиференцирани. Во поглед на организацијата полесно е да се изведува ѓуркацијата во поголемите училишта со неколку - паралелни одделенија."¹

- Идеална професионална желба

Под поимот идеална професионална желба се подразбира желбата за она занимање што учениците сакаат да го изберат без разлика на индивидуалните способности, постигнатиот успех, материјалните можности и кадровските потреби на општеството.

¹ Енциклопедијски рјечник педагогије, Матица хрватска, Загреб, 1963, стр.266.

- Реална професионална желба

Под поимот реална професионална желба се подразбира занимањето што учениците стварно ќе го изберат имајќи ги во предвид сите субјективни и објективни услови.

- Димензии на личноста

Под особина или димензија на личноста се подразбира релативно трајна и општа диспозиција. "Поединците се разликуваат меѓу себе спрема тоа дали одредена особина поседуваат во поголем или помал степен. Ние затоа за особините на личноста можеме да зборуваме како за димензии на личноста. Зборуваме за нив како за големини со кои на одреден начин можеме да ја мериме личноста."²

- С т а в

"Став - 1. Начин на толкување на различни настани стекнат во текот на индивидуалниот развоен пат на поединецот под влијание на одредени општествено-економски услови; 2. Стабилизи-

² Никола Рот, Психологија личности, Завод за издавање уџбеника НРС, Београд, 1963, стр.37 и 38.

ран збир на одредени гледишта, интереси, цели, очекувања и спремност на некои ситуации да се реагира на веќе предходно припремен начин;"³

"Ставовите би можеле да ги одредиме како тенденција било позитивно или негативно да се реагира на некоја личност, предмет, ситуација или институција... Sprema Oлпорт под став подразбираме неурална и ментална спремност, формирана врз основа на искуството, која врши директивно и-ли динамичко влијание на реагирањето на поединците на објекти и ситуации со кои доаѓа во додир. Оваа дефиниција ги истакнува битните карактеристики на ставовите."⁴

- С п о с о б н о с т и

"Способностите се такви индивидуални особини кои претставуваат услови за успешно вршење на било која дејност, една или повеќе од нив."⁵

"Под способности подразбираме такви особини на личноста од кои зависи разликата во успешното обавување на одредени работи, во колку оние кои ги обавуваат работите имаат слично искуство и во колку се подеднакво мотивирани тие работи успешно да ги обават."⁶

-
- 3 Енциклопедијски рјечник педагогије, Матица хрватска, Загреб, 1963, стр.953.
 - 4 Никола Рот, Психологија личности, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1963, стр.92 •
 - 5 К.Корнилов, А.Смирнов, Б.Тјеплов, Психологија, Научна књига, Београд, 1950, стр.316.
 - 6 Никола Рот, Психологија личности, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1963, стр.60.

- Занимање (професија) -

"Занимањето е вид на работа кое поединецот го обавува поради стекнување средства за живот и на кое троши најголем дел од своето редовно работно време."⁷

- С т р у к а -

"Струките се пошироки, класификациони целини во кои се наоѓаат сродни занимања, спрема областа на стопанството ("земјоделци") или спрема предметот на работа ("машинисти"), спрема начинот на работа ("монтери"), или спрема стручноста ("техничари"), или спрема повеќе од овие критериуми истовремено. Значи, структурата е збир на занимања спрема различни принципи на сродност."⁸

- И н т е р е с и -

Меѓу психолозите се уште нема пот-

⁷ Енциклопедијски ријечник педагогије, Матица Хрватска, Загреб, 1963.

⁸ Савезни завод за статистику, Радни документ 26, Београд, 1969.

полна согласност во врска со дефинирањето на поимот интерес.

Од повеќето дефиниции на мислење сме дека е најприфатлива дефиницијата на Никола Рот која гласи: "Интересот е тежба на поединецот редовно да обрнува внимание на одредени објекти и содржини и со нив да се бави ментално (во мислите) било активно."⁹

Тој интересите ги дели на професионални и непрофесионални. Професионалните интереси се интереси за одредени занимања, со чие вежбање луѓето обезбедуваат средства за живот и со кои занимања се бават како редовна работа. Непрофесионалните интереси се однесуваат на активности кои луѓето ги сакаат да ги обавуваат без оглед која професија имаат, а тоа го чинат поради задоволство.¹⁰

⁹ Никола Рот, Психологија личности, Београд, 1963, стр.108.

¹⁰ Ибид.

1.3. Осврт на некои досегашни слични истражувања

Во досегашниот развoтoк на професионалната ориентација во нашата земја постигнати се извесни резултати. Некои републики во тој однос се доста напреднати. Во СР Македонија резултатите во професионалната ориентација се мошне скромни. Тие можат да послужат како солидна основа за посмели и порадикални промени во концепциската поставеност на професионалната ориентација.

Меѓутоа, во цела Југославија на овој план има уште отворени прашања. "Дали доволно јасно ги одредуваме координатите на идниот стопански и општествен развoтoк од гледиштето на модернизацијата, еволуцијата и интеграцијата на трудот и занимањата, што е исто така претпоставка за спецификација на општествените потреби за кадри во подолг период. Најпосле, каква е функцијата на училиштето во професионалната ориентација на своите ученици, каде се неговите можности и ограничувања?"¹¹

¹¹ Раде Радик, "Информације о професијама и професионални интереси", Нови Сад, 1972.

Мошне значаен прилог во расветлувањето на местото и функцијата на професионалната ориентација во училиштето, дал Јан Макаровиќ во својот труд: "Проблеми на интеграцијата на воспитувањето, професионалната ориентација и селекцијата".

Не впуштајќи се во детална анализа на споменатиот труд можеме сосема воопштено да констатираме оти основната вредност се сведува на тоа да целокупната воспитна работа и работата на професионалната ориентација се организираат така да максимално ги почитуваат индивидуалните способности и интереси. Способностите и интересите треба да се наблудуваат динамично, а не статично. Способностите и интересите не се монивалентни дадености, туку поливалентни можности за кои мораме да имаме критериуми и јасни насоки за нивно оптимално развивање.¹²

¹² Јан Макаровиќ, Проблеми интеграције воспитава, професионалне оријентације и селекције, "Педагогија", бр.2-3/1967.

Дејан Кузмановиќ во својот труд "Изборот на училиштето односно занимањето после завршувањето на осумгодишното училиште", настојува да одговори на две основни прашања: 1. каде одат младите по завршеното основно училиште? и 2. кои чинители го одредуваат изборот на ученикот на една од општествените дејности.

Кузмановиќ најпрво подвлекува дека изборот на занимањето кое одговара на способностите, склоностите и интересите на личноста во развитокот, од една страна и кое е истовремено потребно на општеството од друга страна, еден е од најтешките проблеми со кои таа се сретнува.

Авторот смета дека општественото по-текло и успехот кој ученикот го постигнал во основното училиште имаат најголемо влијание при професионалната односно училишната ориентација. "Спрема нашето мислење, во колку уче-

никот постигнува подобар успех и потекнува од побогато семејство, тогаш неговите професионални желби добиваат, меѓу другите чинители, позначајно место".¹³

Интересно е што скоро сите испитани ученици имаат желба да го продолжат образованието и да го напуштат селото. Градот е социјална средина која далеку повеќе го привлекува младиот човек. Испитаните ученици од село најмногу одат во средно-техничко училиште - 51,7%, а 21,4% во гимназија.

Петре Георгиески во својата магистарска теза: "Социјалното потекло и животната ориентација на средношколската младина" сакал да докаже во која мера социјалното потекло на учениците делува на изборот на видот на средна школа, на нивниот успех и нивните аспирации за продолжување на образованието на високошколските институции.

Од вкупно 23 училишта избран е примерок од 8 и тоа: три училишта за квалификувани работници, 1 училиште со практична обука, 2 сред-

¹³ Дејан Кузмановиќ, Избор школе односно занимања после завршене осмогодишње школе, Социологија, бр.1, Београд, 1968.

но-технички училишта и 2 гимназии. Од нив е избран примерок од 450 ученици.

Авторот врз основа на анализата на добиените податоци дошол до следниве заклучоци:

1. Социјалното потекло на учениците делува на изборот на видот на средното училиште. После завршувањето на основното училиште учениците чии родители се земјоделци, неквалификувани и квалификувани работници во најголем број бираат училиште за квалификувани работници. Додека учениците чии родители се немануелни работници (високостручен и раководен кадар) по правило бираат гимназија и средно-технички училишта.

2. Социјалното потекло на учениците исто така делува на групирањето, односно на дружењето на учениците во училиштето и надвор од него. Учениците како најдобри другари ги бираат во повеќето случаи оние кои имаат исто или слично социјално потекло.

3. Социјалното потекло на учениците делува и на нивниот успех во училиштето. Оние ученици чии родители се немануелни работници имаат во целина подобар успех во однос на учениците на мануелните работници.

4. Социјалното потекло на учениците исто така делува на нивните аспирации за продолжување на школувањето на високо-школските образовни институции. Учениците од мануелните работници по правило немаат или се нивните желби и намери ограничени за понатамошно школување во однос на оние чии родители се мануелни работници.

Адан Тетарик во својот труд интересите на младината, тргнал од претпоставка дека нема разлика во интересирањата меѓу учениците по пол, место на живеење и возраст. Испитувањето е спроведено на примерок од 360 ученици во основните и средните училишта.

Тој врз основа на добиените податоци констатирал оти постојат значајни разлики во поглед на интересите на младината. Нивните интереси се различни. Најголем број на испитаните ученици искажале сексуални интереси во поширока смисла на зборот. Потоа доаѓаат: спортско-авантуристички, интелектуални, технички, политички, социјални, верски, естетски, професионални и хранидбени. Добиените податоци не ја потврдиле поставената хипотеза. Напротив, анализата покажала дека постојат значајни разлики меѓу машките и женските, градските и селските уче-

ници. Што се однесува на зависноста на интересот од возраста се покажало дека разлики постојат, но, таа е повеќе случајна и не е статички значајна. Може да се заклучи, вели Тетариќ, дека возраста во значајна мера делува на манифестирањето на различни интереси.

На крајот авторот наведува поголем број на заклучоци од кои еден заслужува да биде посебно подвлечен. По негово мислење проблемот на интересирањата на учениците, заслужува поголемо внимание и нужно е да се спроведи подетално испитување на поголем примерок и во разни краеви на нашата земја.

Лилјана Миочинович во својот труд "Општите тенденции на развитокот на професионалните интереси на младите од 14-18 години", си поставила задача да испита три цели:

1. Да се одреди дали и на кој начин во текот на развојот се менуваат интересите на младите за одделни занимања.

2. Да се испита дали кај младите во текот на развитокот постои врска меѓу "идеалниот", "реалниот" и "наметнатиот" избор на занимањето.

3. Да се провери дали постои врска меѓу успехот на испитаниците во училиштето и реалниот избор на занимањето.

Со испитувањето биле опфатени учениците од осмото одделение на осумгодишните училишта и сите четири класови на гимназија.

Врз основа на анализата на податоците авторот дошол до следните заклучоци:

1. Во текот на развитокот на личноста се менуваат интересите за одделни занимања по принципот од конкретно кон апстрактно. Имено, на помлада возраст интересите се поконкретни, а со возраста постануваат се поапстрактни.

2. Што се однесува за односот меѓу "идеалниот", "реалниот" и "наметнатиот" избор на занимањето, треба прво да објасниме како авторот ги дефинира спомнатите термини. "Под "идеално" занимање сме подразбирале занимања кои субјектите би ги избрале без разлика на реалните можности (материјалните услови, успехот во училиштето, способностите итн.), под "реално" занимање се подразбира занимањето што ќе се одбере на основа на реалните можности и под "наметнато" занимање се подразби-

ра она кое што го сакаат родителите да го изберат нивните деца."¹⁴

Кај девојчињата постои висок степен на корелација во изборот на медицината меѓу "идеалниот" и "Реалниот" избор. Меѓутоа, не постои корелација меѓу "идеалниот" и "реалниот" избор на медицината и "наметнатиот" избор.

Изборот на општествено-правната област покажува значајно совпаѓање меѓу "идеалниот", "реалниот" и "наметнатиот" избор. "Тоа значи дека испитаниците како и нивните родители ја ценат оваа област и сметаат оти паметно е да се бавиш со неа."¹⁵

Што се однесува за изборот на "техниката" и природно-математичката област постои негативна корелација меѓу "идеалниот" и "реалниот" избор.

Анализата на податоците кај машките покажува дека постои значајно совпаѓање само

¹⁴ Лилјана Миочиновиќ: Опште тенденције развоја професионалних интересовања младих од 14-18 година, Зборник 2, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1969.

¹⁵ Ибид, стр.174.

меѓу "идеалниот" и "реалниот" избор на техниката. Додека измеѓу "идеалниот" и "реалниот" избор на "медицината" и "општествено-правната" област непостои корелација.

3. Во поглед на третата поставена задача авторот заклучува: "Сметаме дека постоењето на значајните врски меѓу успехот на учениците и нивниот реален избор зборува дека машките прилично рационално се одредуваат за областа за која имаат способности и за која мислат дека ќе им обезбеди сигурен и удобен живот. Тоа доаѓа вероватно оттаму што од машките се уште се очекува да бидат глава на семејството, и поради тоа нема смисла да се занимаваат со занимања кои иако се привлечни не обезбедуваат удобен живот. На девојчињата не се врши толку притисок да изберат занимање поради материјална корист и затоа тие се послободни при изборот на занимањето да се раководат од своите интереси. Оттаму може да се очекува дека девојчињата можат многу подобро да се диференцираат врз основа на своите интереси во разни занимања отколку што е тоа случај со машките."¹⁶

¹⁶ Ибид, стр.175.

Бранко Бунташевски и Андреја Трајчески во својот труд "Факторите што влијаат при ориентацијата на учениците по насоки во гимназијата" сакале да докажат какво е влијанието на одделни фактори при ориентирањето на учениците по насоки и дали е најрационално изборот на насоката да се врши по завршувањето на првиот клас или покасно.

Испитувањето е реализирано во гимназиите: Охрид, Кичево и Ресен, при крајот на учебната 1964/65 година на примерок од 180 ученици.

Врз основа на добиените резултати и нивната интерпретација авторите заклучуваат дека на учениците при нивното ориентирање по насоки делуваат повеќе фактори меѓу кои најважни се: желбата, способностите, родителите, другарите и др. За таа цел во припремната фаза потребно е посебно внимание да се обрне на професионалното просветување и информирање, како низ наставно-воспитниот процес, исто така и преку слободните активности.

Што се однесува до вториот поставен проблем авторите заклучуваат дека би било најрационално насочувањето на учениците по насоки да се врши тек по завршувањето на втори клас.

Ориентирањето по завршувањето на први клас се покажа оти е пребрзо, бидејќи учениците првата година повеќе се преокупирани со адаптирањето на новата средина. Наоѓајќи се во нови услови учениците не се во состојба да им советат поголемо внимание на нужните припреми за посоодветен избор на насоката, а со тоа и на идната професија. Од овие констатации произлегува заклучокот дека на учениците во гимназијата за поправилен избор на насоката потребно им е подолго време за припрема, односно две години.¹⁷

Интересни податоци за професионалните интереси на учениците од осмо одделение на основното училиште изнесува Раде Родик во својата магистарска теза: "Информациите за професиите и професионалните интереси". Предметот на ова емпириско истражување е педагошките аспекти на формирањето, трансформацијата и развивањето на професионалните интереси на учениците од осмо одделение на основното училиште.

¹⁷ Бранко Бунташески и Андреја Трајчески, Фактори што влијаат при ориентацијата на учениците по насоки во гимназијата, "Просветно дело", бр.7-8, 1965.

Во рамките на предметот на истражувањето авторот ја поставил следната цел: да утврди во која мера основното училиште може по пат на посебно концепиран програм на информации за стручните училишта и занимањата да делува на менување на постојните и развивање на нови професионални интереси кај учениците од осмо одделение.¹⁸

Со испитувањето се опфатени учениците од осмо одделение на основното училиште од центарот на Нови Сад. Испитувањето е реализирано во второто полугодие на учебната 1970/71 година.

За професионалната ориентација битно е да се запознаат професионалните интереси на учениците кои се пред изборот на занимањето. Раде Родик посебно подвлекува дека се уште не е испитан проблемот за развојот на професионалните интереси и прашањето за влијанието на одделни фактори во нивното појавување и развивање.¹⁹

Анализата на експерименталните податоци, покажува да училиштето, по пат на посебно концепиран програм на професионалните ин-

¹⁸ Раде Родик, Информације о професијама и професионални интереси, Нови Сад, 1972.

¹⁹ Ибид, стр.99.

формации може да делува не само на развитокот на нови, туку и на трансформација на постојните професионални интереси кај учениците од осмо одделение од развиена градска средина.

Овие наоди содржат и некои практични импликации. "Пред се, преку запознавањето на постојните професионални интереси кај учениците, училиштето ја утврдува нивната развиеност и заклучува за структурата на професионалните интереси и за евентуалната потреба да својата целокупна воспитна работа, посебно работата на професионалното информирање, да го насочи така да професионалните интереси на учениците да се движат во склад со нивните способности и во поширок круг на занимања што се неопходни на општеството... Пропагирање само на одредени професии, исто така е штетно колку и спонтаното, неорганизираното професионално ориентирање на младината".²⁰

Од истражувањата во други земји ќе истакнеме некои во источно-европските земји и во САД. Меѓутоа, веднаш треба да се истакне

²⁰ Ибид, стр.101.

дека тие не се однесуваат непосредно на проблемов што е предмет на ова истражување, туку повеќе зафаќаат некои фундаментални теоретски проблеми на професионалната ориентација и професионалниот развој во поширока смисла.

Од емпириските истражувања во руската литература мошне се интересни податоците кои ги изнеле Коломински, Кухарчук и Цинцпер во заедничкиот труд: "Зависноста на професионалните желби на учениците од некои психолошки и социјално-психолошки фактори".

Тие сакале да ги испитаат следните проблеми: 1. самооценување на способностите, 2. самооценувањето на професионалната подобност, 3. професионалните желби на учениците и 4. фактичкиот избор на професијата.

Истражувањето е реализирано во десеттите одделенија во градот Минск и тоа на 206 ученици, 126 родители и 25 предметни наставници.

Како инструменти во истражувањето користени се: анкета, писмени работи, социо-

метрички метод (тест) и интервју.

Во истражувањето испитувано е влијанието на микросредината (родителите, другарите и наставниците) на професионалните желби на учениците. Спрема мислењето на учениците најголемо влијание на нивните професионални желби имаат родителите 33,1%, потоа другарите 25,1% и на крајот наставниците 15,1%.

Тие исто така ги испитувале способностите врз основа на самооценување и оценување. При тоа секој ученик ги оценувал своите способности и способностите на другарите во одделението. Наставниците ги оценувале способностите на учениците, а родителите способностите на своите деца.

Полскиот советник во Министерството за просвета Татон го испитувал влијанието на професионалните информации на професионалните интереси кај учениците. Во својот труд За професионалните консултации во Полска објавен во "Советскаја педагогика" бр.3 од 1961 година,

констатирал дека 39,8% од учениците под вли-
јание на професионалните информации за од-
делни занимања ги менувале професионалните
интереси.

До мошне интересни податоци во Че-
хословачка дошла Валлашикова во трудот под
наслов: Увод кон проблемите на динамиката на
интересот за предметите кои се изучуваат и
професионалните интереси.

Таа констатирала дека кај децата
на возраст од 11 - 15 години се формираат
три групи на интереси: училишни, вонучилиш-
ни и професионални.

Истражувањето е спроведено на уче-
ниците од VI одделение во основното училиште.
Тие биле анкетирани три пати во едната и три
пати во другата учебна година. Анализирајќи
ги добиените емпириски податоци таа утврдила
дека во професионалниот избор постои извесен
континуитет. Учениците настојувале да се дви-
жат во рамките на иста струка и бирале различ-
ни занимања во рамките на иста струка. Валла-

шикова исто така открила оти во најсакани занимања спаѓаат техничките и уметничките, а најмалку бираните занимања спаѓаат во областа на администрацијата, неквалификуваниот труд и занимањата во научната област.

Од истражувањата во САД интересно е испитувањето на Гинзберг (E. Ginzberg) и неговите соработници на 64 ученици на возраст од 11 - 24 години. Врз основа на анализата на добиените податоци и порано поставените теории тие развиле сопствена теорија спрема која изборот на занимањето е развоен процес.

Гинзберг тврди дека изборот на занимањето не е резултат на една одлука, туку на повеќе одлуки кои личноста ги донесува во текот на низа години. Процесот на донесувањето на одлуката не може да се повтори. Овој став тој го поткрепува со фактот што голем број на занимања бара подолг период на професионално оспособување и оние кои се оспособиле, а имаат желба да го променат занимањето се изложуваат на големи жртви.

Гинзберг смета дека процесот на изборот на занимањето се завршува со компромис меѓу битните индивидуални и ситуациони фактори.

- Суперова теорија

Доналд Е.Супер (Donald E.Super) се смета дека дал најразвијена теорија. Тој е заслужен што успеал да ја сведи на реална мера вредноста на "теоријата на особините" и што развил своја теорија "теорија за животниот модел" (Life - pattern theory). Суштината на овој теоретски концепт се состои во предвидувањето на идното поведение на некоја личност врз основа на познавањето и разбирањето на поведението во минатото. По негово мислење индивидуалните разлики во способностите, интересите, ставовите и др. претставуваат битна основа на професионалната ориентација.

Основните поими во неговата теорија се: професионална зрелост, поим за себе, компромис и синтеза. По негово мислење процесот на синтезата (процесот на учењето) е многу поважен отколку компромисот. Професионалната зрелост е ниво постигнато на континуумот на професионалниот развој. Супер смета дека интересите се поврзани со професионалниот развој бидејќи постои тенденција луѓето да влегуваат и останат во оние области на трудот кои овозможуваат врзување на нивните интереси, а другите области

ги напуштаат. Секоја личност развива "поим за себе". Поимот за себе е функција на развојната историја на личноста. Природата на професионалниот развој слична е со развитокот на личноста.

- Картерова теорија

Картер (H.D.Carter) својата теорија за изборот на занимањето ја заснива на резултатите од бројни истражувања посветени на професионалните интереси, динамиката на личноста и срединските фактори. Тој смета дека ставовите спрема одредено занимање се развиваат во настојувањето да се обезбеди адаптација на човекот во животната и социјалната средина. Интересите на личноста и нејзините професионални цели се развиваат и одредуваат низ идентификацијата на личноста во текот на нејзиниот развиток со соодветна социјална група.

- Холандова теорија

Дон Холанд (John L.Holland) настојува со својата теорија за изборот на занимањето да обедини соодветни знаења поради кое во поимите, постулатите и хипотезите на неговата теорија се чувствуваат влијанија на социологијата, теоријата на улогите, психоаналитичкото учење и други

теории. Изборот на занимањето е експресија на личноста.

Неговата теорија содржи неколку општи

Претпоставки:

1. Личноста е производ на наследните и срединските фактори. Луѓето врз основа на меѓусебните сличности можат да се разврстат на неколку типови на личности. Секој тип има карактеристични црти и форми на поведение.

2. Средините во кои луѓето живеат можат да бидат разврстени во неколку модели. Различни средини бараат различни ставови.

Холанд развива типологија на личноста и ги врзува занимањата за одредени типови и личности.

- Теоријата на Ана Рое

Ана Рое (Anne Roe) смета дека мотивираноста за изборот на занимањето интимно е поврзано со психолошката клима во која личноста се развивала. Таа особено го потенцира влијанието на искуството од фазата на раното детство, но при тоа напоменува дека е мошне тешко дефинитивно да се утврди врската меѓу различните аспекти на личноста и мотивите за изборот на занимањето како и успехот во занимањето. За таа цел авторот подвлекува дека овој проблем треба да биде предмет на уште поин-

тензивни истражувања.

Ана Рое заминањата ги класифицира во осум групи, а секоја група е поделена на повеќе степени. При тоа, личните фактори повеќе непосредно се поврзани со групата на занимања. Во колку врската меѓу мотивацијата и изборот на занимањето се наблудува во зависност од видот на мотивацијата и од степенот на мотивираноста, тогаш може да се заклучи дека видот на мотивацијата делува на изборот на групата на занимањата, а изборот на степенот (нивото) во рамките на групата зависи од јачината на мотивираноста.

По мислењето на авторот личностите кои бираат исто занимање имаат не само слично искуство, туку и слични карактеристики како личности.

- Робертова теорија

Роберт Хопок (Robert Hoprock) врз основа на познатите теории дал една "оперативна" теорија со желба да ги покаже можните импликации за работа при советувањето.

По мислењето на Роберт изборот на занимањето зависи од потребите на човекот. Информациите за занимањата делуваат во изборот бидејќи помагаат да ги откриеме оние занимања кои можат да ги задоволат нашите потреби. Покрај тоа

способностите и интересите се многу значајни.

Општо погледнато ниту една од споменативе психолошки теории, за избор на занимањето, се уште не е емпириски докажана. Меѓутоа, по мислењето на некои психолози во практиката некои од нив можат да се применат во практичната работа во професионалната ориентација.

Општо земено во Советскиот Сојуз најважна улога при откривањето на постојните професионални интереси и развитокот на нови професионални интереси има производната работа. Президиумот на Врховниот Совет на СССР 1959 година, прифатил "Закон за зацврстување на врската на училиштето со животот и за понатамошниот развиток на народното образование во СССР". Спрема овој Закон едно од водечките начела во работата на општообразовните училиште треба да биде врската на училиштето со производствениот труд. Ова начело требало да помогне при свесниот избор на занимањето. Процесот треба да оиди: "школа - производство - високошколска инс-

титуција".²¹

Меѓу СССР и САД постојат изразити разлики во научно-методолошката техника на испитување и откривање на професионалните интереси. Додека во САД се користи анкетирањето, тестирањето и други техники, во СССР и другите источно-европски земји практичната, производната работа има одлучувачка улога.

Поаѓајќи од изложените факти во овој дел можеме да ги изведеме следниве заклучоци:

1. Кај нас има повеќе трудови во кои се зборува за општествено-економската обусловеност на професионалните интереси на младината.

2. Научните емпириски истражувања за професионалните интереси, желби и намери во Југославија, а посебно во СР Македонија се малу-

²¹ И.Н.Назимов, Професионална ориентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973, стр.63.

бројни и мошне скромни. Отсуствува тимскиот и интердисциплинираниот природ во истражувањата. Всушност тоа е и една од основните причини што кај нас се уште немаме автентична теорија за професионалниот развнток и професионалното поведеиие.

3. Досегашниот развнток на стопанството и општествените дејности, нараснатата материјална база и солидниот кадровски потенцијал со сета сериозност ја наметнуваат потребата од формирање на посебни, самостојни институции кои исклучиво ќе се занимаваат со проблемите на професионалната ориентација на младината и возрасните.

2. Цел и хипотези на истражувањето

2.1. Научна цел

Во поглед на степенот на научното сознание во истражувањето се оди на научна дескрипција и научна експликација.

2.2. Општествена цел

Општествената цел на ова истражување се однесува на користењето на добиените научни

сознанија во процесот на професионалното информирање, просветување и советување на учениците во гимназијата при изборот на насоката и идната професија. Натаму во насочувањето на професионалниот развој и професионалното поведење спрема кадровските потреби на општествената самоуправна социјалистичка заедница, како и во укажувањето на потребите од реструктурирањето на постојните високошколски институции и формирање на нови.

2.3. Хипотези

Општи хипотези

1. Кај учениците од завршните класови на гимназијата, меѓу избраната насока за школување (природно-математичка и општествено-јазична) и димензиите (особините) на личноста како релативно трајни и општи диспозиции не постојат разлики.

2. Со оглед на тоа што со изборот на насоката учениците поблиску ја одредуваат областа во која ќе работат или идната професија, тогаш реално е да се претпостави дека меѓу о-

собините на личноста, избраната насока и реалната професионална желба кај гимназијалците од четвртите класови постои поврзаност.

Посебни хипотези

Обете општи хипотези теоретски и оперативно можат да се растават на неколку посебни хипотези:

1.1. Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и специјалните, способности (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) непостои разлика.

1.2. Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и ставот на личноста спрема изборот на идната професија непостои разлика.

1.3. Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и ригидноста непостои разлика.

2.1. Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и желбата за реален избор на професијата постои поврзаност.

2.2. Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалните (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) ментални способности постои поврзаност.

Глава втора

МЕТОД И ОРГАНИЗАЦИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Метод и техника на истражувањето

1.1. Метод на истражувањето

Истражувањето е изведено спрема предходно припремен проект. Реализацијата е извршена при крајот на учебната 1975/76 година во седум гимназии на територијата од СР Македонија. Во секоја гимназија предходно беше направен договор за целта на испитувањето и беше прецизиран денот на испитувањето. Учениците кои беа земени за испитување на тој ден беа ослободени од наставата. Во тој однос од страна на педагошките раководители најдовме на потполно разбирање и помош.

На учениците прво им беше објаснета целта на истражувањето со цел максимално да се мотивираат за соработка и давање на вистински одговори. Потоа се премина кон испитување.

Прво се пополнуваше анкетниот лист кој содржи деветнаесет прашања.

Потоа се премина кон тестирање со специјално-вербално-перцептивно-нумерички тест форма (СВПН₁). За секој субтест прво се читаше упатст-

вото за работа со решавање на неколку вежби.

Откако заврши испитувањето со тестовите следеше одмор од 30 минути. По одморот се продолжи со испитувањето. Секој ученик доби скала на ставови за избор на занимањето и четири скали за испитување на ригидноста. За секоја скала на ставовите предходно се даваше упатството за работа, а потоа се премина на пополнување.

По извршеното испитување се премина кон средување на материјалот, а потоа кон изработка на лист и упатство за шифрирање. Потоа се изврши шифрирање на податоците од анкетата и оценување на тестовите и скалите за испитување на ставовите.

На крајот следеше изработка на прегледи, табелирање, статистичка обработка и интерпретација на добиените резултати.

1.2. П р и м е р о к

Од вкупно 4.184 ученици што ја сочинуваат популацијата беше избран случаен приме-

рок од 420 ученици. При тоа се зедоа седум гимназии и тоа: Скопје, Битола, Куманово, Титов Велес, Штип, Охрид и Кичево. За овие гимназии се одлучивме поради тоа што тие се поранешни околиски центри и во повеќе досегашни испитувања се покажани како доволно репрезентативни. Единствен исклучок се направи за Тетово бидејќи во гимназијата постои само една насока. Сметавме дека по своите карактеристики тетовската гимназија најсоодветно ќе биде заменета со кичевската.

Од секоја гимназија зедовме по 60 ученици, од кои 30 од природно-математичката насока, а 30 од општествено-јазичката.

Изборот на паралелката го вршевме по методата на случаен примерок. Секоја паралелка во обете насоки беше забележена на посебно ливче и потоа беше влечена по една паралелка.

Имајќи ги во предвид критериумите за избор на примерок, вака избраниот примерок е доволно голем и репрезентативен.

Основните карактеристики на градовите во кои е извршено испитувањето:

С к о п ј е

Главен и најголем град во СР Македонија. Sprema пописот од 1971 година има околу 313.000 жители. Спаѓа во развиените општини во нашата Република. Основни стопански гранки се: индустријата, рударството и земјоделието. На крајот од 1975 година, во општествениот сектор имало вработени околу 125.000. Покрај гимназијата постојат и други видови на училишта за средно образование.

Вкупниот број на учениците во IV клас на гимназијата во учебната 1975/76 година изнесува 3.019.

Б и т о л а

Втор град по големина во СР Македонија со околу 65.000 жители. Се вбројува во развиените општини. Основни стопански гранки се: индустрија, рударство и земјоделие. Има околу 21.000 вработени во општествениот сектор. Постојат поголем број на различни видови на училишта за средно образование.

Во учебната 1975/76 година вкупниот број на учениците во IV клас на гимназија изнесува 250.

К у м а н о в о

Има околу 46.000 жители. Спаѓа во развиените општини. Основни стопански гранки се: индустрија, рударство и земјоделие. Во општествениот сектор има околу 15.000 вработени. Освен гимназија постојат и други училишта за средно образование.

Вкупниот број на ученици во учебната 1975/76 година во IV клас на гимназијата изнесува 221.

Титов Велес

Спрема пописот од 1971 година има 36.000 жители. Развиена општина во СРМ. Основни стопански гранки: индустрија, рударство и земјоделие. Има околу 13.000 вработени во општествениот сектор. Покрај гимназијата постојат и други средни училишта.

Вкупниот број на учениците во IV клас на гимназијата во учебната 1975/76 година изнесува 147.

Ш т и ц

По пописот од 1971 година има околу 27.000 жители. Се вбројува во развиените општини во СРМ. Основни стопански гранки: индустрија, рударство и земјоделие. Вработени во општествениот сектор околу 13.000.

Вкупниот број на ученици во IV клас на гимназијата во учебната 1975/76 година изнесува 248 ученици.

О х р и д

Туристички центар во СР Македонија, со голем број на културно-историски споменици. Сега има околу 30.000 жители. Основни индустриски гранки се: индустрија, рударство, земјоделие и туризам. Во општествениот сектор има околу 13.000 вработени. Освен гимназија со економски паралелки има и Средно угостителско училиште и Електро-машински училишен центар.

Во учебната 1975/76 година во IV клас на гимназијата има вкупно 180 ученици.

К и ч е в о

Има над 15.000 жители. Спаѓа во неразвиените општиниво СРМ. Основни гранки на

стопанството се: индустрија, рударство и земјо-
делие. Вработени во општествениот сектор 5.000.

Вкупниот број на ученици во IV клас
на гимназијата во учебната 1975/76 година из-
несува 119 ученици.

1.3. Техника на истражувањето

Во истражувањето се користеа повеќе
инструменти и тоа: - Анкета, Специјално-верба-
лен-перцептивно-нуменички тест форма 1 (СВПН₁),
Скала на ставови за избор на занимањето и Ска-
ла на ставови за испитување на ригидноста (РГ₁,
РГ₂, РГ₃ и РГ₄).

- Анализа на прашалникот

Анкетата за избор на занимањето се
состои од два дела. Првиот дел се однесува на
општите податоци што треба да се добијат од
учениците. Во тој дел тие внесуваат лични и се-
мејни податоци. Од таква природа се прашањата
од 1 - 11. Само едно е од отворен тип, а дру-
гите од затворен тип. Вториот дел содржи осум
прашања. Од нив три се од отворен тип, а дру-
гите од затворен тип. Прашањата се така конст-

руирани што овозможуваат учениците да ги искажат своите професионални интереси, желби, намери и тешкотии.

Стратегија на прашањата

Откако го формулиравме проблемот што ќе биде предмет на истражувањето, преминавме на конструкција на прашалникот. При тоа водевме сметка за психолошката и логичката стратегија на прашањата. За да се задоволи психолошката стратегија прво од испитаниците се бараат општи податоци. Потоа времето што е потребно за пополнување на прашалникот сосема одговара на нивната возраст. Додека пак за задоволување на логичката стратегија прашањата се формулирани така што се поаѓа од општи и се оди кон посебни и специфични формулации.

Составувањето на прашалникот мина низ три фази: - пилотско испитување, формулација на прашањата и нивното групирање и предтестирање.

Пилотското испитување не го извршивме поради тоа што од некои предходни слични истражувања имавме доволно емпириско искуство (факторите што влијаат при ориентацијата на учениците по насоки во гимназијата 1965; професионални жел-

би и интереси на гимназијалците 1968).

При формулацијата на прашањата посебно внимание посветивме на целта што треба да се добие, содржината на прашањето, неговата форма и на јазичната конструкција.

Потоа извршивме предтестирање во две гимназии кои не се земени во примерокот за испитување. Со тоа практично се уверивме дека квалитетот на прашалникот задоволува.

- Специјално-вербално-перцептивно-
 нумерички тест форма 1 (СВИН₁) -
 "Автори на овој тест се M.Reuchelin, E.Valin
 (1953) кои својот труд го прикажале под наслов
 "Test Collectifs" du Centre de recherches B.C.R.
 - BINOP br.3, 1953.

Психолошки карактеристики

Тестот е составен од четири субтеста
 адаптиран 1959 година во нашата земја од страна
 на Матиќ, Ковачевиќ, Момировиќ и Волф.

Тестот се состои од четири субтеста и
 тоа:

- (C₁) тест на тули со интенција да мери
 визуелна специјализација, а се состои од 30
 задачи. Задачите се состојат од збир на тули

и од четири трансферзални проекции на одреден збир од кои само едно е коректно решение;

- (B_1) тест дефиниција на зборови. Интенционалниот предмет на мерење е вербалното резоновање. Се состои од 30 задачи. Задачите се дефиниции на зборови со четири предложени зборови како одговори од кои само еден одговара на дефиницијата;

- (P_1) тест на геометриски апсурдности со интенција да мери перцептивно резоновање. Се состои од 30 задачи на апстрактни геометриски цртежи. Во секоја група предложени се четири геометриски цртежи од кои три имаат нешто заедничко, додека четвртиот по некоја битна одлика се разликува од другите;

- (N_1) сметковни операции во која во вербална форма се назначени различни сметковни операции, а предложени се четири можни решенија од кои само еден може да се добие од операцијата која што е означена.²²

Спрема резултатите кои авторите ги

²² Константин Момировиќ, Војислав Ковачевиќ, Еволуција дијагностичких метода, Загреб, 1970, стр.38.

постигнале може да се види дека мерните карактеристики на тестот задоволуваат и истиот може успешно да се применува индивидуално или групаво.

Времето за испитување кај вербалниот (V_1) субтест изнесува 10 минути, а кај другите три 15 минути. Одговорите се бележат на посебен лист за одговори.

По мислењето на авторите овој тест е мошне pogodно средство за проценување на "Г" факторот. Неговите субтестови можат корисно да послужат и во професионалната ориентација воопшто и кај инвалидни лица. Посебно е значајно што може да се применува кај личноста со различен степен на едукционо ниво, освен кај неписмените.

- Скала на ставови спрема изборот на занимањето форма 05.

Оваа скала е трансформација на сличната скала од америчкиот автор Ј.О.Критес од страна на Д.Илиќ и Б.Волф. Конструирана е за потребите на професионалната ориентација.

Скалата се состои од 50 тврдења кои се однесуваат на ставовите и мотивите на пое-

динците за изборот на занимањето. Генерално погледната скалата С.И.З.-05 го мери односот на личноста спрема изборот на занимањето како и нејзиниот однос спрема трудот.

Тврдењата се така распоредени што кандидатите можат да одговараат на пет начини:

- потполно точно; - воглавно точно; - не сум сигурен;
- воглавно неточно; - и потполно неточно.

Тврдењето "потполно точно" во најголем број на случаи означува однос на добро структурирана и стабилна личност спрема изборот на занимањето и трудот, додека тврдењето "потполно неточно" означува негација во изборот на занимањето и трудот.

Скалата е Ликертов тип со оценки за секое тврдење од 5 - 1. Обратно оценување постои само кај прашањата бр.6, 20, 24, 27, 30 и 45.

- Скала на ставови за испитување на ригидноста (РГ₁, РГ₂, РГ₃ и РГ₄).

Оваа скала служи за испитување на ригидноста т.е. мери претерано крути и претерано

принципиелни форми на поведење, претерана педантерија и стрикно придржување на некои навики.

Скалата е конструирана 1972 година, од страна на К.Момировиќ, Д.Радовановиќ, З.Цамова, Б.Волф, И.Игњатовиќ, С.Хорга и М.Мејовшек.

Дескрипција на скалите

- (РГ₁) се состои од 30 задачи. Преку детални анализи утврдено е дека може да се користи како погоден инструмент за мерење на ригидноста со анална етнологија. Метриските карактеристики на скалата се мошне добри.
- (РГ₂) исто се состои од 30 задачи. Погодна е за мерење на когнитивната ригидност. Когнитивната ригидност се дефинира како неспособност за менување на програмот на поведението при вршење на когнитивни операции. Со анализа се утврдило оти има добри метриски карактеристики.
- (РГ₃) се состои од 30 задачи. Како мерен инструмент е мошне погоден за мерење на ригидноста на склопа на личноста кој се манифестира во некритично и догматско прифаќање на социјални и социјално-политички ставови, чија манифестирана содржина е привидно прогресивна.

- (РГ₄) има 30 задачи. Основниот предмет на мерење на целата скала е димензијата на конформизмот, кој се состои во некритичко прифаќање на начелата кои се формулирани како модалитети на категорички императив. Всушност замената на расудувањето со просто верување секогаш е несамо симптом на ригидност, туку и ефикасно средство против секаков прогрес.

Сите четири скали се Ликертов тип.

Тврдењата така се распоредени при кое испитаниците можат да одговорат на пет начини: - целосно точно, - главно точно, - не сум сигурен, - главно неточно, - целосно неточно. Скалирањето на одговорите така е уредено што одговорот "целосно точно" секогаш е скалиран негативно, а одговорот "целосно неточно" секогаш позитивно. Оценувањето се врши од 1 - 5.

Кај сите скали ниските резултати се индикатор на јака ригидност, а високите се индикатор на флексибилно поведење. Ригидноста претставува способност за тешко менување на утврдените програми на поведење, а флексибилноста се дефинира како способност за вклучување на различни програми во склад со реалната

ситуација.

2. Научна и општествена оправданост на истражувањето

2.1. Научна оправданост

Од прегледот на релевантните истражувања кај нас кои се однесуваат на школската и професионалната ориентација на гимназијалците, констатиравме дека проблемот на поврзаноста меѓу димензиите на личноста и изборот на насоката, како и изборот на идната професија не е емпириски истражуван.

Оттаму откривањето на епистемолошките карактеристики на проблемот што е предмет на ова истражување, претставува посебен прилог во психологијата на професионалната ориентација во општо, а посебно во школската и професионалната ориентација на гимназијалците.

2.2. Општествена оправданост

Познавањето на специфичностите на димензиите на личноста како детерминанти во школската и професионалната ориентација на учениците од завршните класови на гимназијата кои сво-

ето образование имаат намера да го продолжат на некоја високошколска институција, има посебна општествена оправданост. Сознанијата од ова истражување од една страна ќе им помогнат на учениците во гимназиите во разрешувањето на проблемите при насочувањето по насоки и во нивната натамошна несоответна професионална ориентација, а од друга страна ќе им помогнат на надлежните фактори и институции од областа на образованието натаму поправилно да ја поставуваат изборната настава во гимназијата и перманентно да ги разработуваат и осмислуваат наставните планови и програми за одделни насоки. Во крајна инстанца правилниот избор на насоката за школување во гимназијата и изборот на најсоответна професија има и свои позитивни општествени импликации.

Оттаму овој проблем не е важен само за учениците, родителите и наставниците, туку во себе имплицитно содржи пошироки општествени димензии.

Глава трета

РЕЗУЛТАТИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Анализа и интерпретација на резултатите

Поаѓајќи од поставената научна цел и намерата за доследно верифицирање на поставените хипотези направен е напор анализата на неексперименталните податоци да се прикаже прегледно и функционално.

1.1. Дескриптивна анализа

ТАБЕЛА - 1 Социјалното потекло на учениците и нивното место на живеење

Социјално потекло	Скопје	Битола	Куманово	Штип	Титов Велес	Кичево	Охрид	Вкупно
Земјоделско	-	4,16	33,33	20,84	8,33	20,84	12,50	5,71
Работничко	7,97	14,73	10,43	14,73	17,80	18,40	15,94	38,81
Занаетчиско	27,77	5,56	11,11	11,11	16,67	16,67	11,11	4,28
Службеничко	20,08	15,31	15,31	12,44	12,44	10,55	13,87	49,76
Слободни проф.	-	33,33	16,67	50,00	-	-	-	1,44
Вкупно	14,28	14,28	14,28	14,29	14,29	14,29	14,29	100%

Табеларниве податоци гледани во целина покажуваат дека скоро 50% или поточно 49,76% од учениците потекнуваат од службенички семејства. Потоа доаѓаат учениците од работничките семејства со 38,81%. Учеството на другите категории ученици во однос на овие две категории е минимално.

Меѓутоа, кога социјалново потекло на учениците ќе се разгледа спрема нивното место на живеење се забележува поинаков распоред. Учениците кои потекнуваат од земјоделски семејства најмногу ги има во Куманово 33,33%, а потоа со 20,84% во Штип и Кичево. Интересно е што овој слој воопшто не е застапен во Скопје, а сосема малку со 4,16% во Битола.

Учениците кои имаат работничко потекло најбројни се во Кичево со 18,40%, потоа во Титов Велес, а најмалку ги има во Скопје.

Учениците кои потекнуваат од занаетчискиот општествен слој најмногу со 27,77% ги има во Скопје, а најмалку 5,56% во Битола.

Кај учениците кои потекнуваат од службенички семејства се забележува дека во најголем процент 20,08% се застапени во Скопје, а во другите шест градови значително помалку се застапени.

Учениците кои потекнуваат од семејства кои се занимаваат со слободни професии најмалку се застапени во вкупната маса и се распоредени само во три градови - Штип, Битола и Куманово.

Мошне е интересно - социјалниот состав на гимназијалците од СРМ да се спореди со социјалниот состав на учениците од средните училишта во СРМ.

Од податоците за социјалното потекло на учениците од средните училишта во учебната 1972/73 година се гледа дека во вкупниот број на ученици децата од работничките семејства имаат најголемо учество со 38%, од службеничките семејства со 30,46% и земјоделските со 14,59%.

Кога овие податоци ќе се споредат со социјалното потекло на гимназијалците ќе се види разлика во учеството на службеничките семејства. Во средните училишта најмногу учествуваат учениците кои потекнуваат од работнички семејства, а во гимназиите најмногу се застапени учениците од службеничките семејства.

Инаку во СРМ во вкупната структура на средните училишта најголемо учество имаат гимназијалците. Гимназијата како општообразов-

но средно училиште и покрај бројните досегашни обиди за радикално реформирање и натаму останува како најпривлечна, бидејќи дава општа наобразба и ги припрема учениците за продолжување на образованието на високошколските институции.

Интересно е исто така, податоците во табелата 1 да се споредат со податоците од 1951/52 учебна година во СРМ.

ТАБЕЛА - 2 Учениците од училиштата од втор степен во СРМ и нивното социјално потекло^х

Социјално потекло на учениците	Шко ли о д II ст е п е н					
	Гимназии (повисоките класови)	Нижн стр. училишта	Средни стручни училишта	Школи за наставен кадар	Уметнички школи	Вкупно
Земјоделско	12,8 18,0	44,5 41,1	24,5 31,3	15,9 48,5	2,3 10,9	100,0 32,1
Работничко	22,8 16,6	42,9 20,4	23,4 15,4	6,4 9,9	4,5 11,1	100,0 16,5
Занаетчиско	27,1 17,4	37,1 15,3	21,1 12,3	7,3 10,1	7,4 15,8	100,0 14,7
Службеничко	32,5 40,2	17,3 14,1	28,9 32,4	8,3 22,2	13,0 53,6	100,0 28,2
Слободни проф.	30,7 4,6	31,1 3,1	25,6 3,5	6,1 2,0	6,5 3,3	100,0 3,4
Друго	14,1 3,2	38,4 5,6	25,3 5,1	15,0 7,3	7,2 5,3	100,0 5,1
Вкупно	22,8 100,0	34,7 100,0	25,2 100,0	10,5 100,0	6,8 100,0	100,0 100,0

х Извор: Савезни завод за статистику и евиденцију, основних и средњих школа 1951/1952, статистички билтен бр.26.

Анализирајќи ги податоците во оваа табела се доаѓа до следниве податоци:

Најголемиот процент - 48,5% од учениците се со земјоделско социјално потекло и се наоѓаат во училиштата за образование на наставен кадар. Потоа 41,1% ги има во нижите стручни училишта, односно во училиштата за квалификувани работници. Инаку учениците од овој општествен слој во вкупната потулација на средните училишта во СРМ застапени се со 32,1% т.е. со најголем процент.

Учениците од работничките семејства во вкупната маса учествуваат со 16,5%. Тие најмногу се застапени во училиштата за квалификувани работници со 20,4%.

Ако ја разгледаме застапеноста на учениците од службенички семејства, ќе го забележиме следното: Од една страна најмногу ги има во уметничките училишта - 53,6% и во гимназиите со 40,2%, а од друга страна за разлика од оние кои потекнуваат од земјоделски и работнички семејства, најмалку се застапени во

училиштата за квалификувани работници.

Компарирајќи некои податоци на овие две табели доаѓаме до следниве констатации: Во социјалниот состав на гимназијалците најмногу учествуваат учениците кои потекнуваат од службеничките семејства, а потоа доаѓаат од работничките семејства. Додека во социјалниот состав на средните училишта најзастапени се учениците од земјоделските семејства, потоа следат од службеничките семејства, а по нив учениците од работнички семејства.

Ваквите промени на социјалниот состав на учениците во гимназиите, а веројатно и во другите средни училишта треба да се наблудува како последица на општите општествени промени во социјалниот состав на населението. Имено, индустријализацијата на нашата земја по ослободувањето, покрај другите промени, предизвика поместување на работната сила од земјоделството во индустријата, трговијата и другите услужни дејности. "Така во периодот од 1953-1961 година зголемувањето на индустриските работници кај нас изнесува 25%, а на работниците во трговијата и во другите услужни дејности 56%. Смалувањето на бројот на вработените во земјоделството најдобро го илустрира податокот што во

годините непосредно пред Втората светска војна земјоделското население сочинувало 76%, 1965 година 47%, а 1970 година изнесува околу 43,8%.²³

Ваквиот социјален состав треба да се наблудува и од еден друг аспект. Имено, сите гимназии во СР Македонија се наоѓаат во градски социјални средини. Во нив се сместени сите општествено-административни институции, индустријата, образованието, здравството, културата, општествено-политичките организации и др. Спрема тоа, мал е процентот на оние кои се занимаваат со земјоделие.

ТАБЕЛА - 3 Успехот на учениците и нивното место на живеење^X

Успехот	Скопје	Бито-ла	Кума-ново	Штип	Титов Велес	Киче-во	Охрид	Вкупно
Одлични	18,82	10,59	14,12	18,82	17,65	1,18	18,82	20,24
Мн. добри	13,89	9,72	6,94	20,84	18,06	20,83	9,72	17,14
Добри	17,25	6,89	16,09	17,24	8,05	16,09	18,39	20,71
Доволни	3,39	13,56	42,37	3,39	5,08	11,86	20,35	14,05
Недовол.	14,53	25,64	3,34	10,00	18,33	19,66	7,50	27,86
Вкупно	14,28	14,28	14,28	14,29	14,29	14,29	14,29	100,00

²³ Данило Ж.Марковиќ, Основи социологије рада, Савремена администрација, Београд, 1975, стр.203.

х Успехот на учениците се однесува на крајот од првото полугодие. Во категоријата недоволни се сите ученици кои имале недоволни оценки.

Кога успехот на учениците ќе го наблудуваме во целина, без разлика на местото на гимназијата ќе забележиме дека најмногу ученици има во категоријата недоволни - 27,86%, а потоа следат добрите и одличните. Меѓутоа, кога успехот ќе се анализира спрема местото на гимназијата, тогаш се гледа оти нема некоја заедничка тенденција. Скоро во сите седум гимназии категоријата ученици што е најзастапена е различна. Во Скопје најмногу има одлични и добри, во Битола недоволни, Куманово доволни, Штип многу добри, Титов Велес недоволни и многу добри, Кичево многу добри и недоволни и Охрид доволни, добри и одлични.

ТАБЕЛА - 4. ИЗБРАНАТА НАСОКА И ПОЛОТ

Насока	М	Ж	Вкупно
Природно-математичка	57,14	42,86	50,00
Општествено-јазична	33,81	66,19	50,00
Вкупно	45,48	54,52	100,00

Општо погледнато од вкупно 420 испитани ученици 54,52% се женски, а 45,48% машки. Тенденцијата на поголемо учество на женскиот пол не постои само општо, туку и кај општествено-јазичната насока со 66,19%. Додека пак, кај природно-математичката насока постои обратен процес. Тука повеќе се застапени машките со 57,14% во однос на женските.

ТАБЕЛА - 5 Избраната насока и образованието на таткото

Насока	Без спр.	Ниска	Средна	Виша	Висока	Без одгов.	Вкупно
Природно-математ.	1,91	21,43	32,38	21,43	20,47	2,38	50,00
Општествено-јазична	7,14	44,28	24,29	15,24	9,05	-	50,00
Вкупно	4,52	32,86	28,33	18,33	14,76	1,20	100,00

ТАБЕЛА - 6 Избраната насока и образованието на мајката

Насока	Без спр.	Ниска	Средна	Виша	Висока	Без одгов.	Вкупно
Природно-математ.	13,33	33,34	34,28	11,43	5,24	2,38	50,00
Општествено-јазична	26,67	44,76	20,48	4,76	2,86	0,47	50,00
Вкупно	20,00	39,05	27,38	8,09	4,05	1,43	100,00

Кога ќе ги анализираме статистички-
 ве податоци во двете табели ќе видиме дека нај-
 застапена е категоријата на родителите со ниже
 образование - 39,05% кај мајката и 32,86% кај
 таткото. Потоа следи категоријата на родители
 со средно образование. По однос на овие кате-
 гории кои се најмалку застапени постои разлика
 меѓу мајките и татковците. Имено, кај мајките
 најмалку - 4,05% учествуваат со високо образо-
 вание, а кај татковците најмалку - 4,52% оние
 кои се без школска спрема.

Ако образованието на родителите го
 вкрстиме со насоката на ученикот, ќе забележи-
 ме извесни разлики. Кај природно-математичката
 насока на прво место доаѓаат родителите со сред-
 но образование, а кај општествено-јазичната ро-
 дителите со ниско образование. Категоријата на
 родители која има најмало учество во вкупната
 маса нема иста тенденција кај обете насоки. И
 во едната и во другата насока најмалку ги има
 татковците без образование, а во однос на мај-
 ките најмалубројна е категоријата со високо
 образование. Посебно треба да се подвлече го-
 лемиот процент - 26,67% на мајки кои немаат
 образование, односно тие доаѓаат на второ мес-
 то.

Овие констатации наведуваат на заклучок дека родителите на учениците од природно-математичката насока имаат мошне поповолна образовна структура, во однос на општествено-јазичната.

ТАБЕЛА - 7 Избраната насока и социјалното потекло на учениците

Насока	Земјо-делско	Работничко	Занаетчиско	Службеничко	Слоб. проф.	Вкупно
Природно-математ.	333	30,95	3,81	60,48	1,43	50,00
Општествено-јазична	8,57	47,62	3,81	38,57	1,43	50,00
Вкупно	5,95	39,28	3,81	49,52	1,44	100,00

Вкупниве податоци во оваа табела гледани без разлика на насоката се поклопуваат со табелата бр.1. Како и во таа табела, така и овде на прво место со 49,52% се учениците кои потекнуваат од службенички семејства, а потоа доаѓаат учениците од работничките семејства со 39,28%. Меѓутоа, кога социјалниот состав ќе го проследиме во однос на насоката ќе откриеме извесни отстапувања од општата тенденција. Додека кај учениците од природно-математичката насока се забележува истата тенденција т.е. најголемо

учество имаат службеничките семејства - 60,48%, дотогаш кај учениците од општествено-јазичната насока на прво место со 47,62% е категоријата која потекнува од работнички семејства.

ТАБЕЛА - 8 Избраната насока и успехот на учениците

Насока	Одлични	Ми. добри	Добри	Доволни	Недоволни	Вкупно
Природно-математ.	29,05	18,09	17,62	10,00	25,24	50,00
Општествено-јаз.	11,43	16,19	23,81	18,09	30,48	50,00
Вкупно	20,24	17,14	20,71	14,05	27,86	100,00

Уште во табелата бр.3 каде е прикажан успехот во зависност од местото на живеење укажавме дека 27,86% т.е. во најголемиот процент учествуваат учениците со недоволен успех, потоа одличните, а најмалку се застапени учениците со доволен успех. Кога успехот на учениците ќе го вкрстиме со насоката што ја избрале ќе уочиме извесни разлики. Во природно-математичката насока со најголем процент од 29,05% учествува категоријата на одличните ученици, а со најмал процент од 10,00% доволните ученици. Кај

учениците од општествено-јазична насока се забележува обратна појава. Во таа насока најзастапени се недоволните ученици со 30,48%, а најмалку застапени се одличните со 11,43%.

Скоро до слични констатации сме дошле и во едно предходно испитување. Имено, вкупниот процент на категоријата одлични и многу добри ученици во природно-математичката насока изнесува 60%, а кај учениците од општествено-јазичната насока 13,3%.

Ако учеството на доволните и недоволните ученици заедно го споредиме во обете насоки, ќе видиме дека во општествено-јазичната насока изнесува 49,57%, спрема 35,24% во природно-математичката насока.

"Послабите резултати во успехот на учениците во општествената насока, за разлика од природната насока како и сличните просечни успеси (оцени) покажуваат дека еден од значајните моменти при самото одлучување при запишувањето во одредена насока на гимназијата, е тоа што учениците сметаат дека е полесно во интелектуален и во работен смисол за да се совлада

општествената насока, отколку природната."²⁴

Од изнесените констатации можеме да заклучиме дека успехот на учениците во природно-математичката и општествено-јазичната насока прилично се разликува иако постои мислење кај учениците и наставниците оти наставниот план и програм е потежок во природно-математичката насока. Во природно-математичката насока се ориентираат ученици со подобар успех и способности.

ТАБЕЛА - 9 Избраната насока и погрешката во изборот

Насока	да	не	Вкупно
Природно-математичка	12,86	87,14	50,00
Општествено-јазична	4,29	95,71	50,00
Вкупно	8,57	91,43	100,00

Мошне е интересно прашањето дали учениците по нивното ориентирање по насоки сметаат

²⁴ Тадин Иван, "Меѓусобна повезаност усмјеравања ученика у два смјера гимназије с каснијим њиховим опредјелењем на студиј", Актуелни задаци и проблеми професионалне оријентације у СР Хрватској, Загреб, 1970, стр.130.

дека погрешиле во изборот на насоката и во колку во овој момент имаат можност повторно да ја бираат насоката, како би постапиле.

Наблудувано во целина табеларниве податоци јасно покажуваат дека е сосема минимален бројот на овие ученици кои се на мислење оти погрешиле при изборот на насоката и тоа само 8,57%. Меѓутоа, кога овој феномен ќе го проследиме по насоки ќе констатираме иста тенденција. Кај обете насоки процентот на учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката во однос на оние кои не погрешиле е помал. На пример, кај општествено-јазичната насока тој изнесува само 4,29%. Кај природно-математичката насока е нешто поголем - 12,86%.

Кога ќе се има во предвид времето кога е извршено испитувањето т.е. при крајот на завршувањето на гимназијата, тогаш со сигурност може да се тврди оти мислењето на учениците е прилично критично. Тие во изминатите три години откако ја избрале насоката имале реални можности подетално да се запознаат не само со предвидените наставни предмети и нивните содржини, туку и сосема конкретно да ги одмерат

своите ментални способности, интересите и склоностите. Таквите сознанија и влијанието на поголем број на надворешни фактори ги мотивираат учениците особено во последното полугодие од завршната година.

ТАБЕЛА - 10 Избраната насока и одреденоста за професијата што сака да ја избере ученикот

Насока	Да	Не	Вкупно
Природно-математичка	32,86	67,14	50,00
Општествено-јазична	35,71	64,29	50,00
Вкупно	34,29	64,71	100,00

Основната цел на изборната настава во гимназијата е да им овозможи на учениците да ја изберат онаа насока која најмногу одговара на нивните интереси, желби и способности, како би можеле полесно да ја совладаат наставната програма и да изберат несоответен факултет.

Оттаму прашањето за информираноста на учениците за наставните планови и програми пред да се одлучат за едната или другата насока е императив на реформираната гимназија. Во текот на првите две години во така нарече-

ниот подготвителен период учениците треба систематски да се информираат и просветуваат за светот на различните занимања, за односот спрема трудот и за тоа каква е поврзаноста на одделните насоки со идните високошколски институции на кои ќе го продолжат образованието и ќе се оспособат за некоја професија.

Податоциве во табелава покажуваат и општо и по насоки дека само една третина од учениците преди да ја изберат насоката биле одлучени од која област од општествената поделба на трудот ќе изберат занимање. Поголемиот дел од нив и ако професионално се насочуваат се уште не се одлучени. Таа појава од своја страна зборува за недоволната и неорганизираната припрема на учениците за поправилен избор на насоката. Програмираното, систематско и детално информирање ќе им овозможи на учениците полесно да ги совладуваат честите дилеми, а исто така поправилно да ја изберат насоката која им е најсоодветна.

Имајќи ги во предвид сегашните недоволни состојби на овој план сметаме дека е неопходно да се изработи посебна програма за професионалното информирање и ориентирање во

сите видови на училишта од насоченото средно образование, а посебно за гимназијата.

ТАБЕЛА - 11 Избраната насока и интересот за областа во која сака да работи ученикот

Насока	Земј. и шум.	Рудар. и индус.	Сообр. и врски	Тргов. и угост.	Админ. и војска	Просв. и култ.	Здрав. и соц. дејн.	Вкупно
Природно-мат.	1,43	17,63	3,33	8,57	19,52	13,33	36,19	50,00
Општествено-јаз.	2,86	3,81	2,86	7,62	24,76	28,09	30,00	50,00
Вкупно	2,14	10,72	3,09	8,09	22,14	20,72	33,10	100,00

По однос на областа во која учениците имаат интерес по завршувањето на факултетот да се вклучат за работа гледано и општо и по насоки најпривлечна е здравствената област. Интересно е што и учениците од општествено-јазичната насока 30,00% се ориентираат во оваа област. Спротивно на тоа, најнепривлечна област е земјоделието и шумарството. Интересот за оваа област се движи од 1,43 кај природната насока до 2,86 кај општествено-јазичната.

Мошне големиот интерес за занимањата од здравствено-социјалната област детерминиран

е од повеќе мотиви. Прво, нашата самоуправна социјалистичка заедница се уште има потреба од здравствени работници. Бројот на пациентите кои во просек доаѓаат на еден лекар кај нас во однос на други поразвиени европски земји се уште е поголем. Спрема тоа вработувањето на републичко ниво е сосема сигурно. Второ, материјално-финансиската поставеност на здравно-социјалната дејност во споредба со другите вонстопански дејности е значително подобра, а оттаму и наградувањето посолидно. Трето, во оваа област барем спрема досегашните практични сознанија скоро повеќе од 80% им овозможува на лекарите специјализација под мошне поволни услови. Стручното напредување е овозможено за разлика од другите професии во кои се уште не се обрнува доволно внимание.

До многу слични податоци кај гимназијалците сме дошле и во други поранешни испитувања на помала популација.

Кај учениците од општествено-јазичната насока по однос на професионалниот интерес на второ место доаѓа просветно-културната област и ако материјалната поставеност се уште не е задоволително решена, а покрај тоа и-

ма и суфицитарни кадри од некои гранки на просветата и културата.

ТАБЕЛА - 12 Избраната насока и желбата за реален избор на занимањето

Насока	Од областа на природните науки	Од областа на општествените науки	Вкупно
Природно-математичка	56,20	43,80	50,00
Општествено-јазична	26,19	73,81	50,00
Вкупно	41,19	58,81	100,00

Реформираната гимназија со воведувањето на насоките (порано две, а сега повеќе), им дава можност на учениците по завршувањето на подготвителниот период кој е скоро еднаков за сите видови на средни училишта, спрема индивидуалните психофизички способности, интереси и склоности да се ориентираат во некоја од постојните насоки. Со тоа тие не само што се насочуваат во гимназијата за подетално проучување со одредени области од науката и техниката, туку во исто време на некој начин поблиску ја одредуваат и општествената област во која ќе го

изберат своето идно занимање.

Таквата логичка тенденција се забележува и во табелава - 12. Учениците од природно-математичката насока 56,20% имаат реална професионална желба за занимања од областа на природните науки. Додека, пак учениците од општествено-јазичната област 73,81% желбата за реален избор на идната професија ја искажале од областа на општествените науки.

Посебно е интересен податокот за оние ученици кои имаат желба да изберат занимање од другата област на науките. Таквото поместување далеку е поголемо кај учениците од природно-математичката насока - 43,80%, спрема 26,19% во општествено-јазичната насока. Поголемиот процент на учениците од природно-математичката насока кои имаат интерес и желба за занимања од општествената област на науки се ориентираат во економските и правните науки. Таквите мотиви вероватно имаат практичен карактер. Прво, овие профили на стручни кадри на денешниов степен од општествено-економската развиеност на СРМ во прилична мера се дефицитарни. Темпото на побрзиот стопански и општествен развиток и развитокот на самоуправни-те односи во организациите на здружениот труд се повеќе ги зголемуваат потребите од дипломи-

рани економисти и дипломирани правници.

Учениците од општествено-јазичната насока што се поместуваат за избор на занимање од природната област на науки повеќето се ориентираат во областа на медицината.

Меѓутоа, кога податоциве во табелата ги набљудуваме општо независно од насоката ќе констатираме дека 58,81% или над 50% имаат реална професионална желба за занимања од областа на општествените науки. Ако овие желби на идните високостручни кадри ги ставиме во сооднос со реалните перспективни потреби во нашата Република, тогаш ќе дојдеме до еден сериозен општествен парадокс. Имено, спрема планските предвидувања за среднорочниот и долгорочниот економско-социјален развoтoк потребен е поголем број на високостручни профили од областа на техничките науки. Спрема податоците на стручната служба на Републичката самоуправни интересна заедница за вработување нема невработени високостручни технички профили, а има невработени од наставните факултети.

Од изнесените констатации можеме да заклучиме:

Прво, воведувањето на изборната настава во реформираната гимназија е потребно и

корисно. Фактот што над 50% од учениците, а кај општествено-јазичната насока $2/3$ се ориентираат на занимања од својата насока сосема го оправдува постоењето на насочената настава.

Второ, во обете насоки постојат реални желби за избор на занимање од другата област. Тоа поместување е многу поголемо кај учениците од природно-математичката насока, отколку кај општествено-јазичната.

Трето, податокот што 58,81% од гимназијалците без разлика на насоката се ориентираат на занимања од општествената област на науки, зборува дека на ова прашање преку професионалното просветување и информирање не се посветува доволно внимание. За таа цел во посебните програми за професионалното информирање и насочување на професионалниот развој, како и низ бројни други форми треба да се посвети посебно внимание.

ТАБЕЛА - 13 Избраната насока и времето на размислување за идното занимање

Насока	Помалу од 1 г.	Една до две г.	Две до четири	Повеќе од четири	Вкупно
Природно-математ.	29,05	29,05	17,61	24,29	50,00
Општествено-јаз.	25,71	31,43	22,86	20,00	50,00
Вкупно	27,38	30,24	20,24	22,14	100,00

Откако се запознаваме со желбите за реален избор на занимањето интересно е да се види каква е еволуцијата на тие желби. Гледано во целина без разлика на насоката кај повеќето или 30,24% времето на појавувањето и созревањето на професионалната желба се движи од една до две години, а најмалку се оние чија желба траела две до четири години. И кога оваа појава се анализира по насоки се забележува скоро истата тенденција.

Ако првата и втората колона ги разгледуваме заедно и општо и по насоки ќе констатираме оти 57,62% за идното занимање размислувале до две години. Тоа на еден посреден начин укажува дека во периодот на подготвителниот период не се работи програмирано и систематски во запознавањето со физиономијата и целта на постојните насоки како и за нивната поврзаност со соодветната област од која ќе се избере идното занимање.

ТАБЕЛА - 14 Избраната насока и тешкотиите при изборот на занимањето

Насока	Многу лесно	Лесно	Средно	Тешко	Многу тешко	Вкупно
Природно-математ.	7,62	8,58	52,38	21,90	9,52	50,00
Општествено-јазична	3,33	7,15	43,81	40,00	5,71	50,00
Вкупно	5,48	7,86	48,09	30,95	7,62	100,00

Прашањето во анкетата е од затворен тип. Учениците имаа можност да одговараат на пет степени.

Анализирајќи ги податоците во табелата се доаѓа до констатација дека и општо и по насоки најголемиот процент од учениците се одлучиле за средниот степен. Кај учениците од природно-математичката насока тој процент изнесува 52,38%. Најмал е процентот на оние кои сметаат оти одлуката за реалниот избор на занимањето лесно се донесува, а потоа доаѓаат од последниот степен.

Спрема тоа одговорите и општо и по насоки имаат нормална дистрибуција.

Кај учениците од општествено-јазичната насока голем е процентот - 40,00% на оние кои мислат дека одлуката за избор на занимањето тешко се донесува. Додека кај природно-математичката насока тој број е за 100% помал. Тоа укажува оти учениците од општествено-јазичната насока преживуваат повеќе дилеми до дефинитивното созревање на реалната професионална желба. На оваа категорија на ученици професионалното советување од страна на стручни лица (педагози, лекари, социолози, референти за занимања и др.) во голема мера може

да им помогне во разрешувањето на конфликтните ситуации, кое предизвикува намалување или исчезнување на фрустрацијата.

ТАБЕЛА - 15 Избраната насока и потребата за помош од службата за професионална ориентација

Насока	да	не	незнам	Вкупно
Природно-математ.	24,29	50,95	24,76	50,00
Општествено-јазична	22,38	35,72	41,90	50,00
Вкупно	23,34	43,33	33,33	100,00

Одговорите на ова прашање во анкетата треба да го прикаже ставот на гимназијалците спрема институцијата професионална ориентација. Можноста за одговори е дадена во три алтернативи.

Наблудувајќи ги општите показатели во табелата може сосема јасно да се види дека најголемиот број од гимназијалците на четвртите класови или 43,33% се искажале оти немаат потреба од било каква помош при изборот на својата професија. Натаму доаѓаат оние кои се уште немаат изграден став по однос на помошта од професионалната ориентација - 33,33% и 23,34%

искажале јасен став дека им треба таква помош.

Меѓутоа, кога овие ставови ги врк- тиме со избраната насока кај природно-математичката насока забележуваме иста тенденција, а кај општествено-јазичката има отстапување. Учениците од природно-математичката насока над 50% се искажале дека немаат потреба од службата за професионална ориентација, а другата половина скоро подеднакво е распоредена на другите одговори.

Учениците од општествено-јазичката насока 41,90% немаат формирано став "да" или "не" по однос на потребната помош од професионалната ориентација. Ако оваа категорија на ученици ја прикажеме заедно со тие што одговориле со "да", тогаш 64,28% спрема 49,05% во природно-математичката насока не ја негираат потребата од професионалната ориентација.

Формирањето на позитивен став спрема професионалната ориентација кај поголемиот број на ученици може да се постигне од една страна преку примената на разновидни форми на професионално информирање, просветување и советување, а од друга страна преку одредувањето на вистинското место и улога на институцијата професионална ориентација во нашето самоуправно социјалистичко општество.

ТАБЕЛА - 16 Избраната насока и мислењето на учениците спрема сопствените интелектуални способности

Насока	Одлични	Мн. добри	Добри	Слаби	Вкупно
Природно-математ.	29,53	44,28	26,19	-	50,00
Општествено-јазич.	21,90	35,72	42,38	-	50,00
Вкупно	25,72	40,00	34,28	-	100,00

Менталните способности претставуваат еден од важните фактори во процесот на совладувањето на наставата и при изборот на идната професија. Целта на ова прашање во анкетата е да се согледа критичкиот став на учениците преку само-оценување на сопствените ментални способности.

Разгледувајќи ги податоците во табелата веднаш се приметува дека на последниот степен "слаби" нема нито еден одговор. Од вкупните податоци сосема е јасно оти најголемиот број или 40,00% способностите ги оценале како "мн.добри". Истава тенденција постои и кај природно-математичката насока. Додека, пак, кај општествено-јазичната насока повеќето - 42,38% своите ментални способности ги оценале како "добри". Од нив

најмалку има што сметаат дека поседуваат "одлични" способности.

Овие резултати се поклопуваат со некои предходни испитувања. Спрема резултатите до кои дошол Тадин Иван психолог од Сплит учениците од природната насока покажале многу повисоки резултати во тестот за општа интелигенција, отколку учениците од општествено-јазичната насока. Исто така во едно поранешно испитување од страна на Бранко Бунташески и социологот Андреја Трајчески учениците од природно-математичката во тестот за општа интелигенција покажале подобри резултати во однос на другата насока.

Разликите и во едното и во другото испитување статистички се значајни на ниво од 0,01%.²⁵

Споредувајќи ги искажаните ставови на учениците со резултатите од споменатите мерења

²⁵ Бранко Бунташески и Андреја Трајчески, Факторите што влијаат при ориентацијата на учениците по насоки во гимназијата, "Просветно дело", бр.7-8, 1965.

- Тадин Иван, "Меѓусобна повезаност усмјеравања ученика у два смјера гимназије с каснијим виховим определењем на студиј", Актуелни задаци и проблеми професионалне оријентације у СР Хрватској, Загреб, 1970, стр.125.

да констатираме дека нивните самооценувања и колку да се субјективни сепак се реални.

1.2. Анализа на неексперименталните податоци

Дефицитарниот предмет на проучување јасно покажува дека ова истражување треба да даде одговор на прашањето - дали постои поврзаност меѓу димензиите на личноста, спацијалните (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) ментални способности, ставот спрема идната професија, ригидноста и изборот на насоката и идната професија. Во прилог на оваа наша методолошка ориентација зборува и сваќањето на Д-р Војин Милиќ. Под неекспериментални податоци професорот Милиќ подразбира "научни извештаи за состојбата, меѓусебните односи и промени на испитуваните појави кои не настанале како резултат на експерименталните научни интересирања".

Анализава на добиените податоци или ќе ги потврди или ќе ги отфрли поставените хипотези.

Пред да преминеме на анализа на до-

биените податоци, сметаме за потребно прво да ги изнесеме резултатите од испитувањето за секоја гимназија по насоки без да се врши посебна анализа и интерпретација.

РЕЗУЛТАТИ ОД МЕРЕЊЕТО ПО НАСЕЛЕНИ МЕСТА
(аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста)

І. С К О П Ј Е

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	25,80	4,02	15,58
Општествено-јазична	21,20	4,99	23,58

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	18,30	4,14	22,62
Општествено-јазична	19,47	3,12	16,00

АС = аритметичка средина

СД = стандардна девијација

V = коефициент на варијабилноста

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	21,57	3,31	15,34
Општествено-јазична	18,63	4,00	21,49

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	16,37	5,92	36,16
Општествено-јазична	12,83	4,89	38,11

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	82,03	11,26	13,72
Општествено-јазична	72,13	12,95	17,96

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	155,57	13,67	8,79
Општествено-јазична	157,66	14,08	8,93

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	79,53	12,61	15,85
Општествено-јазична	69,50	8,73	12,56

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	70,23	12,81	18,24
Општествено-јазична	60,93	15,68	25,73

3.3. Ригидност (РГ₃)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	52,97	11,88	22,42
Општествено-јазична	50,03	11,29	22,57

3.4. Ригидност (РГ₄)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	71,56	9,13	12,76
Општествено-јазична	62,33	13,38	21,47

II. Б И Т О Л А

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	21,23	4,58	21,57
Општествено-јазична	19,00	6,64	34,93

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,93	5,62	31,34
Општествено-јазична	16,70	3,62	21,68

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	20,53	3,53	17,19
Општествено-јазична	16,17	3,45	21,32

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	19,80	4,82	24,34
Општествено-јазична	9,80	3,74	38,12

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВПН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	79,50	9,50	11,95
Општествено-јазична	61,67	11,10	17,99

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	163,33	10,68	6,54
Општествено-јазична	163,63	12,74	7,77

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	74,17	8,65	11,66
Општествено-јазична	73,67	13,47	18,28

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	66,30	3,90	5,88
Општествено-јазична	62,70	16,21	25,85

3.3. Ригидност (РГ₃)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	56,70	9,88	17,42
Општествено-јазична	55,10	14,04	25,49

3.4. Ригидност (РГ₄)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	66,80	7,42	11,11
Општествено-јазична	61,20	14,26	23,29

III. КУМАНОВО

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	16,43	7,06	42,97
Општествено-јазична	15,07	5,47	36,34

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	15,17	2,34	15,43
Општествено-јазична	16,60	3,58	21,61

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	18,53	4,83	26,06
Општествено-јазична	15,53	4,12	26,55

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	16,37	6,80	41,54
Општествено-јазична	11,00	3,23	29,33

1.5. Опит скор на специјалните способности (СВИН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	66,40	15,97	24,05
Општествено-јазична	58,20	11,02	18,92

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	167,23	15,64	9,35
Општествено-јазична	171,96	12,55	7,29

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	69,50	10,50	15,11
Општествено-јазична	68,10	12,10	17,78

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	58,80	13,24	22,52
Општествено-јазична	61,53	15,88	25,82

3.3. Ригидност (РГ₃)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	51,90	10,34	19,92
Општествено-јазична	51,83	14,78	28,51

3.4. Ригидност (РГ₄)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	61,33	12,24	19,96
Општествено-јазична	53,30	12,87	24,15

IV. Ш Т И П

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	21,06	4,94	23,46
Општествено-јазична	17,56	6,03	34,35

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,46	2,70	15,46
Општествено-јазична	16,43	2,08	12,65

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	20,30	4,15	20,44
Општествено-јазична	17,53	3,85	21,95

1.4. Нумерична способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	13,80	4,83	35,00
Општествено-јазична	11,26	3,39	30,13

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	72,63	12,39	17,06
Општествено-јазична	62,80	10,08	16,05

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	165,00	10,27	6,22
Општествено-јазична	165,00	17,08	10,35

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	66,56	10,53	15,82
Општествено-јазична	64,96	12,49	19,24

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	59,30	9,85	16,61
Општествено-јазична	56,43	10,99	19,47

3.3. Ригидност ($РГ_3$)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	50,96	10,27	20,66
Општествено-јазична	52,70	11,06	20,98

3.4. Ригидност ($РГ_4$)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	59,63	10,55	17,69
Општествено-јазична	61,36	14,10	22,98

V. ТИТОВ ВЕЛЕС

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	23,60	5,55	23,52
Општествено-јазична	18,06	6,78	37,55

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	18,70	3,60	19,25
Општествено-јазична	15,73	3,51	22,33

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	22,46	4,98	22,17
Општествено-јазична	16,63	4,33	26,06

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	21,80	4,78	21,93
Општествено-јазична	9,50	5,35	56,29

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВПН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	86,56	10,20	11,78
Општествено-јазична	59,83	15,48	25,87

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	158,26	14,02	8,86
Општествено-јазична	172,63	15,57	9,02

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	68,13	12,64	18,55
Општествено-јазична	66,73	14,26	21,37

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	59,40	13,26	22,32
Општествено-јазична	59,10	12,68	21,45

3.3. Ригидност (РГ₃)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	45,56	38,02	17,60
Општествено-јазична	45,93	10,71	23,31

3.4. Ригидност (РГ₄)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	62,53	12,11	19,37
Општествено-јазична	59,80	10,87	18,18

VI. К И Ч Е В О

1. Специјални ментални способности

1.1. Спастијална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	22,96	5,83	17,76
Општествено-јазична	14,16	6,52	46,08

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,76	2,78	15,65
Општествено-јазична	15,30	3,37	22,01

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	19,50	4,59	23,54
Општествено-јазична	14,93	3,37	22,58

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,03	4,89	28,71
Општествено-јазична	9,76	4,43	45,40

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВИН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	77,26	12,34	15,97
Општествено-јазична	54,16	10,03	18,52

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	164,23	12,12	7,38
Општествено-јазична	172,83	12,90	7,46

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	66,33	10,01	15,09
Општествено-јазична	63,83	9,07	14,21

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	58,23	11,07	19,01
Општествено-јазична	56,00	10,05	17,96

3.3. Ригидност ($РГ_3$)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	49,36	10,79	21,86
Општествено-јазична	53,00	11,98	22,60

3.4. Ригидност ($РГ_4$)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	63,40	9,41	14,84
Општествено-јазична	59,36	10,28	17,31

VII. О Х Р И Д

1. Специјални ментални способности

1.1. Специјална способност

ТАБЕЛА - 1

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	23,60	5,48	23,22
Општествено-јазична	14,30	6,27	43,85

1.2. Вербална способност

ТАБЕЛА - 2

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	18,23	2,75	15,08
Општествено-јазична	15,86	2,93	18,49

1.3. Перцептивна способност

ТАБЕЛА - 3

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	19,93	3,56	17,86
Општествено-јазична	12,90	3,93	30,49

1.4. Нумеричка способност

ТАБЕЛА - 4

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	18,06	9,00	49,83
Општествено-јазична	8,70	4,58	52,73

1.5. Општ скор на специјалните способности (СВПН₁)

ТАБЕЛА - 5

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	79,83	17,55	21,98
Општествено-јазична	51,76	12,74	24,62

2. Став спрема изборот на занимањето

ТАБЕЛА - 6

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	157,00	10,91	6,95
Општествено-јазична	165,26	11,57	6,99

3. Ментална ригидност

3.1. Ригидност ($РГ_1$)

ТАБЕЛА - 7

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	70,43	15,04	21,35
Општествено-јазична	67,76	10,31	15,22

3.2. Ригидност ($РГ_2$)

ТАБЕЛА - 8

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	62,93	13,27	21,08
Општествено-јазична	61,20	8,57	13,99

3.3. Ригидност (РГ₃)

ТАБЕЛА - 9

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	50,43	9,52	18,87
Општествено-јазична	50,46	12,93	25,62

3.4. Ригидност (РГ₄)

ТАБЕЛА - 10

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	61,86	11,97	19,35
Општествено-јазична	64,76	8,17	12,61

3. Избраната насока и димензиите на личноста

Во делот во кој се зборува за целта и хипотезите на истражувањето, формулирани се две општи хипотези. Од првата општа хипотеза изведени се три посебни. Првата од нив гласи:

Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и специјалните ментални способности (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) непостои разлика.

ТАБЕЛА - 17 Избраната насока и спацијалната способност

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	42,86	57,14	50,00
Општествено-јазична	49,05	50,95	50,00
Вкупно	45,95	54,05	100,00

Спрема податоциве во табелава од вкупниот број на ученици без оглед на насоката пове-

ќето или 54,05% се наоѓаат над просечната вредност. Истата тенденција постои и по насоки со таа разлика што кај учениците од природно-математичката насока постои мошне поголема разлика меѓу едната и другата група, отколку во општествено-јазичната насока.

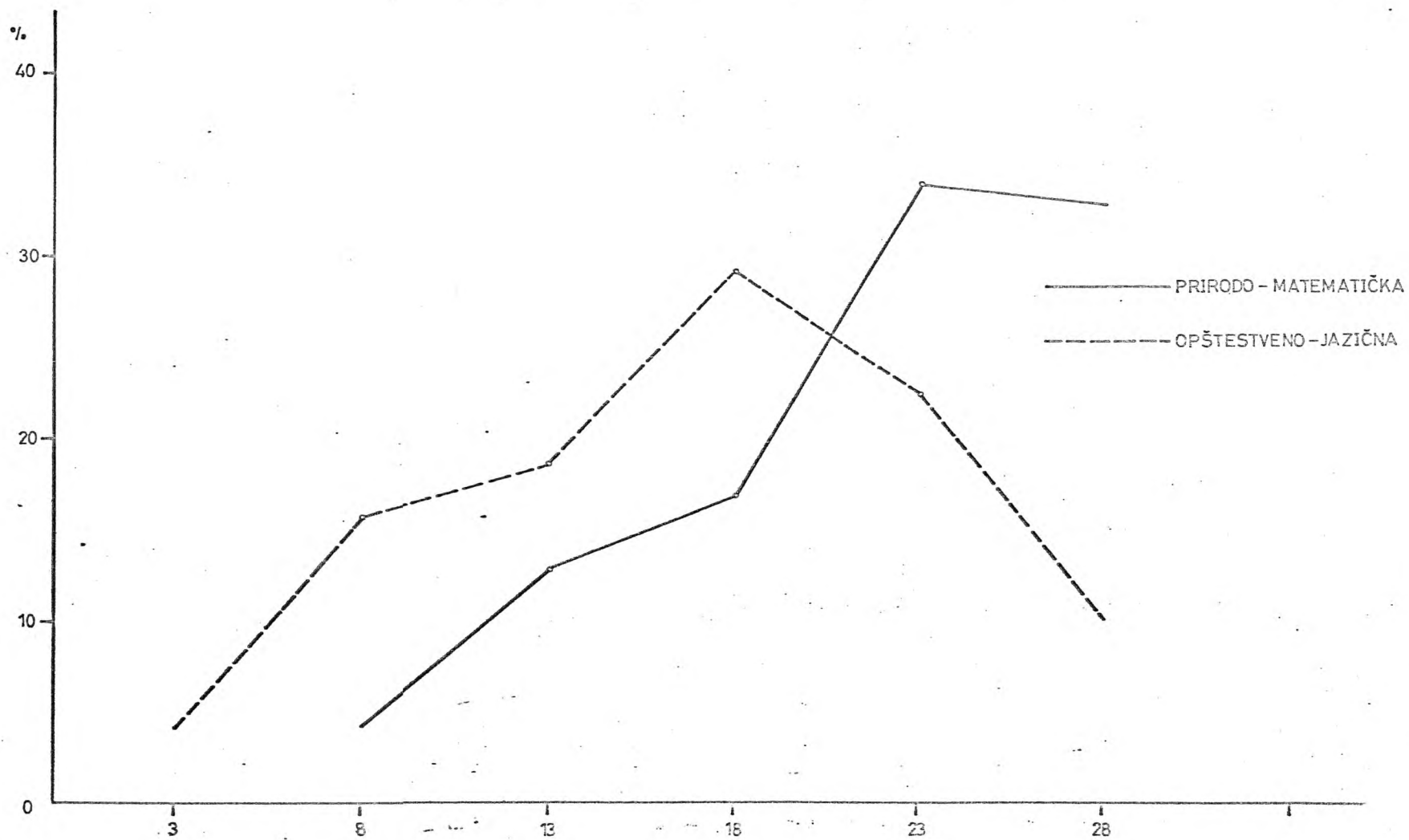
Дистрибуција на резултатите за
спацијалната способност

в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали					
	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Природно-математичка	-	4,28	12,86	16,81	33,81	32,86
Општествено-јазична	4,28	15,72	18,57	29,05	22,38	10,00

Од дистрибуцијава на резултатите во одделни интервали уште поизразито се гледа разликата во развиеноста на спацијалната способност меѓу природно-математичката и општествено-јазичната насока. Во природно-математичката насока најголемиот процент 33,81% е во високиот петти интервал, а во општествено-јазичната најголемиот број или 29,05% е сместен

во четвртиот интервал. Или кога ќе се споредат последните два највисоки интервали ќе се види дека од природно-математичката насока учествуваат 66,67%, спрема 32,38% во општествено-јазичната. Исто така, интересно е што во првиот најнизок интервал од природно-математичката насока нема нито еден испитаник, а од општествено-јазичната 4,28%.



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	22,10	5,35	24,21
Општествено-јазична	17,05	6,04	35,45

Аритметичката средина кај природно-математичката насока изнесува $AC = 22,10$, а кај општествено-јазичната насока $AC = 17,05$.

За тестирање на разликата меѓу аритметичките средини е употребен t -тестот.²⁶

$$t = \frac{\text{разлика}}{\text{стандардна погрешка на разликата}} = \frac{AC_1 - AC_2}{S_{ac_1} - S_{ac_2}}$$

t = вредност со која се мери статистичката значајност

AC_1 = аритметичка средина на природно-математичката насока

AC_2 = аритметичка средина на општествено-јазичната насока

$S_{ac_1} - S_{ac_2}$ = стандардна погрешка на разликите меѓу аритметичките средини за природно-математичката и општествено-јазичната насока

²⁶ Борис Петз, Основне статистичке методе, Загреб, 1964, стр.78.

Стандардната погрешка на аритметичките средини се пресмета по формулата:

$$S_{ac} = \frac{CD}{\sqrt{N}}$$

CD = стандардна девијација

N = бројот на испитаниците по
насоки

Пресметувањето на стандардната погрешка на разликите меѓу двете аритметички средини е извршено по следната формула:

$$S_{ac1} - S_{ac2} = \sqrt{S_{ac1}^2 + S_{ac2}^2}$$

Разликата меѓу аритметичките средини ($t = 9,02$) е значајна на ниво од 0,01% во корист на природно-математичката насока.

Стандардната девијација кај природно-математичката насока е $CD = 5,35$, а кај општествено-јазичната $CD = 6,04$. Учениците на природно-математичката насока како група се гледа дека се похомогени во поглед на спацијалната способност, во однос на општествено-јазичната насока.

Коефициентот на варијабилноста (V) прилично се разликува. Во природно-математичката насока изнесува $V = 24,21\%$, а кај дру-

гата насока $V = 35,45\%$. Од ова се гледа дека учениците од општествено-јазичната насока во поглед на специјалната способност варираат далеку повеќе.

Од изнесените статистички податоци сосема е евидентно оти во поглед на развиеноста на специјалната ментална способност учениците од едната и другата насока се разликуваат. Оваа способност е поразвиена кај учениците од природно-математичката насока. Тоа значи дека поставената нулта хипотеза не е точна.

ТАБЕЛА - 18 Избраната насока и вербалната способност

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математ.	45,71	54,29	50,00
Општествено-јазична	48,57	51,43	50,00
Вкупно	47,14	52,86	100,00

Анализирајќи ги податоците во табелава може да се констатира дека и општо и по насоки повеќето одлучениците се наоѓаат над аритметичката средина. Меѓутоа, треба да се

подвлече поголемата разлика меѓу едната и другата категорија на ученици во однос на насоките. Имено, поголем процент - 54,29% се над просечната вредност спрема 45,71% кои се под таа вредност.

Дистрибуција на резултатите за
вербалната способност

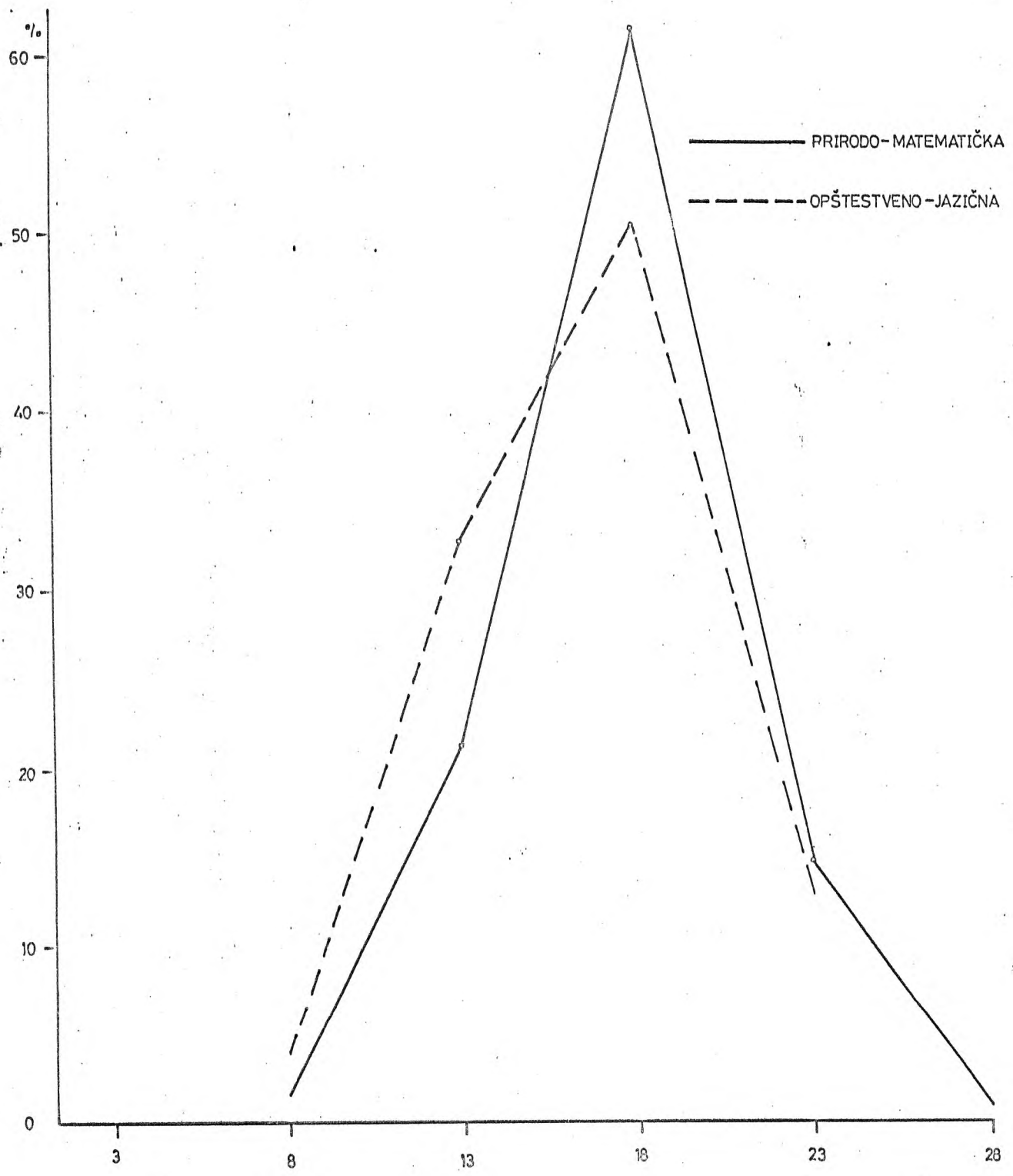
в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали					
	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Природно-математичка	-	1,43	21,43	61,43	14,76	0,95
Општествено-јазична	-	3,81	32,86	50,48	12,85	-

Наблудувајќи го распоредов на испитаниците по насоки во одделни интервали, можеме да констатираме дека во обете најголемиот процент е распореден во четвртиот интервал и тоа 61,43% спрема 50,48% во корист на природно-математичката насока. Општо земено повеќето се групирани во повисоките интервали со таа разлика што учеството на природно-математичката во однос на општествено-јазичната е поголемо.

ГРАФИКОН - 2

вербална способност



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,65	3,43	19,43
Општествено-јазична	16,58	3,17	15,15

Во поглед на аритметичката средина обете насоки меѓу себе не се разликуваат многу. Кај природно-математичката насока АС = 17,65, а кај општествено-јазичната АС = 16,58. Разликата ($t = 3,34$) статистички е значајна на ниво од 0,01% во корист на природно-математичката насока.

Стандардната девијација меѓу едната и другата насока минимално се разликува. Во природно-математичката насока СД = 3,43, а во другата СД = 3,17.

Коефициентот на варијабилноста кај учениците од природно-математичката насока поголем е $V = 19,43\%$, а кај другите $V = 15,15\%$. Спрема тоа во однос на вербалната способност, за разлика од спацијалната способност, учениците од природно-математичката

насока повеќе варираат.

Врз основа на изнесените податоци може да се констатира дека учениците на едната и друга насока меѓусебе се разликуваат. Добиената разлика оди во корист на природно-математичката насока. Од ова се гледа дека поставената хипотеза не е точна.

ТАБЕЛА - 19 Избраната насока и перцептивната способност

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	48,57	51,43	50,00
Општествено-јазична	57,14	42,86	50,00
Вкупно	52,86	47,14	100,00

Од податоциве во табелава можат да се согледаат две тенденции. Едната, се однесува на вкупните податоци и податоците во општествено-јазичната насока. Спрема неа поголемиот процент од учениците по развиеноста на перцептивната ментална способност се наоѓаат под просечната вредност. Другата, е карактеристична само за природно-математичката насо-

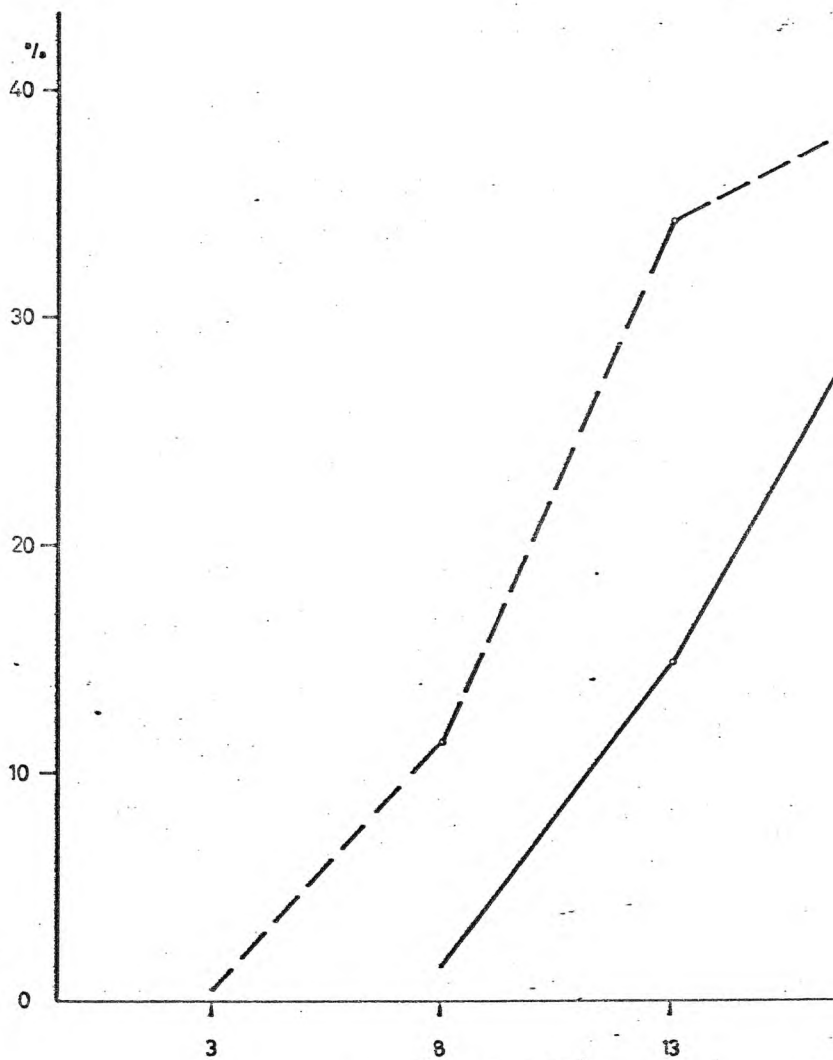
ка и е обратна од предходната. По оваа тенденција 51,43% од учениците се над просечната вредност.

Дистрибуција на резултатите за
перцептивната способност

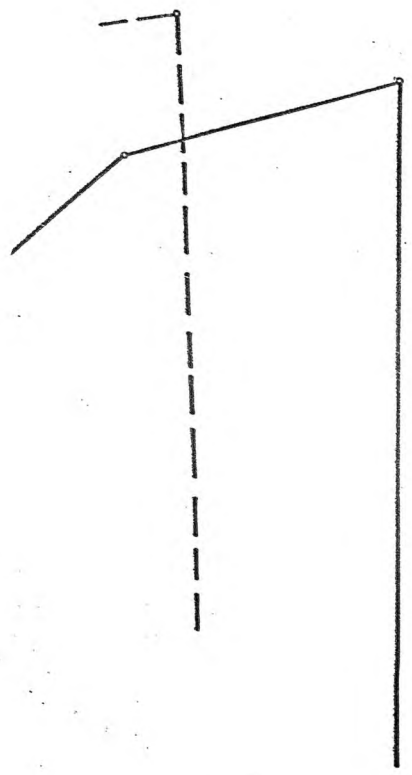
в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали					
	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Природно-математич.	-	1,43	14,76	32,86	40,00	10,95
Општествено-јазична	0,48	11,43	34,28	39,53	14,28	-

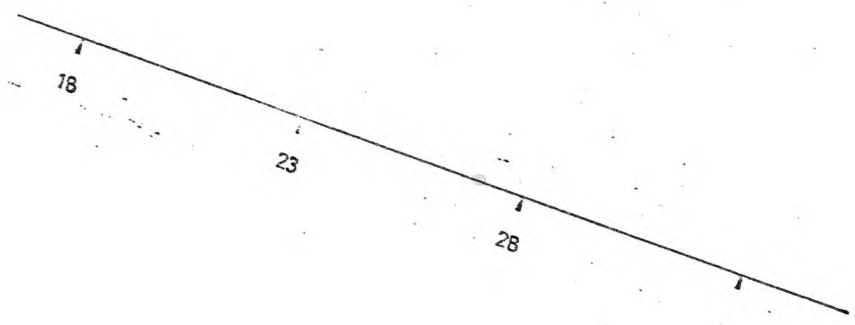
Кога учеството на испитаниците ќе се анализира по насоки во одделни интервали многу појасно се забележуваат разликите во развојноста на перцептивната способност. Од природно-математичката насока нема нито еден ученик во првиот најнизок интервал. Од општествено-јазичната нема нито еден во највисокиот последен интервал. Најголемиот процент од учениците на природно-математичката насока се сместени во петтиот интервал, а од општествено-јазичната насока во четвртиот интервал.

ГРАФИКОН - 3
перцептивна способност

10.000.000



— PRIRODO - MATEMATIČKA
- - - OPŠTESTVENO JAZIČNA



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	20,40	4,12	20,20
Општествено-јазична	16,04	3,82	23,83

Аритметичката средина за оваа способност не е иста кај двете насоки. Кај природно-математичката насока изнесува $АС = 20,40$, а кај општествено-јазичната $АС = 16,04$. Разликата меѓу нив ($t = 11,47$) статистички е значајна на ниво $0,01\%$.

Стандардната девијација исто така е различна. Во природно-математичката $СД = 4,12$, а во општествено-јазичната $СД = 3,82$.

Коефициентот на варијабилноста е поголем кај учениците од општествено-јазичната насока. Кај оваа насока $V = 23,83\%$, а кај другата $20,20\%$. Тоа јасно покажува оти во однос на перцептивната способност повеќе варира општествено-јазичната насока.

Податоциве не одат во прилог на поставената хипотеза. Меѓу учениците на природно-математичката насока и општествено-јазичната во

поглед на развиеноста на перцептивната способност постои разлика која оди во прилог на природно-математичката насока. Поставената хипотеза не е прифатлива.

ТАБЕЛА - 20 Избраната насока и нумеричката способност

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	48,57	51,43	50,00
Општествено-јазична	51,43	48,57	50,00
Вкупно	50,00	50,00	100,00

Кога податоциве ќе се анализираат по насоки се забележуваат разлики. Во природно-математичката насока поголемиот број или 51,43% од учениците се над аритметичката средина, а кај учениците од другата насока 51,43% се под аритметичката средина.

Дистрибуција на резултатите за нумеричката
способност

в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали					
	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Природно-математичка	3,33	12,38	22,38	24,76	23,34	13,81
Општествено-јазична	16,19	34,76	38,09	10,96	-	-

Ако резултатите во обете насоки ги анализираме спрема нивното учество во интервалите ќе се забележи изразита разлика. Прво, во општествено-јазичната насока нема нито еден ученик во последните два највисоки интервали, а во природно-математичката насока во овие интервали вкупно има 37,15%. Второ, во природно-математичката насока најголемиот процент од учениците е распореден во четвртиот интервал, а во општествено-јазичната насока во третиот.

Гледано во целина поголемиот процент на учениците од природно-математичката насока по развиеноста на нумеричката способност се групирани во повисоките интервали, а во општествено-јазичната насока повеќето се наоѓаат во пониските интервали.

нумеричка способност

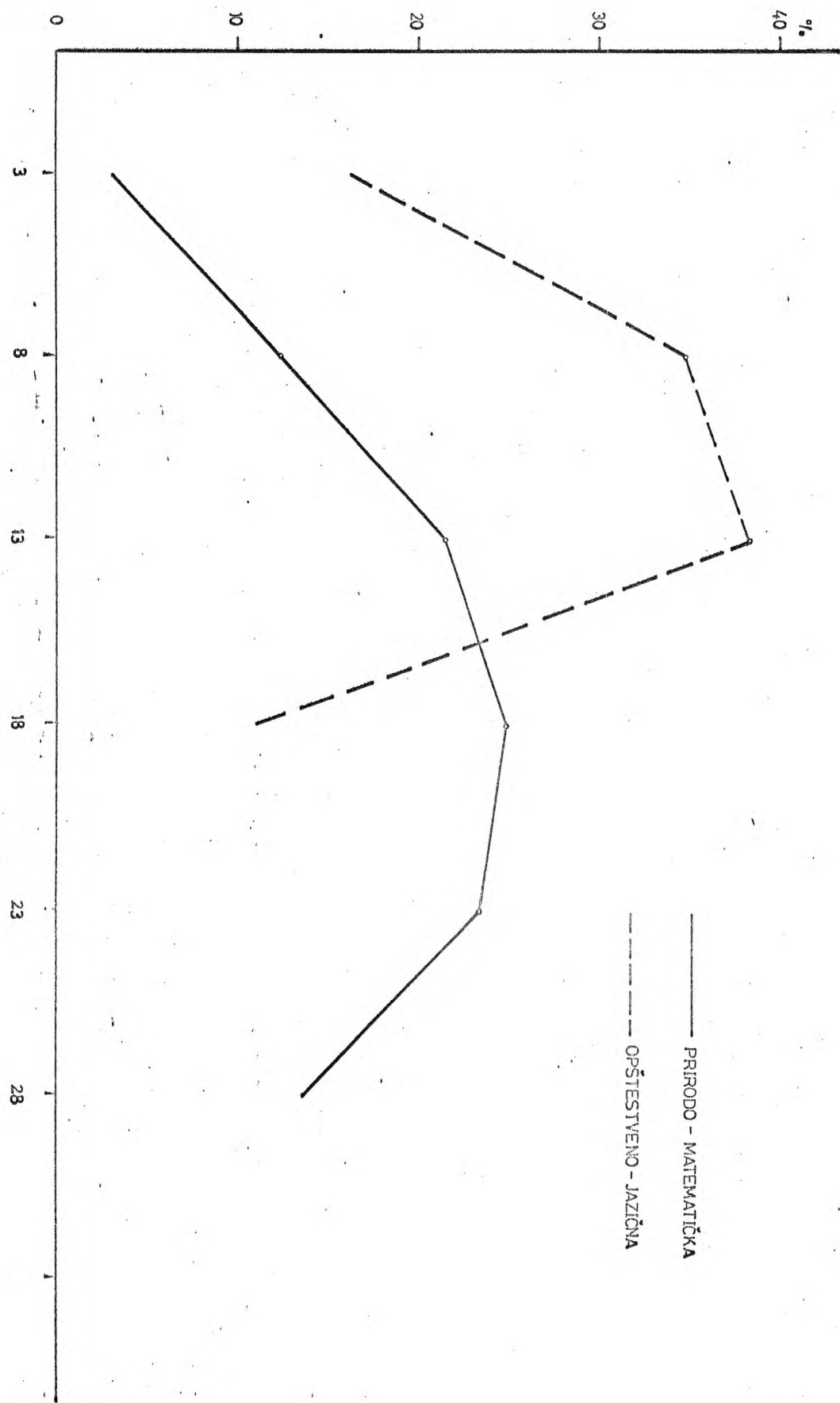


Figure 4

Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	17,60	5,95	33,81
Општествено-јазична	10,40	4,23	40,63

Исто така меѓу обете насоки разлики постојат во аритметичките средини. Аритметичката средина кај природно-математичката насока $АС = 17,60$, а кај општествено-јазичната $АС = 10,40$. Се гледа дека разликата во развиеноста на менталната нумеричка (бројчана) специјална способност е мошне голема ($t = 14,38$). Таа е статистички значајна на ниво од $0,01\%$, во корист на природно-математичката насока.

Стандардната девијација во природно-математичката насока $СД = 5,95$, а во општествено-јазичната $СД = 4,23$.

Коефициентот на варијабилноста во природно-математичката насока изнесува $V = 33,8\%$, а во другата насока $V = 40,63\%$. Овој податок јасно зборува оти спрема нумеричката способност учениците од општествено-јазич-

ната насока како група се повеќе променливи, во однос на другата насока.

Од изнесените податоци јасно се гледа дека поставената нулта хипотеза како и за предходните специјални способности неможе да се прифати. Разлика во степенот на развиеноста на нумеричката (бројчаната) специјална ментална способност постои, таа е статистички значајна во прилог на природно-математичката способност.

ТАБЕЛА - 21 Избраната насока и општиот скор на менталните специјални способности (С, В, П, Н₁)

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	45,71	54,29	50,00
Општествено-јазична	50,95	49,05	50,00
Вкупно	48,33	49,05	100,00

Констатациите што беа карактеристични за изнесените четири одделни специјални ментални способности застапени се и за општиот скор.

Наблудувамо во целост поголемиот про-

цент од учениците 49,05%, спрема "Г" факторот или општата способност без разлика на насоката се наоѓа над просечната вредност. Истата тенденција важи и за учениците од природно-математичката насока. Кај нив бројот на оние ученици кои се над просечната вредност, спрема оние кои се под таа вредност е значително поголем или 54,29% спрема 45,71%.

Кај учениците од општествено-јазичната насока односите се поинакви. Од нив поголемиот процент 50,95% се наоѓа под просечната вредност, а помалиот над.

Дистрибуција на резултатите за општиот скор на специјалните способности (С, В, П, Н₁)

в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали									
	30-37	38-45	46-53	54-61	62-69	70-77	78-85	86-93	94-101	102-109
Природно-математ.	-	1,90	5,24	8,57	11,43	18,09	22,86	17,14	12,38	2,38
Општествено-јаз.	5,24	10,95	15,72	20,95	20,95	17,14	6,67	1,90	0,48	-

И овде како и во предходните табели за специјалните способности меѓу дистрибуција-

та на испитаниците на едната и другата насока, постојат разлики. Имено, поголемиот процент од учениците на природно-математичката насока е распореден во повисоките интервали, а помалиот во пониските. Напротив, во општествено-јазичната насока поголемиот процент е дистрибуиран во пониските интервали, а помалиот во повисоките. Во природно-математичката насока најголемо учество има во седмиот интервал, а во општествено-јазичната во четвртиот и петтиот интервал.

Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	77,74	12,85	16,53
Општествено-јазична	60,10	11,88	19,76

Разлики постојат и во аритметичките средини. Во природно-математичката насока АС = 77,74, а во општествено-јазичната насока АС = 60,10. Разликата меѓу нив ($t = 14,70$) е статички значајна на ниво од 0,01%.

Стандардната девијација исто така е различна но, разликата е помала. Кај учениците од природно-математичката насока СД = 12,85, а во другата насока СД = 11,88.

Коефициентот на варијабилноста во природно-математичката насока е помал $V = 16,53\%$, а во општествено-јазичната насока $V = 19,76\%$. Иако спрема вредноста на стандардната девијација на прв поглед изгледа дека учениците од природно-математичката насока се поваријабилни. Но, спрема коефициентот на варијабилноста јасно се гледа, оти опш-

тествено-јазичната насока повеќе варира.

Овие податоци исто така одат во прилог на предходните и јасно покажуваат дека меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во поглед на општиот скор на специјалните способности не само што постои разлика, туку таа разлика е статистички значајна на ниво од 0,01% во корист на природно-математичката насока.

Врз основа на податоците во табелите (17, 18, 19, 20 и 21) и нивните односи, вредноста на аритметичките средини и нивната разлика, стандардните девијации и коефициентите на варијабилноста може да се заклучи дека првата поставена нулта хипотеза не е потврдена. Спрема тоа меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока од четвртите класови на гимназијата во однос на специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности постои разлика. Овие способности како димензии (особини) на личноста се јавуваат како мошне важна детерминанта при изборот на насоката за школување во гимназијата.

Втората посебна хипотеза гласи:

Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и ставот на личноста спрема изборот на идната професија непостои разлика.

ТАБЕЛА - 22 Избраната насока и ставот спрема изборот на занимањето

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математ.	49,05	50,95	50,00
Општествено-јазична	51,43	48,57	50,00
Вкупно	50,24	49,76	100,00

Податоциве во табелава укажуваат на две карактеристики. Првата, ги зафаќа вкупните податоци и податоците на општествено-јазичната насока. При тоа јасно се забележува дека поголемиот процент од учениците спрема ставот кон идната професија се наоѓаат под аритметичката средина. Втората, се однесува на учениците од природно-математичката насока кај кои повеќето се над аритметичката средина.

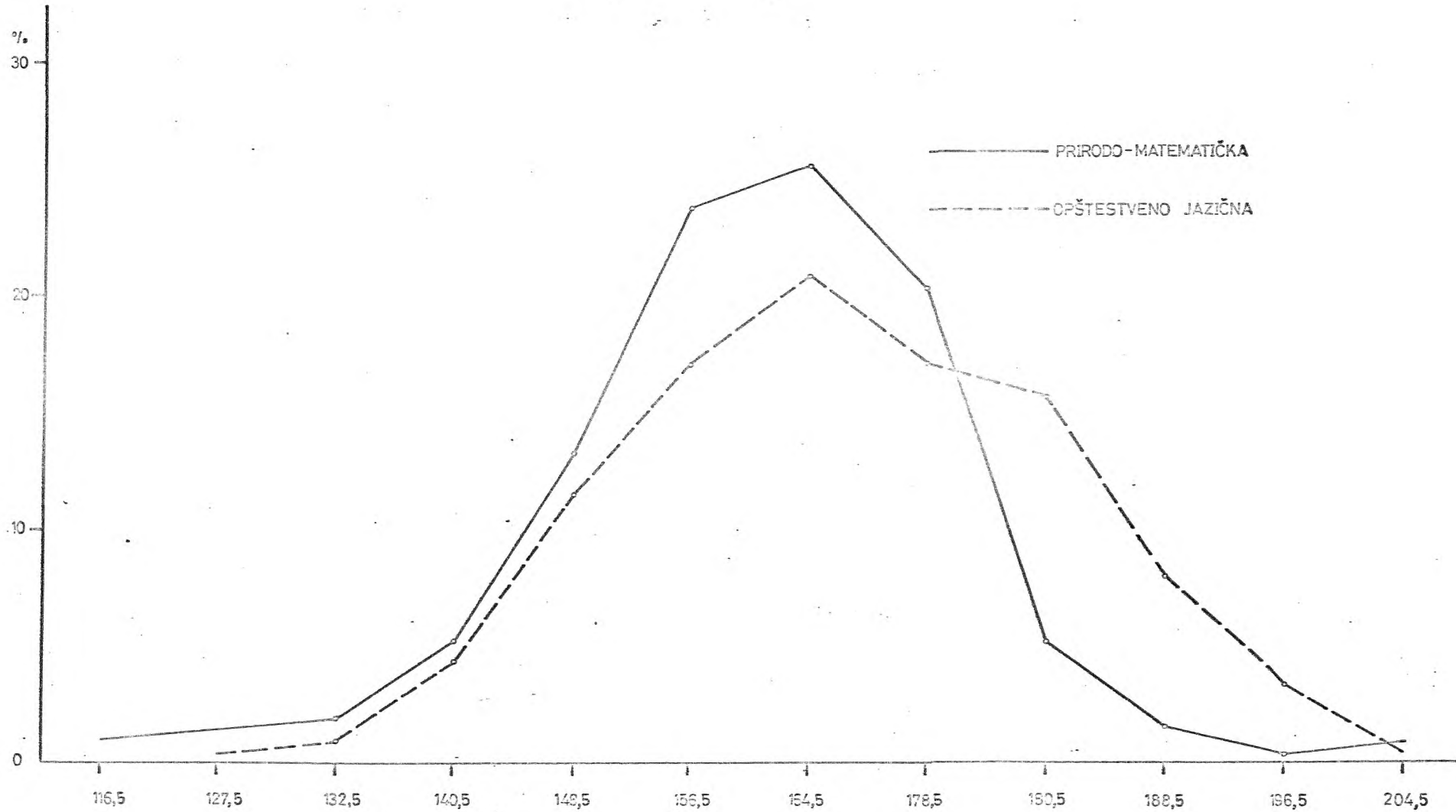
Дистрибуција на резултатите за ставот
спрема изборот на занимањето

в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали											
	113- 120	121- 128	129- 136	137- 144	145- 152	153- 160	161- 168	169- 176	177- 184	185- 192	193- 200	201- 208
Природно- математ.	0,95	-	1,90	5,25	13,33	23,81	25,71	20,47	5,25	1,90	0,48	0,95
Општест- вено-јаз.	-	0,48	0,95	4,28	11,43	17,14	20,95	17,14	15,72	8,09	3,34	0,48

Од дистрибуцијава на резултативе во табелава "в" може да се види дека учениците на општествено-јазичната насока, во однос на природно-математичката повеќето се групирани во повисоките интервали. Инаку, најголемиот процент кај обете насоки се наоѓа во седмиот интервал. Во општествено-јазичната насока нема нито еден ученик во најнискиот интервал.

СТАВ СРЕДНОГО БОРОГА НА ЗАИМАВАНЕТО



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	161,52	12,43	7,69
Општествено-јазична	167,00	13,70	8,20

Меѓу аритметичките средини постои разлика но, таа не е голема. Кај природно-математичката насока изнесува АС = 161,52, а кај другата насока АС = 167,00. Разликата меѓу нив ($t = 4,28$) статистички е значајна на ниво од 0,01% во корист на општествено-јазичната насока.

Стандардната девијација е поголема кај општествено-јазичната насока и изнесува СД = 13,70, а кај природно-математичката СД = 12,43.

Коефициентот на варијабилноста исто така е поголем кај општествено-јазичната насока $V = 8,20\%$ а кај другата насока $V = 7,69\%$. Тоа покажува оти општествено-јазичната насока во однос на ставот е поваријабилна како група.

Општо гледано спрема изнесените податоци учениците од општествено-јазичната на-

сока во просек имаат поформиран позитивен ста в спрема изборот на идната професија и трудот. Овие констатации не одат во прилог на поставената хипотеза. Спрема тоа хипотезата неможе да се прифати.

Третата посебна хипотеза гласи:

Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и ригидноста непостои разлика.

ТАБЕЛА - 23 Избраната насока и ригидноста (PT_1)

а)

Насока	Подарит- метичка средина	Над арит- метичка средина	Вкупно
Природно- математичка	49,05	50,95	50,00
Општествено- јазична	49,05	50,95	50,00
Вкупно	49,05	50,95	100,00

Во делоткаде што се зборува за техниката на истражувањето речено е дека сите четири скали на ставови служат за испитување на ригидноста.

Скалата (PT_1) ја мери ригидноста со анална етнологија.

Од податоциве е сосема евидентно дека гледано и вкупно и по насоки повеќето од учениците се надаритметичката средина.

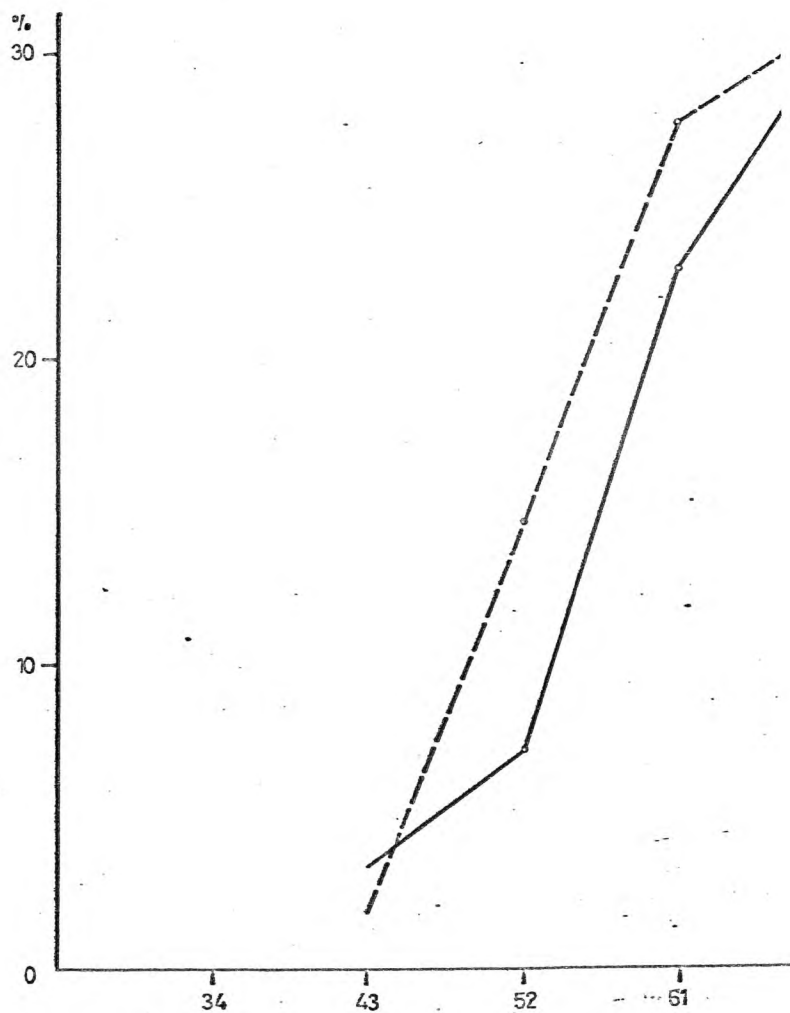
Дистрибуција на резултатите за ригидноста

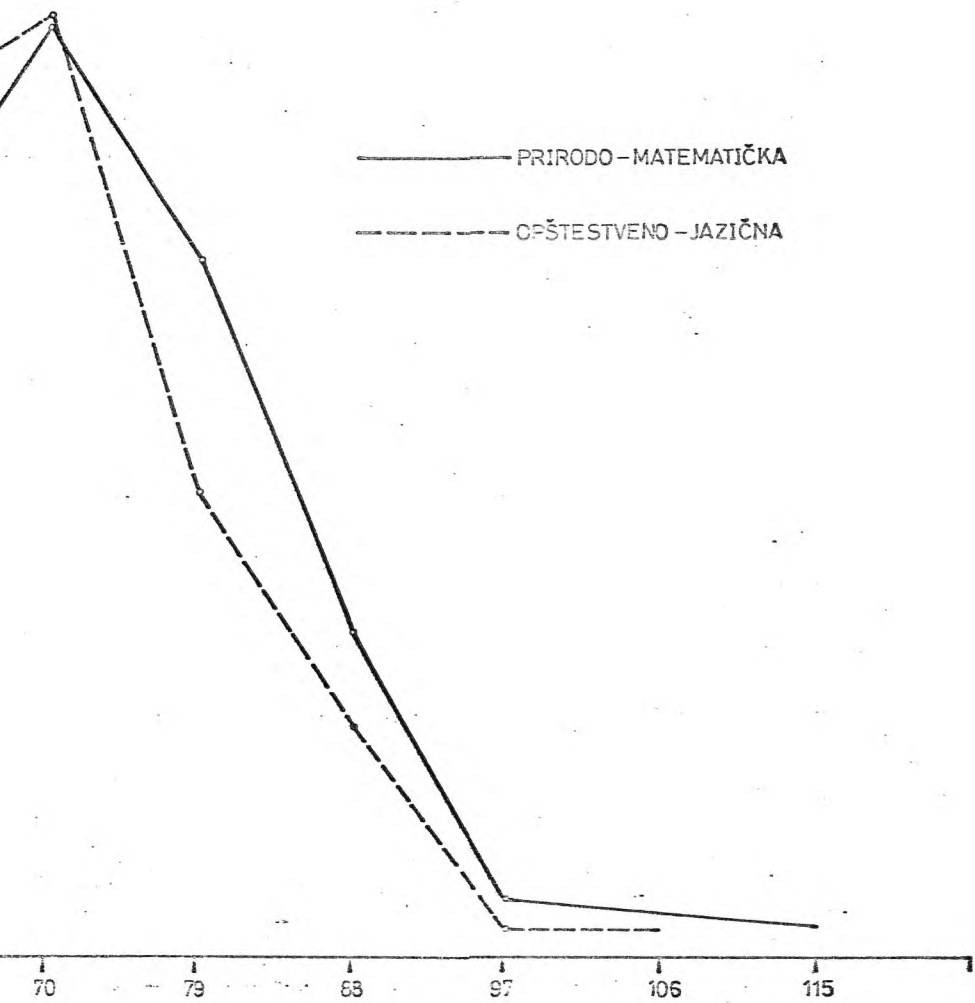
в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали									
	30-38	39-47	48-56	57-65	66-74	75-83	84-92	93-101	102-116	111-119
Природно-математичка	-	3,34	7,14	22,86	30,48	22,86	10,47	1,90	-	0,95
Општествено-јазична	-	1,90	14,76	27,63	30,95	15,24	7,62	0,95	0,95	

Кога ќе се направи споредба на дистрибуцијата на резултатите меѓу двете насоки ќе се види оти поголемиот процент - 75,24% од учениците на општествено-јазичната насока се во пониските интервали, спрема 63,82% во природно-математичката насока. Пониските резултати покажуваат поголема ригидност. Обратно, во погорните интервали 36,18% сместени се учениците од природно-математичката насока, спрема 24,76% од општествено-јазичната насока.

РИГИДНОСТ - РГ₁





Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	70,67	11,43	16,17
Општествено-јазична	67,79	11,49	16,96

Аритметичката средина кај учениците од природно-математичката насока е поголема и изнесува $АС = 70,67$, спрема $67,79$ кај општествено-јазичната насока. Разликата ($t = 2,59$) статистички е значајна на ниво од $0,01\%$.

Стандардната девијација кај обете насоки скоро е иста. Кај природно-математичката насока $СД = 11,43$, а кај другата $СД = 11,49$.

Коефициентот на варијабилноста сосема малку се разликува. Кај природно-математичката $16,17\%$, а кај општествено-јазичната $16,96\%$.

Разликата во просечната вредност покажува дека учениците од природно-математичката насока имаат повисоки резултати. Тие како група се пофлексибилни, отколку учениците од општествено-јазичната насока. Учениците од општествено-јазичната насока имаат пониски резул-

тати и тие се поригидни. Тие повеќе се придржуваат на претерано крути и принципиелни форми на поведение. Потешко ги менуваат утврдените програми на своето поведение.

Овие констатации не одат во прилог на поставената хипотеза, спрема тоа таа не може да се прифати.

ТАБЕЛА - 24 Избраната насока и ригидноста (PG_2)

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	56,67	43,33	50,00
Општествено-јазична	49,05	50,95	50,00
Вкупно	52,86	47,14	100,00

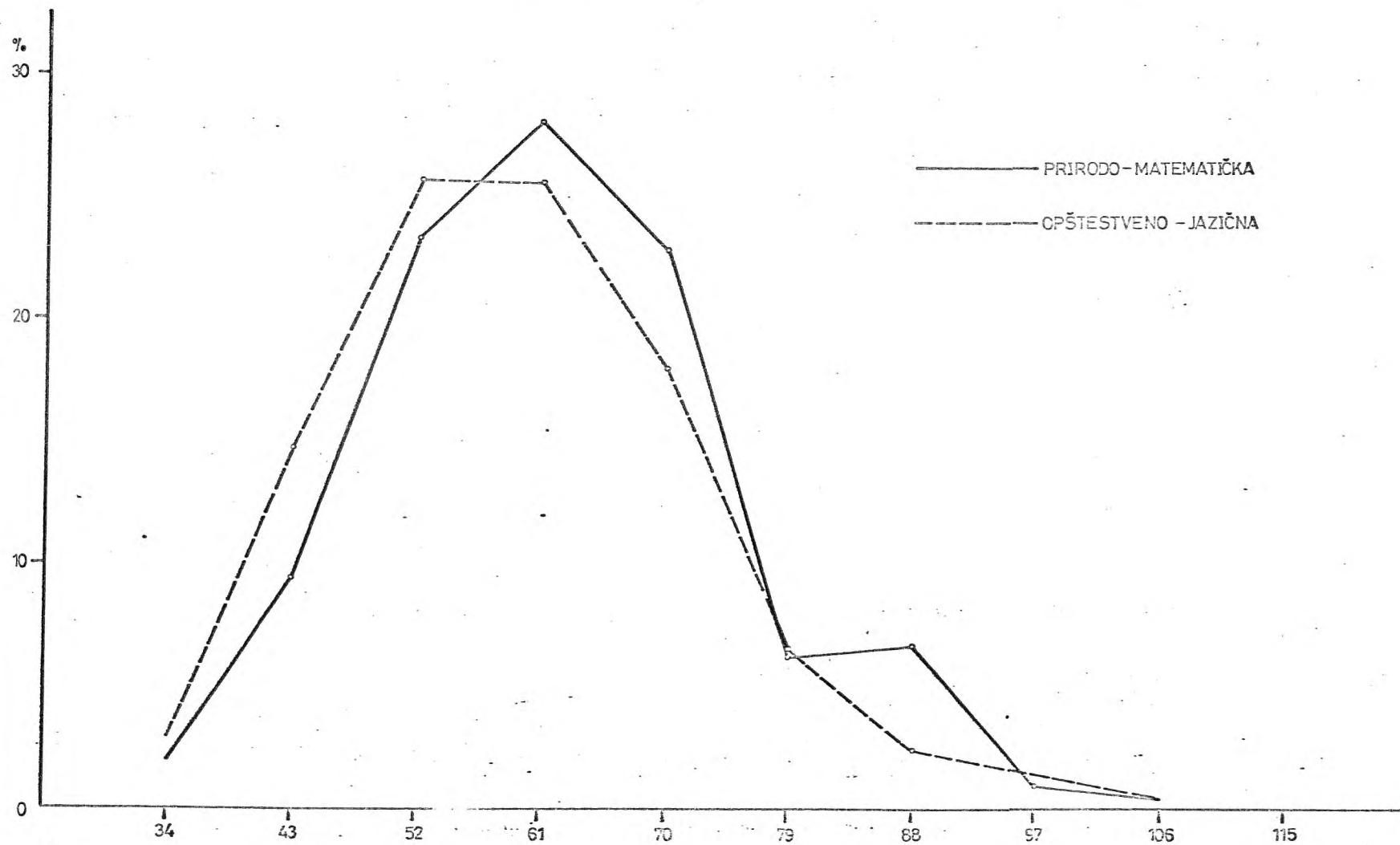
Анализирајќи ги податоците во табелата можеме да констатираме дека гледано во целина најголемиот број или 52,86% од учениците се наоѓаат под аритметичката средина. Истата појава се забележува и кај учениците од природно-математичката насока. Додека пак учениците од општествено-јазичната насока 50,95% се над аритметичката средина.

Дистрибуција на резултатите за ригид-
носта

в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали									
	30-38	39-47	48-56	57-65	66-74	75-83	84-92	93-101	102-110	111-119
Природно-математ.	1,90	9,52	23,34	28,09	22,86	6,19	6,67	0,95	0,48	-
Општествено-јаз.	2,86	14,76	25,76	25,71	18,09	9,05	2,38	1,43	0,48	-

И во оваа табела како и во предходната постојат разлики во дистрибуцијата на резултатите. Во природно-математичката насока повеќето од учениците - 37,15% се групирани во повисоките интервали, а помалиот процент 34,76% во пониските. Додека во општествено-јазичната насока постои обратен однос. Поголемиот процент 43,38% се сместени во пониските интервали, а помал број или 31,43% во повисоките интервали. Најголемата фреквенција на испитаниците постои во четвртиот интервал кај природно-математичката насока, а кај општествено-јазичната во третиот и четвртиот интервал.



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	62,17	12,14	19,53
Општествено-јазична	59,70	12,99	21,77

Кај учениците од природно-математичката насока аритметичката средина е $АС = 62,17$, стандардната девијација $СД = 12,14$, а коефициентот на варијабилноста $V = 19,53\%$. Кај учениците од општествено-јазичната насока аритметичката средина $АС = 59,70$, стандардната девијација $СД = 12,99$, а коефициентот на варијабилноста $V = 21,77\%$.

Вршејќи компарација на податоциве можеме да констатираме дека меѓу двете насоки постои разлика во аритметичките средини ($t = 2,00$). Разликата е статички значајна на ниво од $0,05\%$ во корист на природно-математичката насока.

Меѓу стандардните девијации разликата е минимална. Коефициентот на варијабилноста покажува оти општествено-јазичната насока е далеку поваријабилна во однос на ригидноста.

Резултатите од оваа скала ја покажуваат когнитивната ригидност. Тоа значи дека учениците од општествено-јазичната насока бидејќи имаат пониски резултати се поригидни. Тие се помалку способни во однос на природно-математичката насока да го менуваат програмот на своето поведење при вршењето на когнитивните операции.

Поставената хипотеза неможе да се прифати бидејќи не е потврдена.

ТАБЕЛА - 25 Избраната насока и ригидноста (PT_3)

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	61,91	38,09	50,00
Општествено-јазична	52,86	47,14	50,00
Вкупно	57,38	42,62	100,00

Податоциве во табелава покажуваат иста тенденција и кај вкупните податоци и кај податоците по насоки. Имено, повеќето од учениците и по насоки и општо се наоѓаат значително под аритметичката средина. Кај учениците од природно-математичката насока тој однос изнесува 61,91% под, спрема 38,09%

над аритметичката средина.

Дистрибуција на резултатите за ригидноста

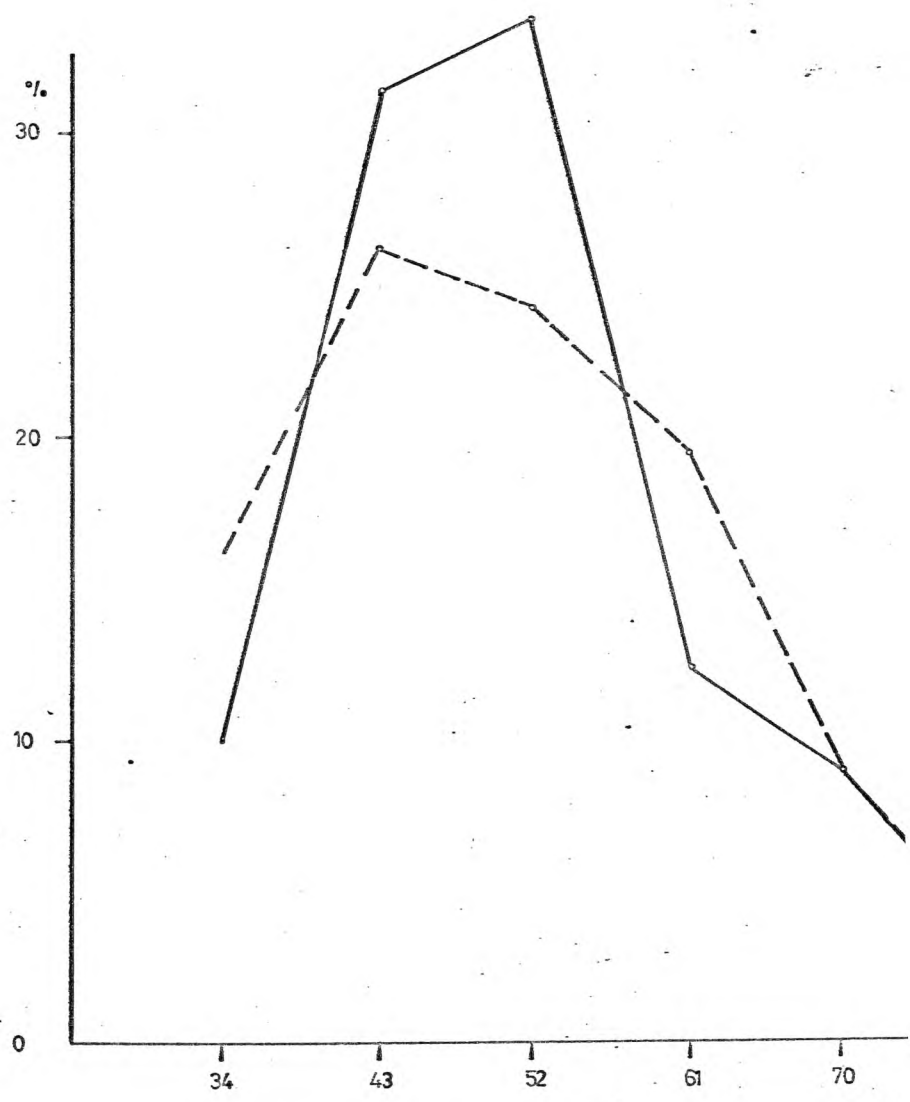
в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали									
	30-38	39,47	48-56	57-65	66-74	75-83	84-92	93-101	102-110	111-119
Природно-мат.	10,00	31,42	33,81	12,38	9,05	2,86	0,48	-	-	-
Општествено-јазична	16,19	26,19	24,28	19,52	9,05	3,34	0,48	0,95	4	-

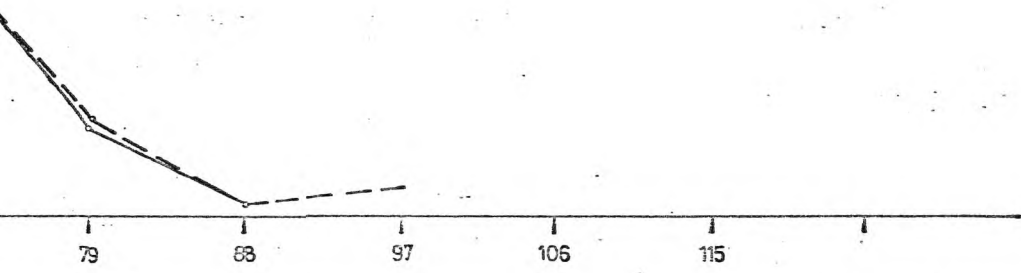
Одизнесените податоци сосема јасно може да се види дека групирањето на резултатите во обете насоки повеќе е наклонето кон ниските интервали. Во последните два, односно три највисоки интервали нема нито еден ученик.

И во однос на најголемата фреквенција постојат извесни разлики. Во природно-математичката насока најголема застапеност има во третиот интервал, а во општествено-јазичната во вториот интервал.

РИГИДНОСТ - РГЗ



———— PRIRODO – MATEMATIČKA
----- OPŠTESTVENO – JAZIČNA



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД	V
Природно-математичка	51,13	10,01	19,58
Општествено-јазична	51,30	12,30	23,98

Кај учениците од природно-математичката насока аритметичката средина $АС = 51,13$, стандардната девијација $СД = 10,01$, а коефициентот на варијабилноста $V = 19,58\%$. Кај општествено-јазичната насока аритметичката средина $АС = 51,30$, стандардната девијација $СД = 12,30$, додека коефициентот на варијабилноста $V = 23,98\%$.

Ако ги споредиме статистичките показатели ќе забележиме да меѓу аритметичките средини кај обете насоки разликата е ($t = 0,15$) минимална и не е статистички значајна. Стандардната девијација е поголема кај општествено-јазичната насока. Коефициентот на варијабилноста е поголем кај општествено-јазичната насока што покажува дека оваа насока како група е поваријабилна во поглед на ригидноста на социјалните и социјално-политичките ставови.

Врз основа на податоците можеме да

констатираме дека разлики меѓу учениците од едната и другата насока во однос на овој вид на ригидност не постојат. Учениците во прифаќањето на социјалните и социјално-политичките ставови (чија манифестирана содржина привидно е прогресивна) покажуваат некритичен и догматичен однос скоро во иста мера. Sprema тоа, не може да се утврди кои од нив се поригидни, а кои пофлексибилни.

Од ова можеме да заклучиме дека поставената хипотеза за овој вид на ригидност се потврдува. Кај учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока разлики во овој вид на ригидност не постојат.

ТАБЕЛА - 26 Избраната насока и ригидноста (РГ₄)

а)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	45,71	54,29	50,00
Општествено-јазична	48,57	51,43	50,00
Вкупно	47,14	52,86	100,00

Податоциве од оваа табела имаат обратен распоред од предходната. Повеќето ученици како по насока така и општо спаѓаат над аритметичката средина. Особено таа разлика е поголема во природно-математичката насока каде односот е 54,29% спрема 45,71%.

Дистрибуција на резултатите за ригидноста

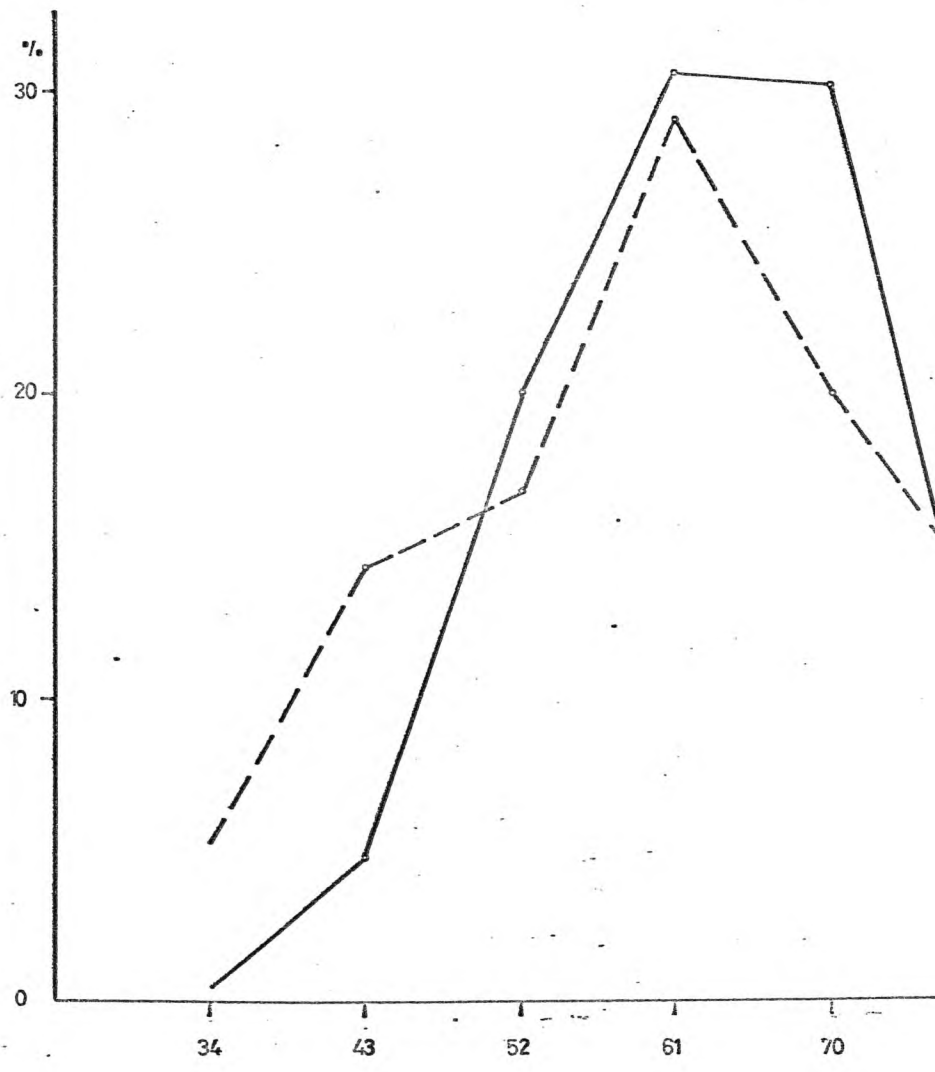
в)

Насока	Проценти на испитаниците во одделни интервали									
	30-38	39-47	48-56	57-65	66-74	75-83	84-92	93-101	102-110	111-119
Природно-математич.	0,48	4,76	20,00	30,48	30,00	9,52	2,86	1,90	-	-
Општествено-јазична	5,24	14,28	16,67	29,05	20,00	13,34	1,42	-	-	-

Податоциве од оваа табела покажуваат дека групирањето на резултатите скоро е сосема исто во двете насоки. Кај природно-математичката насока во пониските интервали распоредени се 85,72%, а во општествено-јазичната 85,24%. Сосема е исто групирањето и во повисоките интервали.

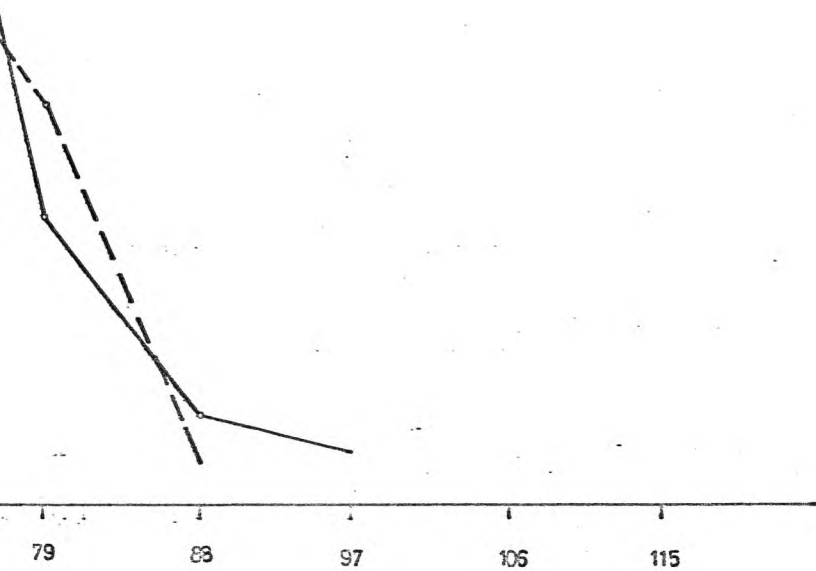
Како и за предходната ригидност и овде во обете насоки во највисоките два, односно три интервали нема нито еден испитаник. Најголемата зачестеност и кај едната и кај другата насока се наоѓа во четвртиот интервал.

ГРАФИКОН - 10
РИГИДНОСТ - РГ₄



———— PRIRODO-MATEMATIČKA

----- OPSTESTVENO-JAZIČNA



Аритметичка средина, стандардна девијација и коефициент на варијабилноста

Насока	АС	СД.	V
Природно-математичка	63,88	10,39	16,26
Општествено-јазична	60,30	10,91	18,10

Кај природно-математичката насока аритметичката средина изнесува $АС = 63,88$, стандардната девијација $10,39$, а коефициентот на варијабилноста $V = 16,26\%$. Кај другата општествено-јазична насока аритметичката средина е нешто помала и изнесува $АС = 60,30$, стандардната девијација е $СД = 10,91$, а коефициентот на варијабилноста $V = 18,10\%$.

Ако направиме извесни споредби меѓу овие неколку показатели, ќе констатираме дека меѓу природно-математичката и општествено-јазичната насока постои разлика во аритметичките средини ($t = 3,47$). Таа разлика статистички е значајна на ниво од $0,01\%$, во полза на природно-математичката насока. Разликата во стандардната девијација е минимална. Коефициентот на варијабилноста покажува оти општествено-јазичната насока како група повеќе варира во овој вид на

ригидност.

Оваа скала ја мери димензијата на конформизмот. Спрема добиените резултати учениците од општествено-јазичната насока во однос на природно-математичката повеќе се склони кон некритичко прифаќање на категорички ставови. Всушност во нивното поведение кога се работи за прифаќање на различни модалитети на категорички императиви расудувањето се заменува со верување. Таквиот однос е сигурен симптом на ригидност.

Изнесените констатации не одат во прилог на поставената хипотеза за овој вид на ригидност. Спрема тоа, неможе таа да се прифати.

4. Заклучоци за зависноста на изборот на насоката од специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности, ставот спрема изборот на идната професија и менталната ригидност

Во истражувањето една од нашите појдовни претпоставки беше дека кај учениците од

четвртите класови на гимназијата, меѓу избраната насока и специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности ставот спрема изборот на идната професија и менталната ригидност непостои разлика.

Врз основа на емпириските податоци, нивната анализа и интерпретација можеме да ги изведеме следните заклучоци:

1. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во однос на специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности постои значајна статистичка разлика на ниво од 0,01%.

Овие способности кај учениците од природно-математичката насока се поразвиени во однос на општествено-јазичната насока и се јавуваат како еден од мошне релевантните фактори кои го детерминираат изборот на насоката.

2. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во ставот спрема изборот на идната професија постои значајна статистичка разлика на ниво од 0,01%.

Учениците од општествено-јазичната насока имаат постабилен однос спрема идната

професија и трудот, отколку учениците од природно-математичката насока.

3. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во поглед на менталната ригидност со анална етиологија, когнитивната и конформизмот постои значајна статистичка разлика на ниво од ($PF_1 = 0,01\%$; $PF_2 = 0,05\%$; $PF_4 = 0,01\%$). Меѓутоа, во однос на некритичкиот и догматскиот однос спрема социјалните и социјално-политичките ставови (чија содржина е привидно прогресивна) разликата меѓу обете насоки не е статистички значајна.

Спрема тоа, оваа димензија на менталната ригидност не може да се земе како детерминанта во изборот на насоката.

Во поглед на другите три димензии на менталната ригидност се утврди дека учениците од природно-математичката насока се пофлексибилни во своето индивидуално поведење. Додека учениците од општествено-јазичната насока во своето поведење се покрути и потешко ги менуваат утврдените програми на поведението. Во прилог на оваа констатација зборуваат и податоците во табела 12. Бројот на учениците од природно-математичката насока кои имаат желба и намера да изберат занимање

од групата на општествените науки далеку е поголем и изнесува 43,80%, спрема 26,19%, во општествено-јазичната насока.

5. Желбата за реален избор на професијата и димензиите на личноста

5.1. Желбата за реален избор на професијата и избраната насока

Од втората општа хипотеза извлечени се две посебни хипотези. Првата од нив гласи:

Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу избраната насока и желбата за реален избор на професијата постои поврзаност.

ТАБЕЛА - 27 Избраната насока и желбата за реален избор на професијата

Насока	Професија во областа на природно-мат. науки	Професија во областа на општествените науки	Вкупно
Природно-математичка	56,20	43,80	50,00
Општествено-јазична	26,19	73,81	50,00
Вкупно	41,19	58,81	100,00

Податоциве во табелава покажуваат дека повеќето ученици и во едната и во другата насока при изборот на идната професија се ориентираат во соодветната област на својата насока. При тоа меѓу двете насоки постојат извесни разлики. Тој број во природно-математичката насока изнесува 56,20%, спрема 73,81% во општествено-јазичната насока. Во природно-математичката насока се забележува поголемо померување во изборот на занимања од општествената група на науки. Кај нив 43,80% се ориентираат во другата област. Од нив 72,83% имаат реална професионална желба за правници и економисти. Ваквата ориентација во главно е мотивирана поради се поголемата потреба од овие

профили на високостручни кадри, а исто така и поради тоа што овие факултети во однос на техничките и медицинскиот факултет полесно и побрзо можат да се завршат.

Во општествено-јазичната насока бројот на учениците кои имаат реална желба за занимања од природната група на науки изнесува 26,19% што претставува само $1/4$ од вкупниот број. Од нив најголемиот процент 60% се одредуваат за лекари, а другите 40% на различни други занимања од природната област на науки. Тоа се всушност оние ученици кои се ориентирани во општествено-јазичната насока бидејќи во целина наставниот план и програм е полесен. Но, при изборот на професијата имаат желба да бидат лекари поради високиот општествен статус и се уште големите потреби од тие профили.

Кога ќе се анализираат вкупните податоци во табелата веднаш ќе се забележи дека 58,81% од гимназијалците се ориентираат за занимања од општествените науки, а само 41,19% за занимања од природните и техничките науки. Меѓутоа, спрема некои показатели во нашата Република во наредниов среднорочен и подолгорочен развиток поголеми се потребите од високо-стручен технички кадар. Опш-

тествената оправданост ќе беше далеку поголема во колку тој однос кај гимназијалците беше обратен.

Причините за таквиот однос се разновидни. Кога би имале развиени стручни служби за професионална ориентација во гимназиите, општините и на универзитетот, тогаш сигурно е дека поголемиот број од гимназијалците при изборот на идната професија покрај другите нужни претпоставки ќе ги респектираат и кадровските потреби на општествената заедница. На тој начин ќе се намали како суфицитарноста, така и дефицитарност а на високостручните кадри, а со тоа ќе се заштедат огромни материјално-финансиски средства.

Реалните професионални желби на учениците можат да се согледаат и од следнава ранг-листа:

Ранг-листа на желбите за реален избор на професијата

Ред. бр.	Желба за реален избор на професијата	Општ ранг	Ранг по насоки	
			Природно-мат.	Општест. јазична
1.	Правник	1	3	1
2.	Лекар	2	1	3
3.	Економист	3	2	3
4.	Професор	4	4	2
5.	Архитект	5	5	6
6.	Електроинжењер	6	5	-
7.	Фармацеут	7	6	-
8.	Наставник	8	9	4
9.	Агроном инжењер	8	8	6
10.	Инжењер сообраќаен	8	7	7
11.	Инж. шумарски	9	10	4
12.	Технолог	9	7	7
13.	Уметник	10	9	6
14.	Артист	10	-	4
15.	Политиколог	10	8	7
16.	Инжењер (неодредено)	11	9	7
17.	Инж. машински	11	9	7
18.	Новинар	11	9	7
19.	Социјален работник	11	-	5
20.	Виша медицинска сестра	12	-	6
21.	Криминолог	12	-	6
22.	Археолог	12	10	7
23.	Инж. градежен	12	9	-
24.	Инж. земиски	13	10	-
25.	Инж. металург	13	10	-
26.	Инж. рударски	13	-	7
27.	Инж. по заштита	13	10	-
28.	Ренгенолог	13	-	7
29.	Физиотерапеут	13	10	7
30.	Инструментатор	13	10	-
31.	Фил. режисер	13	-	7

Од оваа ранг-листа може да се согледа општиот статус на одделни професии како и статусот по насоки. Ако се споредат првите пет места во општиот ранг со рангот по насоки ќе се види дека некои големи разлики не постојат.

Во општата ранг-листа на прво место е занимањето правник. За оваа професија изразиле реална професионална желба 89 или 21,19% од гимназијалците. Веднаш по него доаѓа занимањето лекар со 88 или 20,95%, потоа економист со 16,90%, професор со 14,52% и архитект со 3,81%. За овие пет занимања се определиле 77,37%. Последниот ранг го имаат повеќе занимања: инж.земски, инж.металург, инж.рудар, инж.по заштита, рентенолог и др. Меѓутоа, за овие занимања се одредиле само по еден ученик или 0,24%.

Кога ранг-листава ќе ја анализираме по насоки ќе забележиме извесни разлики. Кај природно-математичката насока на прво место со 52 или 24,76% е занимањето лекар. На второ место економист со 35 или 16,67%, на трето правник со 30 или 14,28%, четврто професор 9,05% и петто архитект и електроинжењер. Последниот ранг го заземаат занимањата: инж.металург, археолог, инж.шумар, инж. по заштита и инструментатор.

Во општествено-јазичната насока на

прво место е занимањето правник со 59 или 28,09%, второ место професор со 42 или 20,00%, трето економист и лекар со 17,14%, четврто наставник и инж.шумар и петто социјален работник. На последно место од ранг-листата се наоѓаат занимањата: археолог, инж.рудар, ренгенолог, физиотерапевт и филмски режиер.

Споредбените показатели во ранг-листите на обете насоки одат во прилог на констатациите од предходната табела. Поголеми изненадувања во популарноста на некои занимања има кај учениците од природно-математичката насока. Кај нив после занимањето лекар најпопуларни се: економист, правник и професор. Од професорите има извесен дел што се определуваат за природните предмети. Меѓутоа, кога се има во предвид составот и физиономијата на наставниот план и програм, ќе се види дека во природно-математичката насока наставните предмети што се под "А" или кои се застапени со најголем фонд на часови се од групата на природните и техничките науки. Додека во општествено-јазичната насока под "А" или со најголем фонд на часови се застапени наставните предмети од општествената група на науки. Оттаму пoлогично и поприродно ќе беше при професионалното ориентирање на уче-

ниците од природно-математичката насока првите места во ранг-листата место занимањата економист, правник и професор, да ги завземаа занимања од природните и техничките науки.

Кога ќе се имаат во предвид сегашните и перспективните потреби од високостручни кадри, на нашата самоуправна социјалистичка заедница, тогаш при професионалното ориентирање психички и општествено пооправдани би биле поместувањата кај учениците од општествено-јазичната насока. За отклонување на извесен дел од овие слабости постојат објективни услови со воведувањето на поголем број на насоки во таканаречениот специјализиран или завршен период од средното образование.

ТАБЕЛА - 28 Желбата за реален избор на професијата и погрешката во изборот на насоката

Желба за реален избор	Да	Не	Вкупно
Професија од областа на природн. и техн. науки	6,36	93,64	41,19
Професија од областа на општествен. науки	10,12	89,88	58,81
Вкупно	8,57	91,43	100,00

Гледано во целост како општо така и спрема желбата за реален избор на професијата најголемиот процент од 89,88% до 93,64% од учениците сметаат дека не погрешиле во изборот на насоката. Процентот на оние кои погрешиле е помал. При тоа се забележува дека повеќе погрешиле оние кои бираат професија од областа на општествените науки, отколку другите.

ТАБЕЛА - 29 Желбата за реален избор на професијата и одлучноста за идната професија

Желба за реален избор	да	не	Вкупно
Професија од областа на природно-техн. науки	41,04	58,96	41,19
Професија од областа на општествените науки	29,55	67,45	58,81
Вкупно	34,28	65,72	100,00

Кога желбата за реален избор на професијата се вкрсти со одлучноста за идната професија уште пред изборот на насоката ќе се види дека поголемиот процент од учениците не знаеле која професија ќе изберат. Учениците кои имаат желба за професија од природните и техничките

науки во однос на другите повеќето или 41,04% знаеле за која професија ќе се определат по завршувањето на гимназијата.

ТАБЕЛА - 30 Желбата за реален избор на професијата и времетраењето на размислувањето

Желба за реален избор	До 2 год.	Од 2-4 г.	Повеќе од 4 г.	Вкупно
Професија од областа на природните и техничките науки	53,76	17,34	28,90	41,19
Професија од областа на општествените науки	59,92	22,67	17,41	58,81
Вкупно	57,38	20,48	22,14	100,00

Резултатите од оваа табела логички се надоврзуваат на податоците од предходната табела. Таму констатиравме дека поголемиот процент од учениците при изборот на насоката се уште не знаеле која професија ќе ја изберат. Во оваа табела таквата констатација се потврдува преку други индикатори. Имено и овде поголемиот број или 57,38% одлуката за професијата што реално имаат желба да ја изберат ја донесле во последните две години.

Натаму, разгледувајќи ги податоците

во целина ќе видиме дека после нив следи категоријата, која за професијата размислуваат повеќе од четири години и на крајот оние кои размислувале од две до четири години.

Кога податоците ги анализираме спрема областа од која учениците имаат желба да ја изберат професијата, тогаш ќе забележиме иста тенденција со мали отстапувања во некои категории. И тука најголемиот процент кај обете групи на ученици размислувале до две години. Процентот на оние кои размислувале од 2 - 4 години поголем е кај оние кои сакаат да се одредат за занимања од општествените науки. Додека оние кои имаат желба да изберат занимање од областа на природните и техничките науки повеќето размислувале повеќе од четири години.

ТАБЕЛА - 31 Желбата за реален избор на професијата и тешкотите во изборот

Желба за реален избор	Многу лесно	Лесно	Средно	Тешко	Многу тешко	Вкупно
Професија од областа на природните и техн.нау.	5,78	8,67	45,67	31,79	8,09	41,19
Професија од областа на општествените науки	4,06	7,69	49,39	31,17	7,69	58,81
Вкупно	4,76	8,09	47,86	31,43	7,86	100,00

Податоциве во оваа табела како и во табелата бр.14 сосема јасно покажуваат оти најголемиот процент и кај оние што имаат желба за занимања од областа на природните и техничките науки и кај другите се одлучил за средниот степен. По нивно мислење изборот на идната професија не е нито лесно нито тешко прашање. Веднаш по нив следат оние ученици кои се на мислење дека донесувањето на одлуката е тешко.

Од учениците кои имаат желба за реален избор на професијата од областа на општествените науки над 80% спаѓаат во степените "средно" и "тешко". И кај другите кои се ориентирани на занимања од природната и техничката област состојбата е слична. Од нив околу две третини спаѓаат во степенот "средно" и "тешко".

Од овие податоци можеме да констатираме дека учениците од моментот кога ќе почнат да размислуваат за идната професија до дефинитивната одлука преживуваат различни субјективни и објективни тешкотии. Во разрешувањето на таквите тешкотии можат да помогнат родителите, наставниците и стручните служби за професионална ориентација.

ТАБЕЛА - 32 Желбата за реален избор на професијата и успехот

Желба за реален избор	Одлични	Мн. добри	Добри	Доволни	Недоволни	Вкупно
Професија од областа на природните и технич. науки	31,79	20,23	20,23	7,52	20,23	41,19
Професија од областа на општествените науки	12,55	14,57	20,65	18,62	33,61	58,81
Вкупно	20,48	16,90	20,48	14,05	28,09	100,00

Кога желбата за реален избор на професијата се вкрсти со успехот на учениците се забележуваат две тенденции. Првата се однесува на успехот на учениците воопшто и за оние ученици кои имаат желба за занимања од областа на општествените науки. Кај нив најголемиот процент спрема општиот успех спаѓаат во категоријата недоволни. При објаснувањето на вака големиот број на недоволни ученици треба да се имаат во предвид две поединости. Прво, успехот на учениците е земен од крајот на првото полугодие и второ, како ученици со недоволен успех се сметаат оние кои имаат една или повеќе недоволни оценки. Практичното искуство во работата на училиштата покажува дека успехот на крајот од првото полугодие скоро секогаш е по-

слаб во однос на крајот од учебната година. Ненавлегувајќи во објаснување на овој феномен, можеме сосема сигурно да тврдиме дека успехот на учениците на кои се изврши испитувањето на крајот од учебната година ќе беше многу подобар.

Втората тенденција е сосема обратна од предходната и карактеристична е за учениците кои имаат реална професионална желба од областа на природните и техничките науки. Кај нив на прво место по успехот се одличните ученици со 31,79%, а на последно доволните со 7,52%.

Изнесените податоци наведуваат на констатација дека во структурата на учениците кои сакаат да бираат занимање од областа на техничките и природните науки не само што има најголем број на одлични, а најмал процент на недоволни и доволни, туку и во целост тие се подобри по успех, отколку учениците кои се ориентираат на занимања од општествената област на науки.

ТАБЕЛА - 33 Желбата за реален избор на професијата и социјалното потекло

Желба за реален избор	Земјоделско	Работничко	Занаетчиско	Службеничко	Слоб. проф.	Вкупно
Професија од областа на природните и технич. науки	6,36	32,37	2,89	58,38	-	41,19
Професија од областа на општествените науки	5,81	44,13	4,45	43,32	2,43	58,81
Вкупно	5,81	39,28	3,81	49,53	1,43	100,00

Уште во табелата бр.7 укажавме на социјалниот состав на учениците општо и спрема избраната насока. Истите карактеристики во однос на социјалниот состав се забележуваат и во оваа табела. Во општата популација на гимназијалците најголемо е учеството на учениците од службеничките семејства, а потоа од работничките.

Таквиот состав се потврдува и во оваа табела каде што е вкрстена желбата за реален избор на идната професија со социјалното потекло. Кога ќе се спореди социјалниот состав на учениците спрема областа од која сакаат да изберат професија, се забележуваат извесни раз-

лики. Во групата која професионално се ориентира во областа на техничките и природните науки по своето учество на прво место се учениците од службенички семејства, потоа од работнички, земјоделски и на последно место од занаетчиски семејства. Ваквиот социјален состав сосема се поклопува со општиот социјален состав на гимназијалците од четвртите класови. Меѓутоа во групата која професионално е ориентирана во занимава од општествените науки најмногу учествуваат учениците кои потекнуваат од работнички семејства, а потоа од службенички.

Од овие податоци можеме да заклучиме дека социјалниот состав на учениците спрема желбата за реален избор на професијата во целост се поклопува со социјалниот состав наблудуван спрема избраната насока за школување.

Всушност, поместувањето на извесен број на ученици од едната или другата насока при изборот на занимањето во другата област, непредизвикува промени во учеството на одделни социјални слоеви.

ТАБЕЛА - 14 Желбата за реален и желбата за идеален избор на професијата

Н а с о к а		Желба за идеален избор		Вкупно
		Се совпаѓа	Не се совпаѓа	
Желба за реален избор	Природно-математичка	50,00	50,00	50,00
	Општествено-јазична	58,57	41,43	50,00
Вкупно		54,28	45,72	100,00

Во прашалникот на испитаниците им беше дадена можност да се изјаснат кое занимање имаат желба да го изберат без разлика на индивидуалните способности, материјалните можности и кадровските потреби на општествената заедница т.е. да извршат "идеален" избор. Кога желбата за реален избор се вкрсти со желбата за идеален избор со цел да се види во која мера постои совпаѓање на желбите, се констатира дека кај учениците од природно-математичката насока кај половината се совпаѓаат, а кај другата половина не се совпаѓаат. Кај учениците од општествено-јазичната насока постојат поинтересни соодноси. Имено, кај по-

веќето – 57% идеалните и реалните желби не совпаѓаат, а кај помалиот број или 41,43% желбите не се совпаѓаат. Слични соодноси постојат кога оваа појава ќе се проследи без разлика на насоката.

Од податоците во табелата бр.27 изведовме заклучок дека повеќето ученици во обете насоки при изборот на идната професија се ориентираат во соодветната област на својата насока. Во врска со тоа се поставува прашањето дали постои поврзаност меѓу избраната насока за школување и желбата за реален избор на професијата? Ние појдовме од претпоставка дека таква поврзаност постои.

За таа цел се пресмета Φ (ϕ) коефициентот на корелација по следната формула:

$$\Phi = \frac{ad - bc}{(a + b)(a + c)(b + d)(c + d)}$$

Значајноста на Φ коефициентот се одреди преку значајноста на χ^2 . Ако е χ^2 значаен, тогаш значаен е и Φ .²⁷ $\chi^2 = N\Phi^2$

Врз основа на пресметките се утврди дека меѓу желбата за реален избор на занимањето и избраната насока постои поврзаност ($\chi^2=38,993$).

²⁷ Борис Петз, Основне статистичке методе, Загреб, 1964, стр.127.

χ^2 е статистички значаен на ниво од 0,01% со 1 степен на слобода. Според тоа нашата појдовна хипотеза се потврди.

5.2. Желбата за реален избор на професијата и специјалните ментални способности

Втората првична хипотеза гласи:

Кај учениците од четвртите класови на гимназијата меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалните (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности постои поврзаност.

ТАБЕЛА - 35 Желбата за реален избор на професијата и спацијалната специјална способност

Желба за реален избор	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Професија од областа на природните и технич. науки	36,99	63,01	41,19
Професија од областа на општеств. науки	51,01	48,99	58,81
Вкупно	45,24	54,76	100,00

Податоците во табелава сосема јасно

показуваат дека меѓу учениците кои имаат реална желба за занимања од различни области на науките по однос на развиеноста на спацијалната ментална способност постојат извесни разлики. Од оние кои имаат желба за реален избор на професија од областа на природните и техничките науки поголемиот број или 63,01% се наоѓаат над аритметичката средина. Додека оние кои имаат желба за избор на професија од областа на општествените науки повеќето или 51,01% се наоѓаат под просечната вредност.

Откако се пресмета корелацијата со Φ коефициентот се утврди дека меѓу желбата за реален избор на идната професија и спацијалната ментална способност постои поврзаност ($\chi^2=8,064$). χ^2 статистички е значаен на ниво од 0,01% со 1 степен на слобода.

Во делот каде што се зборува за односот меѓу избраната насока и димензиите на личноста се утврди дека спацијалната ментална способност е поразвиена кај учениците од природно-математичката насока. Исто така се утврди оти поголемиот процент од учениците имаат желба за реален избор на професијата од соодветната област.

Изнесените податоци одат во прилог на поставената хипотеза.

ТАБЕЛА - 36 Желбата за реален избор на професијата и вербалната специјална ментална способност

Желба за реален избор	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Професија од областа на природните и техн. науки	39,88	60,12	100,00
Професија од областа на општествените науки	52,23	47,77	100,00
Вкупно	47,14	52,86	100,00

Кога желбата за реален избор на професијата се вкрсти со вербалната специјална способност се утврдија односи како и за специјалната способност. Повеќето или 60,12% од оние кои се ориентираат за занимања од областа на природните и техничките науки спрема постигнатите резултати се наоѓаат над аритметичката средина. Кај другите ученици кои се ориентираат за занимања во општествената област на науки повеќето или 52,23% се наоѓаат под аритметичката средина.

Меѓу желбата за реален избор на професијата и вербалната специјална способност по-

ови корелација ($\chi^2 = 6,216$). χ^2 е статистички значаен на ниво од 0,05% со 1 степен на слобода.

Во предходниот дел утврдивме дека специјалната вербална способност е поразвиена кај учениците од природно-математичката насока. Во обете насоки поголемиот број од ученици се ориентира во соодветната насока. Тој однос е 41,20%, спрема 73,81% во корист на општествено-јазичната насока.

Од изнесените податоци се потврдува поставената хипотеза за поврзаноста меѓу желбата за реален избор на професијата и вербалната специјална способност.

ТАБЕЛА - 37 Желбата за реален избор на професијата и перцептивната специјална ментална способност

Желба за реален избор	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Професија од областа на природните и техничките науки	45,66	54,34	41,19
Професија од областа на општествените науки	57,09	42,91	58,81
Вкупно	52,38	47,62	100,00

Наблудувајќи ги податоците во табелава се констатираат скоро исти соодноси како и за предходно опишаните специјални способности. Меѓу учениците од едната и другата категорија по однос на специјалната перцептивна способност постојат разлики. Кај учениците кои имаат желба за занимања од природните и техничките науки 54,34% се сместени над аритметичката средина, а кај учениците кои се ориентираат на занимања од општествените науки, повеќето или 57,09% се под аритметичката средина.

Меѓу желбата за реален избор на професијата и перцептивната ментална способност постои корелација ($\chi^2 = 5,292$). χ^2 е статистички значаен на ниво од 0,05% со 1 степен на слобода. Sprema тоа, поставената хипотеза и за овој вид на специјална способност е потврдена.

ТАБЕЛА - 38 Желбата за реален избор на професијата и нумеричката специјална ментална способност

Желба за реален избор	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Професија од областа на природните и технич. науки	47,40	52,60	41,19
Професија од областа на општеств. науки	52,63	47,37	58,81
Вкупно	50,47	49,53	100,00

Податоците во оваа табела покажуваат слични односи и во поглед на нумеричката (бројчаната) специјална способност. И овде учениците кои имаат реална професионална желба од областа на техничките и природните науки повеќето или 52,60% се над аритметичката средина, а учениците кои се ориентираат за занимања од општествените науки 52,63% се под просечната вредност.

Меѓу желбата за реален избор на професијата и нумеричката специјална ментална спо-

способност постои корелација ($\chi^2 = 1,092$), но не е статистички значајна. За оваа специјална способност поставената хипотеза не е потврдена.

Имајќи ги во предвид податоците во табелата (35, 36, 37 и 38), и резултатите од пресметаната корелација, можеме да заклучиме дека меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалните ментални способности (спацијални, вербални и перцептивни) постои поврзаност која е статистички значајна. Оваа посебна хипотеза за овие три специјални способности е потврдена.

Меѓутоа, поединечниот дел на хипотезата кој се однесува на односот меѓу желбата за реален избор на професијата и нумеричката способност не се потврди. Добиениот χ^2 е помал од граничната вредност со еден степен на слобода и не е значаен. Sprema тоа, овој дел на посебната хипотеза што може да се смета како поединачна хипотеза не може да се потврди.

ТАБЕЛА - 39 Желбата за реален избор на професијата и специјалните способности (општ скор)

Желба за реален избор	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Професија од областа на природните и техн. науки	41,04	58,96	41,19
Професија од областа на општеств. науки	53,04	46,96	58,81
Вкупно	48,09	51,91	100,00

Податоциве во табелава укажуваат на извесни разлики меѓу учениците кои се ориентираат во една и друга област. Додека поголемиот процент - 58,96% од учениците кои имаат желба за занимање од областа на природните и техничките науки спрема постигнатите резултати се наоѓаат над аритметичката средина, дотогаш повеќето или 53,04% од учениците кои се ориентираат за занимања од областа на општествените науки се наоѓаат под аритметичката средина.

Пресметаниот $\chi^2 = 5,838$ со 1 степен на слобода статистички е значаен на ниво од 0,05%. Тоа значи да меѓу "Г" факторот и желбата за реален

избор на професијата постои поврзаност, кое
оди во прилог на поставената хипотеза.

6. Заклучоци за поврзаноста на желбата
за реален избор на професијата со из-
браната насока и специјалните ментал-
ни способности

Поаѓајќи од емпириските податоци,
нивната анализа и интерпретација, можеме да
ги изведеме следните заклучоци:

1. Меѓу желбата за реален избор на
професијата и избраната насока постои значај-
на статистичка поврзаност на ниво од 0,01%.

Поголемиот процент од учениците во
обете насоки при изборот на идната професија
се ориентираат на занимања од соодветната об-
ласт. Таквиот однос не само што зборува за
поврзаноста меѓу училишната и професионалната
ориентација, туку во исто време го оправдува
постојењето на насоките во гимназијата.

2. Меѓу желбата за реален избор на
професијата и специјалната (спацијална, вер-

бална и перцептивна) ментална способност постои значајна статистичка поврзаност ($C=0,05$; $V=0,05$; $P=0,05$).

Учениците кои имаат реална професионална желба за занимања од областа на природните и техничките науки како група по развиеноста на специјалните ментални способности повеќето се групирани над просечната вредност.

Меѓутоа, учениците кои имаат желба за реален избор на професијата за занимања од областа на општествените науки како група по развиеноста на специјалните ментални способности повеќето се групирани под просечната вредност. Во првата група спаѓаат 56,20% од природно-математичката насока и плус 26,19% од општествено-јазичната насока. Додека втората група ја сочинуваат 73,81% од општествено-јазичната насока и плус 43,80% од природно-математичката насока.

3. Меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалната нумеричка ментална способност постои поврзаност, но не е статистички значајна.

7. Категорија на ученици кои имаат реална
желба за професија од другата област
на науките

ТАБЕЛА - 40 Желба за реален избор на професијата и полот

Желба за реален избор на професијата од друга област		М	Ж	Вкупно
Природно-математичка	Професија од општествената група на предмети	57,61	42,39	62,58
Општествено-јазична	Професија од природните и техничките науки	36,36	63,64	37,42
Вкупно		49,66	50,34	100,00

За подетално откривање на одредени врски и односи меѓу насоката и желбата за реален избор на идната професија се наметна потребата од поинтензивно анализирање на некои покарактеристични категории на ученици.

Во тој контекст посебен феномен претставуваат оние ученици кои по завршувањето на гимназијата имаат желба професионално да се о-

риентираат на занимава од другата област на науките. Од вкупниот број на земениот примерок 147 или 41,43% мотивирани се да бираат професија не од својата насока, туку од областа на другите науки. Мошне големиот процент на оваа категорија на ученици побудува посебен интерес и внимание за подетално анализирање од повеќе аспекти.

Кога желбата за реален избор на професијата се вкрсти со полот - табела - 40 и податоците се споредат со таквиот состав на целиот примерок, се констатира дека некои суштински разлики меѓунив непостојат. Прво, и во едната и во другата табела поголемиот број припаѓаат на женскиот пол, а со тоа што во посебна категорија разликата меѓу половите е далеку помала. Во вкупниот примерок разликата меѓу половите изнесува 9,04, а во категоријата на ученици кои имаат желба да изберат професија од другата област на науки е само 0,68. Второ, и кај едните и кај другите во природно-математичката насока поголемиот процент се машки, а во општествено-јазичната насока повеќето се женски.

Од оваа компарација можеме да зак-

лучиме дека некои посебно релевантни разлики меѓу учениците од целиот примерок и оваа посебно издвоена категорија на ученици по однос на полот не постојат.

Наблудувајќи ја категоријата на ученици кои имаат желба професионално да се ориентираат во другата област на науките по насоки ќе забележиме дека тој процент е далеку поголем во природно-математичката, отколку во општествено-јазичната насока. Разликата меѓу нив е скоро педесет посто.

ТАБЕЛА - 41 Желбата за реален избор на професија од другата област и грешката во изборот на насоката

Желба за реален избор на професијата од друга област		да	не	Вкупно
Природно-математичка насока	Професија од општествена-та група на предмети	20,65	79,35	62,58
Општествено-јазична насока	Професија од природната група на предмети	5,45	94,55	37,42
Вкупно		14,96	85,04	100,00

Податоциве во оваа табела логички се надоврзуваат на предходната табела. Имено, мошне е интересно прашањето дали учениците кои имаат желба да изберат професија од другата област на науки сметаат дека погрешиле при изборот на насоката. Вредноста на овие податоци по-реално можат да се оценат кога ќе се компарираат со податоците во табелата бр.9. Меѓу овие две табели постојат и сличности и разлики. Од една страна во обете табели постои иста тенденција во смисла на тоа што и општо и посебно поголемиот процент од учениците се на мислење оти при изборот на насоката непогрешиле. Но, од друга страна процентот на оние кои погрешиле кај овие кои имаат намера да изберат професија од другата област, спореден со истиот на ниво од цел примерок е мошне поголем. Така на пример, кај учениците од природно-математичката насока тој однос е 12,86% спрема 20,65% во корист на категоријата која има желба за професија од општествената област на науки. Кај општествено-јазичната насока тој однос е значително помал.

Нашето објаснување во врска со оваа појава меѓу едната и другата насока логички се заснива на фактот што од вкупниот број на оние

кои имаат желба професионално да се ориенти-
раат за занимања од другата област 62,58%
припаѓаат на природно-математичката насока,
а 37,42% на општествено-јазичната насока.

Исто така, кога ќе се има во пред-
вид дека испитувањето е извршено при крајот
на завршувањето на школувањето во гимназија-
та, тогаш самокритичноста во оценувањето на
грешката во изборот на насоката мора да се
свати како мошне објективна.

ТАБЕЛА - 42 Желба за реален избор на
професијата од друга об-
ласт и одреденоста за ид-
ната професија

Желба за реален избор на професија од друга област		да	не	Вкупно
Природно-математичка	Професија од општествената група на науки	21,74	78,26	62,58
Општествено-јазична	Професија од природната и техничката група на науки	38,18	61,82	37,42
Вкупно		27,89	72,11	100,00

Погледнато во целина без обзир на насоката учениците кои имаат намера да избераат професија од другата област - 72,11% при изборот на насоката не биле одлучени за идната професија, а само 27,89% уште тогаш биле одредени за идната професија.

Кога податоците во оваа табела ќе се споредат со табелата бр.10 тогаш јасно се гледа дека како кај целиот примерок, така и кај оваа категорија на ученици поголемиот процент при изборот на насоката не бил се уште одреден за идната професија.

Во оваа табела посебно се интересни учениците кои уште кога се ориентирале по насоки биле одредени за идната професија. Бројот на овие ученици во општествено-јазичната насока е поголем и изнесува 38,18%, спрема 21,74% во природно-математичката насока. При тоа иако природно-математичката насока во категоријата на ученици кои имаат желба за професија од другата област на науки, учествува со многу поголем процент - 62,58%, спрема 37,42% од другата насока, во односот на одлучноста за идната професија општествено-јазичната насока учествува со многу поголем процент.

Овие податоци се сосема веројатни кога ќе се поврзат со учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на својата насока. Имено, додека во предходната табела кај општествено-јазичната насока помале процентот на учениците кои мислат дека погрешиле во изборот на насоката, дотогаш во оваа насока далеку е поголемо учеството на учениците кои предходно биле одлучени за идната професија.

Меѓутоа, кај природно-математичката насока во однос на општествено-јазичната поголем е процентот на оние кои погрешиле во изборот на насоката, а затоа пак помал е процентот на предходно одлучените за идната професија.

Врз основа на овие податоци и нивните односи можеме да заклучиме дека одлученоста за идната професија и грешката во изборот на насоката се во обратен пропорционален однос. Тоа од своја страна укажува на фактот да во колку постојат поопстојни припреми уште пред изборот на насоката во така наречената припремка фаза, во толку грешките во изборот на насоката ќе бидат помали, а померувањето од една насока во друга област на занимања ќе биде сведено на минимум.

ТАБЕЛА - 43 Желба за реален избор на професија од друга област и специјалните ментални способности (општ скор)

Желба за реален избор на професија од друга област		Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичке	Професија од општествената група на науки	55,43	44,57	62,58
Општествено-јазична	Професија од природните и техничките науки	49,09	50,91	37,42
Вкупно		53,06	46,94	100,00

Во анализа посебно е интересно да се согледа оваа категорија наученици спрема општиот скор на четирите специјални ментални способности. За таа цел се вкрсти желбата за реален избор на професијата со општиот скор на специјалните ментални способности. Вршејќи подетална анализа на добиените податоци, сосема јасно ќе се забележи дека и тие логички се надоврзуваат на предходните. При тоа се констатираат три поединости:

Прво, учениците кои имаат желба за избор на професија од друга област наблудувани во целина без оглед на насоката спрема развиеноста на специјалните ментални способности 53,06% се наоѓаат под просечната вредност на целиот примерок.

Второ, учениците од природно-математичката насока во однос на овие специјални способности 55,43% се наоѓаат под просечната вредност. Оваа констатација оди во прилог на фактот што поголемиот процент од учениците кои имаат намера да изберат професија од општествената група на науки припаѓаат на оваа насока.

Трето, процентот на учениците од општествено-јазичната насока кои спрема развиеноста на специјалните ментални способности се наоѓаат под просечната вредност е помал во однос на природно-математичката насока. Овој податок оди во прилог на предходно утврдената појава што учениците од општествено-јазичната насока во однос на природно-математичката насока далеку помалку учествуваат во категоријата која има желба за избор на занимање од другата област.

Меѓутоа, кога податоците во оваа табела ќе се компарираат со податоците во табелата бр.21, ќе се забележат обратни односи. Во природно-математичката насока учениците од целиот примерок во однос на развиеноста на специјалните ментални способности поголемиот процент се над просечната вредност, додека категоријата на ученици од оваа насока кои имаат желба и намера да изберат професија од општествената група на науки повеќето или 55,43% се под просечната вредност.

Од друга страна во општествено-јазичната насока учениците од целиот примерок во однос на развиеноста на овие способности повеќето од нив се наоѓаат под просечната вредност, а оние кои имаат желба за избор на професија од областа на природните и техничките науки поголемиот процент од оваа насока се над просечната вредност.

Од изнесените податоци можеме да заклучиме дека категоријата на ученици кои имаат желба за реален избор на професија од другата област на науки имаат послабо развиени специјални ментални способности во однос на учениците од целиот примерок. Учени-

ците од природно-математичката насока кои професионално се ориентираат за занимања од областа на општествените науки имаат послабо развиени специјални ментални способности, и сметаат оти побрзо и полесно ќе ги завршат студиите. Напротив, учениците од општествено-јазичната насока кои сакаат да изберат професија од областа на природните и техничките науки повеќето имаат поразвиени специјални ментални способности и сметаат дека успешно професионално ќе се оспособат.

ТАБЕЛА - 44 Желба за реален избор на професијата од друга област и менталната ригидност

Желба за реален избор на професијата од друга област		Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	Професија од областа на општествената група на науки	43,48	56,52	62,58
Општествено-јазична	Професија од областа на природните и техничките науки	40,00	60,00	37,42
Вкупно		42,18	57,82	100,00

Спрема податоциве во табелава учениците кои имаат желба за избор на занимање од друга област повеќето или 57,82% се над просечната вредност. Тие во однос на целиот примерок се пофлексибилни и полесно ги менуваат желбите за идната професија. Флексибилноста во изборот на професијата е составен дел на целокупното нивно поведение.

Од изнесените податоци, нивните односи и интерпретацијата можат да се изведат следните заклучоци:

1. Категоријата на ученици кои имаат желба професионално да се ориентираат за занимање не од областа на својата насока, туку од другата област на науки споредена со групата на ученици кои погрешиле во изборот на насоката во рамките на целиот примерок се разликува. Процентот на учениците од оваа категорија кои погрешиле во изборот на насоката во однос на истите во целиот примерок е скоро сто по сто поголем. Грешката во изборот на насоката е еден од факторите кој допринесува за професионално ориентирање во другата област на занимања.

2. Одлучноста за идната професија

при изборот на насоката и грешката во изборот на насоката се во обратен пропорционален однос.

3. Категоријата на ученици кои имаат желба за реален избор на професија од другата област на науки во целост имаат послабо развиени специјални ментални способности во однос на учениците од целиот примерок. Гледано по насоки состојбата е поинаква.

Во природно-математичката насока поголемиот број или 55,43% од овие ученици имаат послабо развиени специјални ментални способности. Тие сметаат дека полесно и побрзо професионално ќе се оспособат во другата област на науки.

Напротив, учениците од општествено-јазичната насока кои имаат желба да изберат занимање од областа на природните и техничките науки повеќето по развиеноста на специјалните способности се над просечната вредност. Овој факт ја оправдува нивната ориентација во другата област.

4. Категоријата на ученици кои имаат желба за избор на професија од друга област во

споредба со учениците од целиот примерок се пофлексибилни во изборот на идната професија.

8. Категоријата на ученици кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката

ТАБЕЛА - 45 Избраната насока и полот

Насока	М	Ж	Вкупно
Природно-математичка	74,07	25,93	75,00
Општествено-јазична	55,55	44,45	25,00
Вкупно	69,44	30,56	100,00

Посебен интерес за целта на ова истражување претставува категоријата на учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката. Наблудувајќи ги нивните податоци спрема насоката и полот ќе забележиме дека 69,44% се машки, а 30,56% се женски, односно 75,00% се од природно-математичката насока, а 25,00% од општествено-јазичната насока.

Кога овие односи ќе ги споредиме со целиот примерок табела бр.4, ќе забележиме сосема обратна тенденција. Во составот на целиот примерок учеството на женскиот пол е пого-

лемо и изнесува 54,52%, спрема 45,48% на машкиот пол. Ако оваа тенденција натаму се проследи по насоки јасно ќе се види оти промени по полот повеќе има во општествено-јазичната насока. Додека во составот на целиот примерок во општествено-јазичната насока учеството на женските во однос на машките е мошне поголемо, дотогаш во категоријата на ученици кои се намислење дека погрешиле во изборот на насоката повеќето или 55,55% се машки.

Од податоциве и нивните односи можеме да заклучиме дека учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката две третини се од машкиот пол. Спрема тоа, учениците од машки пол во гимназијата повеќе се подложени на грешки во училишната ориентација по насоки, отколку учениците од женскиот пол.

ТАБЕЛА - 46 Избраната насока и времето за размислување за идната професија

Насока	Помалку од една година	1 - 2 години	2 - 4 години	Повеќе од 4 г.	Вкупно
Природно-математичка	44,44	22,22	14,82	18,52	75,00
Општествено-јазична	66,67	11,11	22,22	-	25,00
Вкупно	50,00	19,44	16,67	13,89	100,00

Ако категоријата на ученици кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката ја анализираме спрема времетраењето на размислувањето за идната професија, ќе констатираме оти 50,00% од нив биле преокупирани со овој проблем помалку од една година. Другата половина на ученици распоредени се во три колони и нивното учество се движи од 13,89% до 19,44%.

Кога податоците во оваа табела ќе ги споредиме со податоците од целиот примерок - табела бр.13, ќе забележиме одредени разлики. Најуочлива разлика е кај оние кои за изборот на идната професија размислувале помалку од една година. Во однос на ова прашање во табелата за целиот примерок најголемиот процент

од учениците размислувале од 1 - 2 години. Додека пак во оваа табела најголемиот број или 50,00% од учениците биле мотивирани да размислуваат само помалку од една година. Овој податок оди во прилог на констатацијата да поголемиот дел од учениците кои се на мислење дека погрешиле во изборот на насоката тек во последната година од школувањето отпочнале да размислуваат за професијата која треба да ја изберат.

Од овие податоци можеме да заклучиме дека категоријата на ученици кои сметаат оти погрешиле во изборот на насоката најголемиот број или 50,00% се мотивирале за изборот на идната професија во последната година од школувањето во гимназијата. Спрема тоа, задоцнетото и покусото време на размислување за идната професија во која една третина од животниот век треба да спроведе на работното место, се јавува како еден од мошне релевантните фактори за согледување на грешката во изборот на насоката.

ТАБЕЛА - 47 Избраната насока и специјалните ментални способности (општ скор)

Насока	Под аритметичка средина	Над аритметичка средина	Вкупно
Природно-математичка	59,26	40,74	75,00
Општествено-јазична	66,67	33,33	25,00
Вкупно	61,11	38,89	100,00

Во оној дел од анализа каде што ја согледуваме зависноста меѓу изборот на насоката и менталните специјални способности, сознавме оти тие се јавуваат како важна детерминанта при ориентирањето по насоки.

Анализирајќи ја категоријата на учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката во табелава може сосема јасно да се согледа да 61,11% по степенот на развиеноста на овие способности се наоѓаат под просечните резултати. Истата тенденција присутна е и по насоки со прилично голема разлика меѓу оние што се под и над просечната вредност.

Ако резултатите во оваа табела ги

компарираме со резултатите во табелата бр.21 ќе уочиме две карактеристични разлики. Првата се однесува на општите податоци во обете табели без оглед на насоките. Кај општиот примерок повеќе се застапени учениците кои по развиеноста на менталните специјални способности се наоѓаат над просечната вредност. Додека пак кај категоријата на ученици кои се на мислење дека погрешиле во изборот на насоката постои обратна појава. Тука поголемиот процент на ученици се наоѓа под просечната вредност.

Втората разлика се однесува на учениците од природно-математичката насока. И кај овие ученици во целиот примерок, повеќето се над просечната вредност, а кај оваа категорија повеќето се под просечната вредност.

Што се однесува за учениците од општествено-јазичната насока тенденцијата во двете табели е иста но, разликата во учеството на бројот на учениците е забележително различно. Попрецизно речено разликата меѓу учениците што се под и над просечната вредност меѓу целиот примерок и категоријата на ученици кои се на мислење дека погрешиле во изборот на насоката изнесува 1,90 спрема

33,34 во корист на оваа категорија.

Од се ова што е искажано може сосема сигурно да се заклучи дека категоријата на ученици кои сметаат оти погрешиле во изборот на насоката имаат послабо развиени специјални ментални способности во однос на учениците од целиот примерок. Спрема тоа специјалните ментални (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) способности делуваат како еден од факторите што го детерминираат изборот на насоките. Оние ученици кои недоволно го сообразиле изборот на насоката за школување со индивидуалните специјални ментални способности, во поголем процент грешат во изборот.

ТАБЕЛА - 48 Избраната насока и желбата за реален избор на професијата

Насока	Професија од областа на природн. и тех. науки	Професија од областа на општеств. и теств. науки	Вкупно
Природно-мат. насока	29,63	70,37	75,00
Општеств.-јаз. насока	33,33	66,67	25,00
Вкупно	30,56	69,44	100,00

Кога го разгледуваме односот меѓу избраната насока и желбата за реален избор на професијата кај сите испитани ученици, откриваме оти повеќето од учениците при изборот на идната професија се ориентираат на занимања од соодветната област на својата насока. Меѓутоа, податоците во оваа табела покажуваат дека кај категоријата на ученици кои сметаат оти погрешиле во изборот на насоката се забележуваат отстапувања од општата тенденција кај природно-математичката насока. Учениците од оваа насока само 29,63% професионално се ориентираат за занимања од областа на природните и техничките науки, а 70,37% во областа на општествените науки. Овој однос се надоврзува на фактот што 75,00% од учениците кои погрешиле во изборот на насоката припаѓаат на природно-математичката насока.

Од изнесените податоци и извршените споредби со предходните сознанија можеме да го изведеме следниот заклучок: Категоријата на ученици од природно-математичката насока кои се на мислење оти погрешиле во изборот на насоката скоро две третини имаат желба да изберат занимање од општествената група на науки.

Врз основа на се што досега е изнесено за оваа категорија на ученици може да се заклучи следното:

1. Во гимназијата учениците од машки пол при изборот на насоката повеќе се склонни на грешки отколку учениците од женскиот пол.

2. Учениците кои во последната година или во последните две години се мотивираат за изборот на идната професија повеќе се склонни кон грешки во изборот на насоката. Тоа од своја страна зборува за тесната и логичната поврзаност меѓу насочувањето по насоки и професионалната ориентација.

3. Учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката имаат послабо развиени специјални ментални способности во однос на учениците од целиот примерок. Оние ученици кои недоволно воделе сметка за сообразување на изборот на насоката со индивидуалните специјални ментални способности во поголем процент грешат во изборот на насоката.

4. Учениците од природно-математичката насока кои сметаат оти погрешиле во изборот на насоката скоро две третини се ориентираат за избор на професија од областа на општествените науки.

9. Општи заклучоци

Врз основа на емпириските податоци, нивната анализа, интерпретацијата и посебните заклучоци можат да се изведат следните релевантни општи заклучоци:

1. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во однос на специјалните ментални способности (спацијални, вербални, перцептивни и нумерички) постои значајна статистичка разлика на ниво од 0,01%.

Овие способности кај учениците од природно-математичката насока се поразвиени во однос на општествено-јазичната насока и се јавуваат како еден од мошне релевантните фактори кои го детерминираат изборот на насоката.

2. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во ставот спрема изборот на идната професија постои значајна статистичка разлика на ниво од 0,01%.

Учениците од општествено-јазичната насока имаат постабилен однос спрема идната професија и трудот, отколку учениците од природно-математичката насока.

3. Меѓу учениците од природно-математичката и општествено-јазичната насока во поглед на менталната ригидност со анална етиологија, когнитивноста и димензијата на конформизмот постои статистички значајна разлика на ниво од ($PG_1 = 0,01\%$; $PG_2 = 0,05\%$; $PG_4 = 0,01\%$). Меѓутоа, во однос на некритичкиот и догматскиот однос спрема социјалните и социјално-политичките ставови (чија содржина е привидно прогресивна) разликата меѓу обете насоки не е статистички значајна.

Спрема тоа оваа димензија на менталната ригидност не може да се земе како детерминанта во изборот на насоката.

Во поглед на другите три димензии на менталната и ригидност се утврди дека учениците од природно-математичката насока се пофлексибилни во своето индивидуално поведење. Додека, учениците од општествено-јазичната насока во своето поведење се покрути и потешко ги менуваат утврдените програми на поведението.

Во прилог на оваа констатација зборуваат и податоците во табела 12. Бројот на учениците од природно-математичката насока кои имаат желба и намера да изберат занимање од групата на општествените науки далеку е поголем и изнесува 43,80%, спрема 26,19% во општествено-јазичната насока.

4. Меѓу желбата за реален избор на професијата и избраната насока постои значајна статистичка поврзаност на ниво од 0,01%.

Поголемиот процент од учениците во обете насоки при изборот на идната професија се ориентираат на занимања од соодветната област. Таквиот однос не само што зборува за поврзаноста меѓу училишната и професионалната ориентација, туку во исто време го оправдува постоењето на насоките во реформираната гимназија.

5. Меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалните (спацијални, вербални и перцептивни) ментални способности постои значајна статистичка поврзаност ($C = 0,01\%$; $B = 0,05\%$; $\Pi = 0,05\%$).

6. Меѓу желбата за реален избор на професијата и специјалната нумеричка (бројчана) ментална способност постои поврзаност но не е статистички значајна.

7. Категоријата на ученици кои имаат желба професионално да се ориентираат за занимања не од областа на својата насока, туку од другата област на науки, споредена со групата на ученици кои погрешиле во изборот на насоката во рамките на целиот примерок се разликува. Процентот на учениците од оваа категорија кои погрешиле во изборот на

насоката во однос на истите во целиот примерок е скоро 100% поголем. Грешката во изборот на насоката е еден од факторите кој допринесува за професионално ориентирање на занимања од другата област на науки.

8. Одлученоста за идната професија при изборот на насоката и грешката во изборот на насоката се во обратен пропорционален однос.

9. Категоријата на ученици кои имаат желба за реален избор на професијата од другата област на науки, во целост имаат послабо развиени специјални ментални способности во однос на учениците од целиот примерок. Меѓутоа, гледано по насоки состојбата е поинаква.

Во природно-математичката насока поголемиот број или 55,43% од овие ученици имаат послабо развиени специјални способности. Тие се на мислење дека полесно и побрзо професионално ќе се оспособат во другата област на науките.

Напротив, учениците од општествено-јазичната насока кои имаат желба да изберат занимање од областа на природните и техничките

науки повеќето по развиеноста на специјалните способности се над просечната вредност. Овој факт ја оправдува нивната ориентација во другата област.

10. Категоријата на ученици кои имаат желба за избор на професија од друга област во споредба со учениците од целиот примерок се пофлексибилни во изборот на идната професија.

11. Во гимназијата учениците од машки пол при изборот на насоката повеќе се склони на грешки отколку учениците од женскиот пол.

12. Учениците кои во последната година или во последните две години се мотивираат за изборот на идната професија повеќе се склони кон грешки во изборот на насоката. Тоа од своја страна зборува за тесната и логичката поврзаност меѓу насочувањето по насоки и професионалната ориентација.

13. Учениците кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката имаат послабо развиени специјални ментални способности во

однос на учениците од целиот примерок. Оние ученици кои недоволно воделе сметка за сообразување на изборот на насоката со индивидуалните специјални ментални способности во поголем процент грешат во изборот на насоката.

14. Учениците од природно-математичката насока кои се на мислење оти погрешиле во изборот на насоката скоро две третини се ориентираат за избор на професија од областа на општествените науки.

10. Проблеми што треба да се истражуваат

Ова истражување истакна на површина неколку отворени проблеми кои бараат нови истражувања:

1. Да се изврши експериментално испитување со формирање на паралелни групи - експериментална и контролна во обете насоки за да се снимат состојбата пред ориентирањето по насоки и на крајот од завршувањето на гимназијата со цел да се види во која мера наставните планови и програми допринесуваат за менување особините на личноста.

2. Посебен феномен за испитување претставуваат оние ученици кои при ориентирањето имаат реална професионална желба за професија од друга област на науките.

3. Да се испита мотивацијата на онаа категорија на ученици кои сметаат дека погрешиле во изборот на насоката. При тоа треба посебно да анализираат:

а) оние ученици кои сметаат дека

погрешиле во изборот на насоката но, пак имаат желба за избор на занимање од областа на својата насока.

б) исто така да се анализираат учениците кои се на мислење дека погрешиле во изборот на насоката, а имаат реална професионална желба за занимања од другата област на науките.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Фридрих Енгелс, Улога рада при претварању мајмуна у човека, "Култура", Београд, 1969
2. Раденовић Предраг, Социологија рада, Београд, 1973
3. Марковић Ж.Данило, Основи социологије рада, Савремена администрација, 1975
4. M.Bolle de Bal, Problemes de sociologie du travail, Paris, 1969
5. Мала политичка енциклопедија, "Савремена администрација", Београд, 1969
6. Бујас Зоран, Психофизиологија рада, Загреб, 1959
7. Јовичевић Миленко, Психологија рада, ПФВ "Оекономика", Београд, 1973
8. Карл Маркс, Критика Готског програма и критика Ерфуртског програма, "Култура", Београд, 1959
9. Карл Маркс, Капитал I, "Култура", Београд, 1974
10. Карл Маркс, Рани радови, "Култура", Загреб, 1961
11. К.Маркс и Ф.Енгелс, Немачка идеологија, 1844-1845
12. Супек Руди, Социологија и социјализам, "Знање", Загреб, 1966

13. Обрадовић Јосип, Теоријски аспект приступа проблему алијенације, "Наше теме" бр.12, Загреб, 1966
14. Марковић Јован, "Човек и занимање" бр.2, 1971
15. К.Маркс, Економско-филозофски рукописи, Рани радови
16. Васић Живорад, Избор позива, Београд, 1955
17. Јакелић Фране, Професионална оријентација у основној школи, Сплит, 1966
18. К.Маркс и Ф.Енгелс, Сочиненија, 23
19. И.Н.Назимов, Професионална оријентација и избор занимања у социјалистичком друштву, Београд, 1973
20. Група аутора, Професионална оријентација у основној школи, Београд, 1966
21. В.И.Лењин, Сабрана дела, IV-то руско издање
22. Група аутора, Социологија рада, Београд, 1973
23. Милка Ласић - Шеат, "Људски односи у индустрији", Наша стварност, 1956
24. Супек Руди, Психологија у привреди, Београд, 1958
25. К.Маркс - Ф.Енгелс, Дела, том.1 "Просвета", Београд, 1968
26. Милић Родољуб, Професионална оријентација у основној школи, Зајечар, 1975

27. Марковић Ж.Данило, "Ослобођење рада и право на рад у социјалистичком самоуправном друштву", рукопис
28. Н.К.Крупскаја, "О професионалној оријентацији школников", "Просвещение", 1965
29. Бранчић Бранка, "Човек и занимање", бр.7-8-9, 1976
30. Д.Брекић, Д.Филиповић, М.Јурина и Д.Тарбук: Сувремене тенденције у политици професионалног развоја кадрова, у едицији: Самоуправна концепција развоја кадрова, Загреб, 1975
31. "Човек и занимање", месечни лист за професионалну оријентацију, бр.7-8, 1973
32. Програм СКЈ, "Комунист", Београд, 1974
33. X-ти Конгрес на СКЈ, документи, "Комунист", Београд, 1974
34. Устав на СФРЈ, 1974
35. Крнета Љубомир, Патконјак Милена и Никола, Педагогија, Београд, 1965
36. Рот Никола, Психологија личности, Београд, 1963
37. Енциклопедични ријечник педагогије, Загреб, 1963
38. Савезни завод за статистику, Радни докуменат 26, Београд, 1969
39. Родик Раде, Информације о професијама и професионални интереси, Раднички универзитет, Нови Сад, 1972

40. Службен весник на СРМ, бр.24, Закон за средно образование, Скопје, 1970
41. Републички завод за унапредување на школото на СРМ, Средно образование, наставни планови и програми за подготвителниот период, "Просветно дело", Скопје, 1973
42. Службен весник на СРМ, бр.20, Закон за самоуправните интересни заедници на вработување и за материјално обезбедување за време на привремената безработност, Скопје, 1974
43. Јан Макаровиќ, Проблеми интеграције воспитања, професионалне оријентације и селекције, "Педагогија", Београд, бр.2-3/1967
44. Кузмановиќ Дејан, Избор школе односно занимања после завршене осмогодишње школе, Социологија, 1, Београд, 1968
45. Љиљана Миоциновиќ, Опште тенденции развоја професионалних интересовања младих од 14-18 година, "Зборник института за педагошка испитивања СР Србије", 2, Београд, 1969
46. Тетариќ Адан, Интересовање омладине, "Педагогија", 2-3, Београд, 1967
47. Момировиќ Константин, Ковачевиќ Војислав, Еволуција дијагностичких метода, Загреб, 1970
48. Тадин Иван, "Меѓусобна повезаност усмјеравања ученика у два смјера гимназије с каснијим нивовим определењем на студиј", Актуелни задачи и проблеми професионалне оријентације у СР Хрватској, Загреб, 1970

49. Бунташески Бранко и Трајчески Андреја, Факторите што влијаат при ориентацијата на учениците по насоки во гимназијата, "Просветно дело", бр.7-8, 1965
50. Фридрих Енгелс, Дијалектика природе, "Култура", Београд, 1951
51. Крстиќ Драган, Каква професија да одберам, "Култура", Скопје, 1961
52. Г.Фридман, П.Навил, Социологија рада
53. Група аутора, Методологија истражувања друштвених појава, Институт за криминолошка и криминалистичка истражувања, Београд, 1963
54. Радован Рихта, Цивилизација на раскршќу, Београд
55. Платон, Држава, 1957
56. Т.Томековиќ, Психологија рада, Београд, 1965
57. Г.Олпорт, Склоп и развој личности, Београд, 1969
58. Корнилов, Смирнов, Тјеплов, "Психологија", Београд, 1950
59. Милиќ Војин, Социолошки метод, "Нолит", Београд, 1965
60. Кошичек Маријан, Сексуални одгој, Епоха, Загреб, 1965
61. Жлебник Леон, Психологија детета и младих, Београд, 1972

62. Савезни завод за статистику и евиденцију, Основне и средње школе, 1951/52, Статистички билтен, бр.26, Београд, 1954
63. Бранчић Бранка, Избор занимања, Рад, Београд, 1965
64. Минскии гесударствении педагогически институт А.М.Горкого, Вопросы професионалнаи ориентации школников, Минск, 1972, Под ред. проф. В.М.Ковалгина.
65. Олга Томшиќ, Избира високошколскога штудија, Љубљана, 1972
66. Копровски Љупчо, Главните фактори во развојот на личноста, "Култура", Скопје, 1964
67. Ј.Обрадовиќ - М.Чудина, Психолошке методе у пракси, Загреб, 1963
68. Славомир Милосавлјевиќ, Иван Радосавлевиќ, Репетиторијум из методологије друштвених наука, Београд, 1975
69. Владимир Мужич, Методологија педагошког истраживања, Сарајево, 1973
70. Руди Супек, Испитивање јавног мнијенја, "Напријед", Загреб, 1968
71. Републички завод за запослување - Скопје, Пријава на потребата од работна снага - методолошко упатство
72. Борис Пеќ, Основне статистичке методе, Загреб, 1964

73. Дејвид Креч, Ричард Крацфилд, Елементи психологије, Београд, 1969
74. М.Ротар, Избор студија на факултетима, академијама и вишим школама у СР Хрватској, Загреб, 1976
75. Вукадиновиќ Ђорђе и сурадници, Приручник за медицину школске и професионалне оријентације, Загреб, 1974
76. Заниманја, данас и сутра, Зборник радова, Београд, 1973
77. Велјко Кораќ, Марксово схватање човека историје и друштва, "Култура", Београд, 1971
78. Велјко Кораќ, Маркс и савремена социологија, Београд, 1976
79. Владимир Рашковиќ, Социологија рада, Београд 1972
80. Слободанка Костиќ, Симо Турудија, Психологија рада, Београд, 1975
81. Никола Рот и Ненад Хавелка, Национална везаност и вредности код средношколске омладине, Београд, 1973
82. Републички завод за унапредување на школството на СР Македонија, Наставен план и програма за гимназиите во СРМ, Скопје, 1967
83. Бријаковиќ Глигорије, Професионална оријентација и школе, Југословенски завод за проучавање школских и просветних питања, Београд, 1963

84. Раод В.Картер, Скатес Е.Дуглас, Методе истраживанја у педагогији и психологији, Ријека, 1967
85. Јовановиќ - Илиќ Магдалена, Инструменти и технике у планиранју, еволуацији и самооценјиванју истраживанја, Београд, 1973
86. Корен Иван, Ефикасност професионалног просвеќиванја и информирања, Сисак, 1968
87. Ковач Франце, Макаровиќ Јан, Анкета о избору поклица АМП 64, Лјубљана, 1966
88. Лесјак Владимир, Избор занимања и наша омладина, Загреб, 1956
89. Марушиќ Свето, Како изабрати студиј, Загреб, Завод за запошљавање, 1971
90. Радонјиќ Драголјуб, Петровиќ Сава, Карановиќ Миленко, "600 занимања", Београд, 1972
91. Тарбук Драган, Професионална оријентација у образовању и запошљавању кадрова, Планирање кадрова и образовања у организацијама удруженог рада, Загреб, 1973
92. Дара Вински, Професионална оријентација, нјен циљ и значај, Професионална оријентација у гимназији, Загреб, 1969
93. Бранка Бранчиќ, Актуелни проблеми професионалне оријентације, "Педагогија" бр.4/1973, Београд
94. Бунташески Бранко, Професионални желби и интереси на гимназијалците, "Просветно дело", Скопје, бр.7-8, 1968

95. Бунташески Бранко, Социолошко-психолошки фактори во стабилноста и еволуцијата на интересите за одделни занимања, магистарска теза, 1975.
96. Ѓукиќ Лјубиша, О припремљености дјече и родителја за избор позива, "Педагошка стварност", бр.10, 1968, Нови Сад
97. Марушич Свето, Аутоматизација и нјен утицај на човјека и избор занимања, Меѓусебни радни односи, бр.5-6, 1969, Загреб
98. А.Е.Бабскиј, А.Зубков, Г.Косискиј и Б.Ходоров, Физиологија човека, "Научна књига", Београд, 1968
99. Група аутори, Медицина рада, Медицинска књига, Београд-Загреб, 1966
100. Издавачко предузеће "Рад", Приручник о занимањима, 1.књига, номенклатура са класификацијом занимања, Београд, 1962
101. Маријан Кошичек, Личност, емоције, сукоби, брак, алкохолизам и радна способност, "Привреда", Загреб, 1963
102. Ginzberg, Eli: The Development of Human Resources, Newyork, 1966
103. Super, E.Donald: The Psychology of Careers, New York, 1957
104. Holland, L.John: The Psychology of Vocational Choice, A Theory of Personality Types and Model Environments, Walham, Massachusetts, 1966

105. Super, E. Donald: Appraising Vocational Fitness,
New York, 1949
106. Roe Anne: The Psychology of Occupations, New York,
1956

(V.S.)

П Р И Л О З И:

1. Анкета за избор на занимањето
2. Скала на ставови за избор на занимањето
3. Скала на ставови за испитување на ригидноста
 - а) скала: $РГ_1$
 - б) скала: $РГ_2$
 - в) скала: $РГ_3$
 - г) скала: $РГ_4$

АНКЕТА ЗА ИЗБОР НА
ЗАНИМАЊЕТО

I. ИМЕ И ПРЕЗИМЕ _____

II. ПОЛ М - Ж

III. ГИМНАЗИЈА

1. Скопје
2. Битола
3. Куманово
4. Штип
5. Титов Велес
6. Тетово
7. Охрид

IV. НАСОКА

1. Природно-математичка
2. Хуманитарна

V. ДАЛИ СМЯТАШ ДЕКА СИ ПОГРЕШИЛ ВО ИЗБОРОТ НА
НАСОКАТА?

1. Да
2. Не

VI. ДАЛИ ПРЕД ДА ЈА ИЗБЕРЕШ НАСОКАТА ЗНАЕШЕ КОЈА
ПРОФЕСИЈА ЌЕ ЈА ИЗБЕРЕШ ПО ЗАВРШУВАЊЕТО НА
ГИМНАЗИЈАТА?

1. Да
2. Не

VII. ШКОЛСКА СПРЕМА НА РОДИТЕЛИТЕ

- | | |
|-----------------------|-----------------------|
| - таткото | - мајката |
| 1. Без школска спрема | 1. Без школска спрем. |
| 2. Низка | 2. Низка |
| 3. Средна | 3. Средна |
| 4. Виша | 4. Виша |
| 5. Висока | 5. Висока |

VIII. ЗАНИМАЊЕ НА РОДИТЕЛИТЕ

- | | |
|-----------|-----------|
| - таткото | - мајката |
| 1. _____ | 1. _____ |

IX. КАДЕ ЖИВЕАТ РОДИТЕЛИТЕ?

1. Град
2. Село

X. МОЕТО СОЦИЈАЛНО ПОТЪКЛО Е:

1. Земјоделско
2. Работничко
3. Занаетчиско
4. Службеничко
5. Слободни професии
6. Друго

XI. УСПЕХОТ НА КРАЈОТ НА I-то ПОЛУГОДИЕ

1. Одличен
2. Многу добар
3. Добар
4. Доволен
5. Недоволен

XII. ЗА КОЈА ОБЛАСТ ОД РАБОТАТА ИМАШ ПОСЕБЕН ИНТЕРЕС И САКАШ ДА РАБОТИШ?

1. Земјоделие и шумарство
2. Рударство, индустрија и занаетчиство
3. Сообраќај и врски
4. Трговина и угостителство
5. Друштвена и стопанска администрација, војска и др.
6. Просвета и култура
7. Здравствена и социјална дејност
8. Друго

XIII. КОЕ ЗАНИМАЊЕ САКАШ ДА ГО ИЗБЕРЕШ БЕЗ РАЗЛИКА НА ТВОИТЕ СПОСОБНОСТИ, МАТЕРИЈАЛНИТЕ МОЖНОСТИ И КАДРОВСКИТЕ ПОТРЕБИ?

1. _____

XIV. КОЕ ЗАНИМАЊЕ НАМЕРАВАШ РЕАЛНО ДА ГО ИЗБЕРЕШ?

1. _____

XV. КОЛКУ ВРЕМЕ РАЗМИСЛУВАШ ЗА ТОА ЗАНИМАЊЕ?

1. Помалку од една година
2. Една до две години
3. Две до четири години
4. Повеќе од четири години

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ: _____

СКАЛА НА СТАВОВИ ЗА ИЗБОР НА ЗАНИМАЊЕ

У П А Т С Т В О:

Ако со некое тврдење потполно се согласуваш, заокружи го знакот X под "потполно точно".

Ако само делумно се согласуваш, заокружи го знакот X под "воглавно точно".

Ако не си сигурен дали се согласуваш или не, заокружи го знакот X под "не сум сигурен".

Ако со тврдењето делумно не се согласуваш, заокружи го знакот X под "воглавно неточно".

Ако со тврдењето воопшто не се согласуваш, заокружи го знакот X под "потполно неточно".

Не смее да се прескочи ниту едно тврдење и секаде кај секое тврдење треба да се заокружи само еден знак.

Ред. бр. ТВРДЕЊЕ	Одговори				
	Пот- пол- но точно	Вог- лав- но точно	Не сум сигу- рен	Вог- лав- но не- точно	Пот- пол- но не- точно
1. Секој човек треба да знае во што е добар, а во што е лош, пред да го одбере своето занимање	X	X	X	X	X
2. Треба да се распрашуваат другите за нивните занимања, а ли сам да си донесе одлука за своето идно занимање	X	X	X	X	X
3. Не е паметно да се избере занимање пред да се добро размисли	X	X	X	X	X
4. Кога човекот еднаш ќе изврши избор на занимање, друг избор не може да прави	X	X	X	X	X
5. Кога човекот врши избор на занимање, треба да знае на која врста личности и припаѓа	X	X	X	X	X
6. Една личност може да работи на било кое работно место, само ако е доволно истрајна	X	X	X	X	X
7. Секоја работа е не-сносна и би бил нај-среќеј кога не би морал да работам	X	X	X	X	X
8. Важно е да одберам работа во која ќе бидам добар работник, откако да го одберам она што го сакам	X	X	X	X	X
9. Се надевам дека со време ќе ги решам сите проблеми околу работата што сакам на ја обавувам	X	X	X	X	X

Ред. бр.	ТВРДЕЊЕ	Одговори				
		Пот- пол- но точно	Вог- лав- но точно	Не сум сигу- рен	Вог- лав- но не- точно	Пот- пол- но не- точно
10.	Родителите најар- но знаат во кое занимање треба да работи нивното дете	X	X	X	X	X
11.	Единствената пред- ност во работата е тоа што овозможува да се има доволно пари за живот	X	X	X	X	X
12.	Не вреди човекот да се определи само за едно занимање, заш- то никогаш не се знае што ќе се слу- чи покасно	X	X	X	X	X
13.	Најважно е да се одбере она занима- ње кое ќе овозможи голема заработувач- ка	X	X	X	X	X
14.	Мислам дека не по- стои занимање во кое не би имал ус- пех, ако малку по- веќе се потрудам	X	X	X	X	X
15.	Секој човек до сво- ЈАТА 15-та година, треба да се опреде- ли за едно одредено занимање	X	X	X	X	X
16.	Во изборот на зани- мањето не може да се погрешат ако се почуе советот на родителите	X	X	X	X	X
17.	Нема голема разли- ка меѓу учењето во училиштите и работата во било кое занима- ње	X	X	X	X	X

Ред. бр.	ТВРДЕЊЕ	Одговори				
		Пот-пол-но точно	Вог-лав-но точно	Не сум сигу-рен	Вог-лав-но не-точно	Пот-пол-но не-точно
18.	Тешко е човекот да се одлучи за едно одредено занимање, зшто секое од нив има многу добри и лоши страни	X	X	X	X	X
19.	Не е секогаш можно да се одбере баш она занимање за кое се има најмногу наклоност	X	X	X	X	X
20.	Најарно е да се испробаат неколку занимања, па дури тогаш да се одбере она за кое се има најмногу наклонетост	X	X	X	X	X
21.	Најважно е човекот да го одбере она занимање кое најмногу го сака	X	X	X	X	X
22.	Поважно е да се имаат добри врски од знаењето што се треба да се работи	X	X	X	X	X
23.	Многу сакам да работам во занимање кое ќе ми даде можност да им помогам на луѓето	X	X	X	X	X
24.	Човекот може да биде успешен само во едно занимање	X	X	X	X	X
25.	Прво треба да се одбере занимањето, па дури после да се планира како тоа да се постане	X	X	X	X	X
26.	Ако човекот е доволно заинтересиран, може да успее и во она занимање за кое не е многу способен	X	X	X	X	X

Ред. бр. ТВРДЕЊЕ	Одговори				
	Пот- пол- но точно	Вог- лав- но точно	Не сум сигу- рен	Вог- лав- но не- точно	Пот- пол- но не- точно
27. Сакам да работам во такво занимање во кое еден ден ќе станам славен човек	X	X	X	X	X
28. Ако човекот не е сигурен што треба да стори, треба да побара совет од родителите и пријателите	X	X	X	X	X
29. Случајот игра најважна улога во изборот на занимањето	X	X	X	X	X
30. Сакам да имам такво занимање во кое би бил потполно слободен да работам она што јас сметам дека е најарно	X	X	X	X	X
31. Најважно е човекот да биде задоволен со работата што ја обавува	X	X	X	X	X
32. Не вреди многу да се грижи човек околу изборот на занимањето, зашто и онака само од себе нешто ќе си дојде	X	X	X	X	X
33. Најарно е она занимање во кое работата е интересна	X	X	X	X	X
34. За мене ни едно занимање не е многу привлечно	X	X	X	X	X
35. Не ми е важно што ќе работам важно е да е добро платена работата	X	X	X	X	X

Ред. бр.	ТВРДЕЊЕ	Одговори				
		Пот- пол- но точно	Вог- лав- но точно	Не сум сигу- рен	Вог- лав- но не- точно	Поте пол- но не- точно
36.	Не знам сосема точно што ќе работам по неколку години	X	X	X	X	X
37.	Не вреди многу да се имаат главоболки за изборот на занимањето зошто за тоа и онака секогаш одлучуваат други луѓе	X	X	X	X	X
38.	Често размислувам за работата што сакам да ја обавувам	X	X	X	X	X
39.	Поарно е да се причека со изборот на занимањето додека човекот не отслужи воен рок	X	X	X	X	X
40.	Секој човек треба потполно сам да си го одбере своето занимање	X	X	X	X	X
41.	Многу сакам да станам еден од најпознатите стручњаци во своето занимање	X	X	X	X	X
42.	Од кога знам за себе, знам сосема точно која работа да ја обавувам	X	X	X	X	X
43.	Најарно е она занимање каде се убави условите за работа, и е кратко работното време	X	X	X	X	X
44.	Често се прашувам, колку ќе бидам успешен во своето занимање	X	X	X	X	X
45.	Знам кое занимање да го одберам, али не знам како да го стојрам тоа	X	X	X	X	X

Ред. ТВРДЕЊЕ бр.	Одговори				
	Пот- пол- но точно	Вог- лав- но точно	Не сум сигу- рен	Вог- лав- но не- точно	Пот- пол- но не- точно
46. Прилично често раз- мислувам за работи- те што би сакал да ги обавувам, иако знам дека тоа немо- же да се оствари	X	X	X	X	X
47. Сосема малку знам што е се потребно да се знае за раз- ните занимања	X	X	X	X	X
48. Не можам да сватам ка- ко некои луѓе можат постојано да разми- слуваат за тоа што треба да работаат	X	X	X	X	X
49. Знаам дека секој мо- ра да се вработи порано или покасно, али тоа ни малку не ме радува	X	X	X	X	X
50. Најарно е она зани- мање кое што дава најмногу можности за напредување	X	X	X	X	X

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ _____

АДРЕСА _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Ако со тврдењето целосно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно точно".

Ако само делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно точно".

Ако не сте сигурни дали се сложувате или не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "не сум сигурен".

Ако со тврдењето делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно неточно".

Ако со тврдењето воопшто не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно неточно".

П Р И М Е Р

Т в р д е њ е	Целосно точно	Главно точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
1. Не поднесувам прашина	X	X	X	(X)	X

Ако мислите, на пример, дека ова тврдење главно е неточно, наокружете го знакот X во рубриката "главно неточно" како што е тоа прикажано во примеров.

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
1. Сметам дека е глупаво да се трошат пари без однапред утврден план	X	X	X	X	X
2. Пријателите обично ги избирам од луѓето кои се придржуваат за своите принципи	X	X	X	X	X
3. Јас секогаш одам в кло-зет (ВЦ) во точно опре-делено време	X	X	X	X	X
4. Не сакам непринципиелни луѓе	X	X	X	X	X
5. Се капам секогаш во точ-но определено време	X	X	X	X	X
6. Луѓето би требало да планираат како ќе го спроведат слободното време	X	X	X	X	X
7. Во секое добро домаќин-ство би требало однап-ред да се знае колку па-ри смее да се потрошат секој ден	X	X	X	X	X
8. Навикнат сум во опреде-лени денови да јадам определена храна, дури и кога не морам	X	X	X	X	X
9. Секогаш се разбудувам во точно определено време	X	X	X	X	X
10. Има само едно правилно политичко определување	X	X	X	X	X
11. Не сакам кога ќе се из-мени пакувањето на некои производи кои често ги купувам	X	X	X	X	X
12. Секоја неумереност води конзло и неволја	X	X	X	X	X
13. Јас ретко ги минувам своите мислења	X	X	X	X	X
14. Редот и системот се нај-важни за секое општест-во	X	X	X	X	X
15. Јас сум цврст и непопуш-тлив	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
16. Жени кои ги немаат своите мами се развратни блудници	X	X	X	X	X
17. Јас ги барам своите права, бидејќи секогаш ги исполнувам своите должности	X	X	X	X	X
18. Секогаш има определено време за работа и определено време за забава	X	X	X	X	X
19. Со децата треба да се постапува строго, ама правично	X	X	X	X	X
20. Децата треба да се научат од мали на ред и должности	X	X	X	X	X
21. Раното станување не само што е здраво, туку е знак дека човекот е свесен за своите должности	X	X	X	X	X
22. Не ги разбираам луѓето кои залудно го губат своето време	X	X	X	X	X
23. Должностите секогаш треба да се ставаат над чувствата	X	X	X	X	X
24. Пријателскиот однос меѓу луѓето кои работат на иста работа обично го пореметува работниот ефект	X	X	X	X	X
25. Луѓето ме ценат како угледен и совесен	X	X	X	X	X
26. Многу е здраво кога човек наутро семие со студена вода до појас	X	X	X	X	X
27. Многу се лутам кога некој не ќе ми заблагодари за направената услуга	X	X	X	X	X
28. Настојувам часовникот секогаш да ми биде точен	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
29. Пишувам читко и уредно	X	X	X	X	X
30. Во секое општество треба да се знае кој што може и што треба да работи	X	X	X	X	X

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ _____

АДРЕСА _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Ако со тврдењето целосно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно точно".

Ако само делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно точно".

Ако не сте сигурен дали се сложувате или не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "не сум сигурен".

Ако со тврдењето делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно неточно".

Ако со тврдењето воопшто не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно неточно".

П Р И М Е Р

Т в р д е њ е	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
За се сакам добро сам да размислам	X	(X)	X	X	X

Ако мислите, на пример, дека ова тврдење главно е точно, заокружете го знакот X во рубриката "главно точно" како што е тоа прикажано во примеров.

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
1. Ако ми се даде довол- но слободно време, ра- ботите многу полесно ги извршувам	X	X	X	X	X
2. Секогаш кога нешто ра- ботам се трудам секоја ситница да ми биде ја- сна	X	X	X	X	X
3. Не можам да започнам нова работа додека претходната не ја за- вршам	X	X	X	X	X
4. Не прифаќам туѓи мис- лења додека не се у- верам дека се точни	X	X	X	X	X
5. Кога нешто читам, раз- мислувам за секоја ре- ченица	X	X	X	X	X
6. Јас се однапред плани- рам и проверувам нешто да не испуштам	X	X	X	X	X
7. Мислам дека секој пробле- м има само едно пра- вилно решение	X	X	X	X	X
8. Кога ќе купам некој апарат, не го употре- бувам додека претходно не го проучам упатство- то	X	X	X	X	X
9. Најдобро во војската е тоа што се е регулира- со со правила	X	X	X	X	X
10. Јас долго и совесно се подготвувам за секоја работа	X	X	X	X	X
11. Се што имам совесно го одржувам во исправна состојба	X	X	X	X	X
12. Мислам дека законите и прописите се затоа си- те строго да се при- држуваме на нив	X	X	X	X	X
13. Не сакам да патувам без однапред припре- мен план	X	X	X	X	X
14. Никогаш не трошам пари за нешто што однапред не сум предвидел да го	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
15. Скоро не би имало имало сообраќајни не- згоди кога сите стро- го би се придржувале на сообраќајните про- писи	X	X	X	X	X
16. Нема успех во работата ако човекот не е сове- сен, стрплив и уреден	X	X	X	X	X
17. Во мојата фамилија се- кој имаше свои должно- сти	X	X	X	X	X
18. Секој ден пленкирам што ќе работам утре	X	X	X	X	X
19. Својата работа ја вр- шам без грешки	X	X	X	X	X
20. Јас никогаш не збору- вам за нешто додека добро не размислам	X	X	X	X	X
21. Внимателно го прочи- тав и добро размислив за секое прашање на о- вој прашалник	X	X	X	X	X
22. Внимателно ги пратам сите вести во весни- ците	X	X	X	X	X
23. Никогаш не трошам вре- ме на излишни работи	X	X	X	X	X
24. Не поднесувам празни РАЗГОВОРИ	X	X	X	X	X
25. Луѓето кои често ги менуваат работните места, сигурно не се совесни работници	X	X	X	X	X
26. Јас сакам за се до крај да размислам	X	X	X	X	X
27. Неразумно е на брзина да се купуваат нови производи	X	X	X	X	X
28. Во мојата фамилија строго се внимава ручекот и вечерата да почнат во определено време	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигу- рен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
29. Внимателен и совесен човек загрижен е за своите книги и ги заштитува да не би се оштетиле	X	- X	X	- X	X
30. Не давам совети додека зрело не размислам	X	X	X	X	X

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ _____

АДРЕСА _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Ако со тврдењето целосно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно точно".

Ако само делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно точно".

Ако не сте сигурни дали се сложувате или не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "не сум сигурен".

Ако со тврдењето делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно неточно".

Ако со тврдењето воопшто не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно неточно".

П Р И М Е Р

Т в р д е њ е	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
1. Сите народи на светот се рамноправни	X	X	X	X	(X)

Ако, на пример, воопшто не се сложувате со ова тврдење, заокружете го знакот X во рубриката "целосно неточно" како што е тоа прикажано во примеров.

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сигурен	сум Глава- но не- точно	Целосно неточно
1. Сите луѓе мора да имаат целосно еднакви права	X	X	X	X	X
2. Интересите на единката мора да се подредат на општествените интереси	X	X	X	X	X
3. Нема демократија за класниот непријател	X	X	X	X	X
4. Сите луѓе би требало да имаат еднакви плати, бидејќи сите имаат еднакви потреби	X	X	X	X	X
5. Со непријателите на нашето општество треба да се пресметуваме остро и бескомпромисно	X	X	X	X	X
6. Работникот има право да ги ужива сите плодови од својот труд	X	X	X	X	X
7. Армијата е единствен чувар на придобивките од Револуцијата	X	X	X	X	X
8. Комунистите секогаш биле во право	X	X	X	X	X
9. Самоуправувањето е единствената перспектива на работничката класа од целиот свет	X	X	X	X	X
10. До скоро време капитализмот и империјализмот ќе претрпат целосен пораз	X	X	X	X	X
11. Сите земји на светот мора да ја прифатат мирољубивата коезистенција	X	X	X	X	X
12. Единствено нашиот пат во социјализам е правилен	X	X	X	X	X
13. За сите војни што се водат денеска единствени виновници се империјалистите	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
14. Експлоатацијата над работничката класа е единствена цел на капитализмот	X	X	X	X	X
15. Нашата земја мора по секоја цена да ја помага борбата за ослободување на сите народи	X	X	X	X	X
16. Неврзаноста е единствено правилен пат на секоја земја во надворешната политика	X	X	X	X	X
17. Од оние кои имаат би требало да им се земе за да им се даде на сиромашните	X	X	X	X	X
18. Интересите на работничката класа во сите земји се исти	X	X	X	X	X
19. Комунистите се единствена авангарда на работничката класа	X	X	X	X	X
20. Сите наши народи имаат целосно исти особини и способности и затоа мора да имаат еднакви права	X	X	X	X	X
21. Никој не може да ја покори нашата земја, бидејќи сите наши народи се единствени	X	X	X	X	X
22. Сите наши народи во Револуцијата и НОБ дадоа еднаков придонес	X	X	X	X	X
23. Ние ќе го уништиме секој непријател што ќе ја нападне нашата земја	X	X	X	X	X
24. Во социјализмот работниците немаат воопшто потреба да штрајкуваат	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Целосно неточно
25. Само социјализмот не води кон подобра иднина	X	X	X	X	X
26. Во борбата против класниот непријател се дозволени сите средства	X	X	X	X	X
27. За светскиот углед на една земја поважна е нејзината политика, отколку нејзината големина	X	X	X	X	X
28. Во сите капиталистички земји работничката класа е бездушно експлоатирана	X	X	X	X	X
29. Само социјалистичкото воспитување може да создаде вистински човек	X	X	X	X	X
30. Во комунизмот не ќе има социјални неправди - разлики	X	X	X	X	X

ПРЕЗИМЕ И ИМЕ _____

АДРЕСА _____

УПАТСТВО ЗА РАБОТА

Ако со тврдењето целосно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно точно".

Ако само делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно точно".

Ако не сте сигурни дали се сложувате или не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "не сум сигурен".

Ако со тврдењето делумно се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "главно неточно".

Ако со тврдењето воопшто не се сложувате, заокружете го знакот (X) во рубриката "целосно неточно".

П Р И М Е Р

Т в р д е њ е	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Целос- но не- точно
---------------	-----------------------	----------------------	-------------------	--------------------------	---------------------------

1. Луѓето би требало да се примораат да се откажат од пушењето, бидејќи е штетно за здравјето	X	X	X	X	X
---	---	---	---	---	---

Ако сметате, на пример, дека ова тврдење главно е неточно, заокружете го знакот X во рубриката "главно неточно", како што е тоа прикажано во примеров.

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
1. Човекот мора да верува во нешто	X	X	X	X	X
2. Чесноста е најголема добрина	X	X	X	X	X
3. Сите луѓе, без исклучок, мораат да го почитуваат достоинството на своите блиски	X	X	X	X	X
4. Кога сите луѓе би биле со исто образование, би биле еднакво способни	X	X	X	X	X
5. Во здраво тело е здрав и духот	X	X	X	X	X
6. Колективниот живот создава добри меѓусебни односи	X	X	X	X	X
7. Со воспитување на возрастните може да се надокнади она што го испуштиле во младоста	X	X	X	X	X
8. Луѓето се раѓаат со исти способности	X	X	X	X	X
9. Родителите се криви за грешките на своите деца	X	X	X	X	X
10. Сите злочинци и криминалци можно е да се превоспитаат	X	X	X	X	X
11. Би требало да се забрани прикажување на порнографски филмови	X	X	X	X	X
12. Работата е најдобро воспитно средство	X	X	X	X	X
13. Сексуалните престапи се последица на порнографијата	X	X	X	X	X
14. Дисциплината и одговорноста се единствено битни за успехот на работните организации	X	X	X	X	X
15. Работата го создала човекот	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Цело- точно не-
16. На сите луѓе мора да им се отворени патинтата до највисоките положаи во општеството	X	X	X	X	X
17. Мнозинството секогаш е во право	X	X	X	X	X
18. Кога воспитачите би посветиле доволно внимание на секој поединец, не ќе имамо криминалци меѓу малолетниците	X	X	X	X	X
19. Луѓето мораат да се занимаваат со спорт да би биле здрави и способни за работа и одбрана на земјата	X	X	X	X	X
20. Телевизијата би требало да прикажува многу поучни емисии	X	X	X	X	X
21. Јас читам само поучни книги	X	X	X	X	X
22. Мислам дека многу луѓе залудо губат време во некорисна забава	X	X	X	X	X
23. Треба секогаш да се слушаат постарите	X	X	X	X	X
24. Треба да се учи историјата, бидејќи можеме многу да научиме што би ни користело и денес	X	X	X	X	X
25. Науката ќе го измени светот	X	X	X	X	X
26. Би требало секогаш да се слушаат мудрите и искусните луѓе	X	X	X	X	X
27. Сакам да читам биографији на големи луѓе	X	X	X	X	X
28. Секој во животот мора да има свој пример (идол)	X	X	X	X	X

Т в р д е њ е	О д г о в о р и				
	Цело- сно точно	Глав- но точно	Не сум сигурен	Глав- но не- точно	Цело- сно не- точно
29. Мој идол во животот се големите луѓе	X	X	X	X	X
30. Ги ценам луѓето кои сво- јот живот го жртвувале за доброто на другите	X	X	X	X	X